Železnodobno grobišče na Gradcu pri Krnu

Iron Age cemetery at Gradec near Krn (Slovenia)

Boštjan LAHARNAR, Miha MLINAR

Izvleček

Z najdišča Gradec pri vasi Krn v Posočju izvirajo arheološke najdbe nakita, bronastih posod, orodja in orožja iz starejše in mlajše železne dobe, ki jih je izkopal nepooblaščen iskalec arheoloških najdb z detektorjem kovin. Med najdbami sta posebno pomembna bronasta figuralna situla iz konca 5. ali začetka 4. st. pr. n. št. ter bronasta čelada etruščansko-italske vrste iz 2. oz. začetka 1. st. pr. n. št. Terenske raziskave so pokazale, da je najditelj predmete izkopal iz žganih grobov, medtem ko je bila čelada morda prej votivni predmet kot grobni pridatek. Odkrit je bil tudi nedotaknjen bojevniški grob iz poznolatenske stopnje LT D1. Menimo, da je Gradec pri Krnu verjetno povezan z gorsko potjo, ki so jo v železni dobi uhodili po rudonosnem območju med dolino reke Soče in Bohinjem.

Ključne besede: Posočje; Gradec pri Krnu; železna doba; grobišče; arheološke najdbe; figuralna situla

Abstract

Gradec near the Krn village is the site at which an unauthorised metal-detectorist dug up pieces of jewellery, bronze vessels, tools and weapons from the Early and Late Iron Ages. Particularly significant among the recovered artefacts are a bronze figural situla from the late 5th or early 4th century BC and a bronze Etrusco-Italic helmet from the 2nd or early 1st century BC. The later field investigations at the site revealed that most items were dug up from cremation graves, while the helmet was more likely a votive offering. Also unearthed was an intact warrior grave dating to LT D1. The site is probably connected with the mountain route that in the Iron Age connected the ore-rich areas in the valley of the River Soča and Bohinj.

Keywords: Posočje; Gradec near Krn; Iron Age; cemetery; archaeological finds; figural situla

Arheološki oddelek Narodnega muzeja Slovenije je leta 2015 urejal prevzem arheoloških najdb iz zbirke Jožeta Golje,[1] zasebnega zbiralca starin iz Trebenč blizu Cerknega. Ana Slabe, soproga takrat že pokojnega Golje, je pri predaji najdb razkrila, da hrani večjo skupino arheoloških predmetov z nekega najdišča na Tolminskem, ki je Golja ni prijavil po določilu 135. člena Zakona o varstvu kulture dediščine iz leta 2008.[2] Najdbe je zatem pokazala in dogovorili smo se za ogled najdišča. Izkazalo se je, da gre za predmete iz starejše in mlajše železne dobe, ki jih je Golja izkopal na manjši

[1] Arhiv Arheološkega oddelka Narodnega muzeja Slovenije.

[2] O t. i. aboliciji po 135. členu Zakona o varstvu kulturne dediščine (ZVKD – 1) glej Pirkovič 2010, 255–266.

Sl. 1: Gradec pri Krnu. Pogled na severno pobočje najdišča.
Fig. 1: Gradec near Krn. Northern slope of the site.

kopasti vzpetini Gradec (vrh hriba 931 m n. m. v.),[3] severovzhodno od vasi Krn v Posočju (*sl. 1*).

S preverbo pričevanj gospe Ane Slabe in po dotlej zbranih podatkih o okoliščinah Goljevega kopanja in njegovem "konserviranju" izkopanih najdb[4] smo ugotovili, da poleg predmetov, evidentiranih leta 2015 (*t.* 3–9*: pril. 1*), med najdbe z Gradca pri Krnu sodijo tudi železni predmeti na *t. 10–15*. Te je pridobil Narodni muzej Slovenije in so predstavljeni na aktualni stalni arheološki razstavi.[5] Leta 2017 je Tolminski muzej s sredstvi Občine Kobarid in Občine Tolmin pridobil še ostale detektorske najdbe.

Tolminski muzej je na Gradcu leta 2018 izvedel geofizikalne raziskave[6] in jeseni leta 2020 sondiranja (*sl. 2a*).

Konec leta 2021 smo v Tolminskem muzeju pripravili razstavo *V deželici Simona Rutarja: arheologija podkrnskega prostora*, na kateri so bili razstavljeni in v spremnem katalogu objavljeni tudi izbrani arheološki predmeti z Gradca.[7]

[3] Domačini hrib imenujejo Gradec, medtem ko je na državnih topografskih kartah (©GURS) navedeno ime Grad. Z imenom Grad (pri vasi Krn) je najdišče označeno tudi v objavah bronaste čelade (Istenič 2018, 284–289, fig. 5–9) in železnih predmetov (Laharnar, Turk 2017, 170, sl. 197; Laharnar, Turk 2018, 170, sl. 197).

[4] Po pričevanju Slabetove je Golja na najdišču kopal večkrat. Večje količine zemlje in žganine je odpeljal z najdišča, nato je doma nakopano spiral na sitih. V bronaste predmete ni posegal, le odlomke figuralne situle je s podpornimi bucikami namestil na stiropor situlaste oblike. Zlepil je več steklenih jagod. Precej pa je spreminjal železne predmete. Te je rezal in brusil, oblikoval je nove manjkajoče dele predmetov in jih privaril na ohranjene originale. Posege je zakril s poliestrskim kitom, dodatkom rjastih korozijskih produktov in prebarval s kovinskim pigmentom aluminijastega videza (Perovšek 2018, 71–77).

[5] Laharnar, Turk 2017, 170, sl. 197; Perovšek 2018, 71–77.

[6] B. Mušič, I. Medarić, *Poročilo o geofizikalni raziskavi na arheološkem najdišču Gradec pri Krnu,* 2018 (neobjavljeno poročilo; hrani Tolminski muzej).

[7] Knific et al. 2021.

→

Sl. 2: Gradec pri Krnu. – ***a:*** Interpretacija arheološko relevantnih magnetnih anomalij na podlagi rezultatov geomagnetnih raziskav z magnetometrom Geometrics G-858 in lega sond (TJ), izkopanih l. 2020. – ***b:*** Tloris groba 1 in najdbe (PN). – ***c:*** Tloris grobov 2–5.
Fig. 2: Gradec near Krn. – ***a:*** Interpretation of the archaeologically relevant magnetic anomalies using the results of the geomagnetic survey conducted with the Geometrics G-858 magnetometer and position of the trial trenches (TJ) excavated in 2020. – ***b:*** Plan of Grave 1 and finds (PN). – ***c:*** Plan of Graves 2–5.
(*a*: vir / source: ©MOP RS; adapted from: Mušič, Medarić 2018, sl. / Fig. 13).

Gr. 1 (SE 3003/3004); gr. 2 (SE 1016/1017); gr. 3 (SE 1008/1009); gr. 4 (SE 1010/1011); gr. 5 (SE 1004/1005);
PN 1 = ukrivljen železen meč / bent iron sword; PN 2 = železna ščitna grba / iron shield boss; PN 3 = železno sulično kopito / iron spear butt; PN 4 = železna sulična ost / iron spearhead; PN 5 = železen nož / iron knife

a
398150 D48/GK
398185 D48/GK
0
20m
122450 D48/GK
122420 D48/GK
122390 D48/GK
919
923
929
925
TJ 1002
TJ 1001
TJ 1003

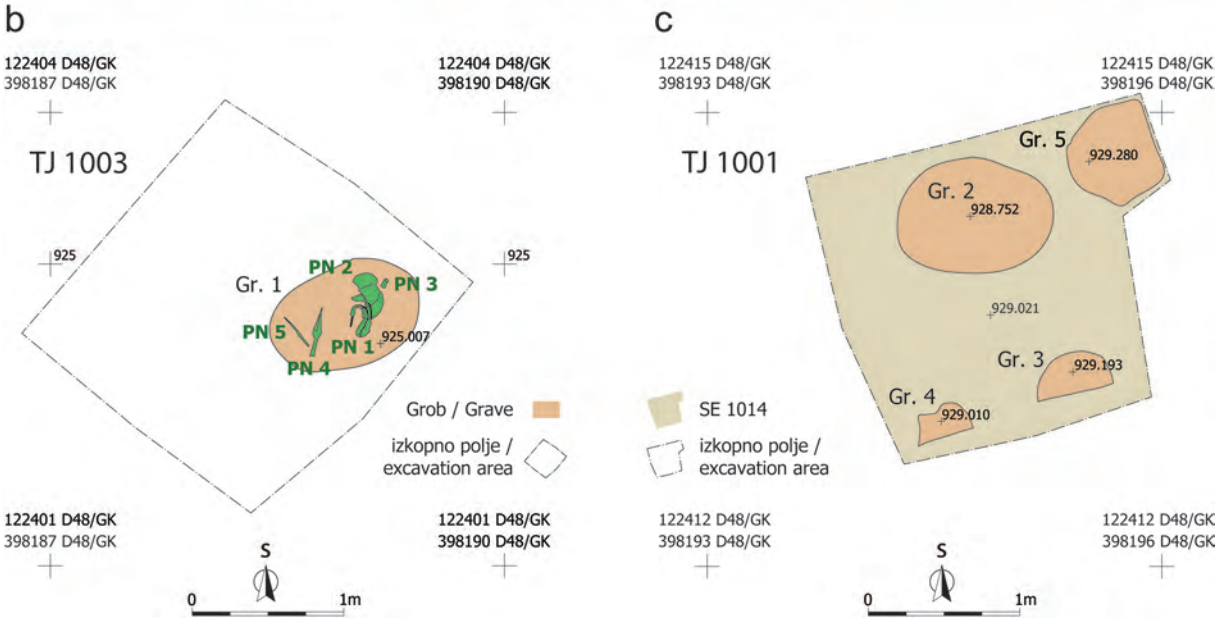
b
122404 D48/GK
398187 D48/GK
122404 D48/GK
398190 D48/GK
TJ 1003
925
Gr. 1
PN 2
PN 3
PN 5
PN 1
PN 4
925.007
Grob / Grave
izkopno polje /
excavation area
122401 D48/GK
398187 D48/GK
122401 D48/GK
398190 D48/GK
S
0
1m
c
122415 D48/GK
398193 D48/GK
122415 D48/GK
398196 D48/GK
TJ 1001
Gr. 5
929.280
Gr. 2
928.752
929.021
Gr. 3
929.193
Gr. 4
929.010
SE 1014
izkopno polje /
excavation area
122412 D48/GK
398193 D48/GK
122412 D48/GK
398196 D48/GK
S
0
1m

TERENSKE RAZISKAVE

Geofizikalne raziskave

Ekipa pod vodstvom Branka Mušiča je na Gradcu leta 2018 izvedla geofizikalne raziskave.[8] Glede na možnost obstoja žganinskih plasti in/ali žganih grobov je bila uporabljena magnetna metoda, ki omogoča prepoznavanje magnetnega učinka debelejših slojev žganinskih plasti z žgano glino. Raziskana je bila približno 400 m^2 velika površina na vrhnjem platoju Gradca (območje 1) in 20 × 15 m velik prostor na njegovem severnem pobočju (območje 2). Rezultati so nakazovali veliko verjetnost, da so pod zemljo arheološke ostaline (*sl. 2a*).[9]

Sondiranja

Rezultati geofizikalnih raziskav so usmerili arheološka sondiranja, ki jih izvedel Tolminski muzej v sodelovanju s Skupino STIK med 17. in 19. 11. 2020.[10] Izkopali smo tri sonde (TJ 1001–1003) velikosti 2 × 2 m.[11] Prva sonda (TJ 1001) je bila izkopana na vrhu platoja oz. na območju 1 geomagnetnih raziskav, druga (TJ 1003) na njegovem zahodnem robu in tretja sonda (TJ 1002) na severnem vznožju griča oz. na območju 2 geomagnetnih raziskav (*sl. 2*).

Sonda TJ 1001 (*sl. 2a,c; 3b*)

Pod travno rušo (SE 1001) je bilo sodobno antropogeno nasutje (SE 1002) debeline 10 do 30 cm iz zbite svetlo rumene peščene gline (96 %) in preperelih peščenjakov (4 %). Pod njim je ležala 25 do 50 cm debela plast (SE 1003) iz rjavkasto rumene peščene (75 %) in meljaste gline (15 %), preperelih kamnov peščenjaka (5 %) in drobcev oglja (5 %). Ta plast (SE 1003) je nastala z zasipavanjem po detektorskem izkopu (uničenju) žganih grobov. V njej so bili železnodobni keramični odlomki.

Sl. 3: Gradec pri Krnu. Sondiranja 2020. – ***a:*** Grob 1. Zvit meč. – ***b:*** Ohranjena zasutja grobov 2–5. Pogled z zahoda.
Fig. 3: Gradec near Krn. Trial trenches in 2020. – ***a:*** Grave 1. Bent sword. – ***b:*** Surviving fills of Graves 2–5. Eastward view.

Pod njo so se pokazale lise temnejše zemlje in žganine (SE 1004, 1006, 1008, 1010, 1012, 1014). To so bila zasutja prekopanih in izropanih delov žganih **grobov 2** (SE 1006, 1012, 2015) in **5** (SE 1004) ter nedotaknjeni spodnji deli žganih **grobov 3** (SE 1008), **4** (SE 1010) in **2** (SE 1016). Grobovi so bili vkopani v geološko sterilno plast SE 1014, ki jo sestavljata rdečkasto rumena glina (99 %) in manjši delno prepereli peščenjaki (1 %).

Sonda TJ 1002 (*sl. 2a*)

V sondi ni bilo arheoloških sledov iz železne dobe. Pod rušo so bila recentna nasutja in novoveške plasti. Večji del sonde je predstavljalo zasutje bombnega kraterja iz prve svetovne vojne. Glede na izsledke geofizikalne raziskave je velika verjetnost, da arheološke ostaline iz železne dobe, verjetno žgani grobovi, ležijo SZ od sonde (*sl. 2a;* označba s puščicami).

Sonda TJ 1003 (*sl. 2a,b; 3a*)

Pod rušo (SE 3001) debeline 15 cm je bila 15–30 cm debela plast iz rjavega glinenega melja (75 %),

[8] Ekipa podjetja GEARH, d. o. o.

[9] Glej *op. 6*.

[10] Terenska ekipa: Miha Mlinar (vodja raziskave), Rok Klasinc (namestnik), Marko Strnad, Davor Pečar, Januš Jerončič, Miha Jazbec, Jani in Gorazd Kutin, Primož Kos in Boštjan Laharnar. Nadzor nad arheološkimi deli je izvajala Patricija Bratina (ZVKDS, OE Nova Gorica).

[11] M. Mlinar, M. Strnad, *Poročilo arheološkega testnega izkopa v Krnu (EŠD 10320 Krn – vas),* 2022 (neobjavljeno poročilo; hranita Tolminski muzej in ZVKDS OE Nova Gorica).

meljaste gline (20 %), apnenčastih kamnov (3 %), manjših kamnov peščenjaka in roženca (2 %) (SE 3002). Pod njo smo odkrili zasutje žganega **groba 1** (SE 3003) z rdečkasto rjavo meljasto glino (97 %), drobci ožganih kosti (2 %) in drobci oglja (1 %). Drobci raztresenih ožganih kosti in oglja so bili na vrhnji površini zasutja, medtem ko so bili grobni pridatki (*t. 1:* 3–6; *2:* 7–10), razen ritualno ukrivljenega meča (*t. 1:* 1), ki je ležal nekoliko višje, zbrani na dnu osrednjega in vzhodnega dela grobne jame (*sl. 2b*). Grobna jama (SE 3004) je bila v tlorisu nepravilne ovalne oblike (120 × 100 × 20 cm). Njen jugozahodni rob so delno zamejevali večji apnenčasti kamni. Grob je bil vkopan v geološko plast (SE 3005) rdečkasto rjave meljaste gline (99 %) in manjših delno preperelih kamnov peščenjaka (1 %).

TIPOLOŠKA IN KRONOLOŠKA OPREDELITEV NAJDB

Grob 1

Grob bojevnika iz mlajše železne dobe (*sl. 2b; 3a; t. 1; 2*):

V grobu so bili dvakrat ukrivljen meč (*sl. 3a; t. 1:* 1), nožnica meča (*t. 1:* 2), obročki vojaškega pasu (*t. 1:* 3–5), ščitna grba (*t. 1:* 6), sulična ost in kopito (*t. 2:* 7–8), nož (*t. 2:* 9) ter sekira (*t. 2:* 10).

Meč je verjetno najstarejši del bojevnikove opreme. Ovalen presek ročajnega trna ter v zgornjem delu rombičen, v spodnjem pa lečast presek rezila nakazujejo, da je bil izdelan v srednjelatenskem obdobju.[12] Enakomerno poševni prehod ročajnega trna v rezilo, ki ima še nekoliko vidna vzporedna žlebova, je prav tako značilnost mečev srednjelatenske sheme.[13] Poševen prehod ročajnega trna v rezilo imata meča iz jame s srednjelatensko bojevniško opremo v Čadrgu[14] in iz groba 4 na Idriji pri Bači.[15] Posoški primerjavi nakazujeta uveljavljanje srednjelatenske vojaške opreme v Posočju, grob 4 poznolatenske stopnje LT D1[16] z Idrije pri Bači tudi njeno dedovanje. Podobno se zdi za opremo bojevnika z Gradca, saj je večina pridatkov iz njegovega groba poznolatenskih.

Med njimi je ščitna grba vrste Mokronog-Arquà (*t. 1:* 6),[17] značilna oblika poznolatenske stopnje LT D1, ki jo poznamo z najdišč v Posočju, Karniji, Benečiji, na Koroškem, Notranjskem, Dolenjskem in s posamičnimi primerki vse do Madžarske in Slavonije ter Srema na vzhodu.[18]

Medtem ko sta meč in ščitna grba nadregionalni latenski obliki, sta nož z izbočenim rezilom (*t. 2:* 9) in sekira z obojestranskimi plavutmi (*t. 2:* 10) sorodna najdbam s posoških najdišč. Zlasti to velja za nož, ki je podoben nožema iz poznolatenskega groba stopnje LT D1 na Idriji pri Bači[19] in z Gradu pri Reki.[20] Ta je sicer posamična najdba, a med gradivom z najdišča Grad pri Reki z okolico prevladujejo poznolatenski predmeti in poznorepublikanske vojaške najdbe.[21]

Sekira z obojestranskimi plavutmi je bila tudi med posamičnimi najdbami z Gradca (*t. 15:* 1) in med pridatki poznolatenskih grobov na Idriji pri Bači,[22] Reki pri Cerknem[23] ter v zakladni najdbi iz Bodreža.[24]

Sulično ost (*t. 2:* 7) je samo zase težko datirati, a je podobna suličnim ostem z relativno dolgim tulom, klasično obliko lista in izrazitim sredinskim rebrom na drugih najdiščih posoške idrijske skupine[25] in s Socerba na kraškem robu.[26]

Grob 2

Ostanki prekopanega groba iz starejše železne dobe (*sl. 2c; 3b; 4*):

V zasutju razkopanega groba smo med izkopavanji in z mokrim sejanjem zemljine našli bronaste in keramične predmete: fibulo ter odlomke obročastega nakita in posode (*sl. 4*).

[12] Prim. Drnić 2015, 131, t. 6: 3.

[13] Prim. Horvat 2002, 134, 155, sl. 9, t. 1: 3.

[14] Mlinar, Turk 2016, 40, 58, kat. št. 39; Mlinar 2020b, 56, slika 6.

[15] Guštin 1991, 14, t. 4: 2.

[16] Grob je v poznolatensko stopnjo LT D1 datiran po fibuli vrste Idrija pri Bači (o fibulah vrste Idrija pri Bači Božič 2011, 253–255, sl. 6.14).

[17] Guštin 1991, 56–57, sl. 29: 1.

[18] Guštin 1991, 58, sl. 30; Righi 2001, 117, sl. 12: 33; 14: 49–54; 15: 57–59; 16: 10; 17: 65–66; 18: 67; Gaspari 2009, 322, sl. 6: 6; Dizdar, Potrebica 2014, 361, t. 2: 1; Guštin 2015, 172–174.

[19] Guštin 1991, 13–14, t. 1: 5.

[20] Svoljšak 1994–1995, t. 4: 10. Po obliki spominja tudi na nož s Socerba, ki pa je manjši, ima ploščat nastavek za roča in je verjetno služil kot orodje (Crismani, Righi 2002, 84, kat. št. 170).

[21] Božič 1999, 71–75; Istenič 2005, 77–86.

[22] Guštin 1991, t. 2: 3; 15: 5.

[23] Guštin 1991, t. 34: 3.

[24] Guštin 1991, t. 38: 1.

[25] Guštin 1991, t. 35: 7–8; 37: 7–8; 39: 8; 42: 15.

[26] Crismani, Righi 2002, 84, kat. št. 176.

Bronaste fibule v obliki živali (*sl. 4:* 1) med materialno zapuščino železnodobnega Posočja niso neznanka.[27] Stane Gabrovec in Mitja Guštin menita, da so različne izvedbe živalskih fibul med jugovzhodnoalpskimi halštatskimi skupnostmi nastale po vzorih iz Italije, kjer so podobne zaponke znane že v 7. stoletju pr. n. št.[28] Pri krnski fibuli peresovina ni ohranjena, a po primerjavah s podobno velikimi fibulami z drugih najdišč[29] domnevamo, da je bila enojna. To pomeni, da je fibula blizu različici C vzhodnoalpskih fibul v obliki mačke vrste I.18 po tipologiji Alexie Nascimbene. Nascimbenejeva fibule vrste I.18 po grobnih celotah datira od konca 6. do sredine 5. st. pr. n. št.[30] Kaže omeniti, da je lok krnske fibule v obliki mačke z nenavadno glavo. Ta ima mačja ušesa, a nenavaden ptičji obraz z izrazitimi okroglimi očmi in kljunastimi usti. Sneža Tecco Hvala ugotavlja, da se živalske fibule z enojno peresovino na Dolenjskem pojavljajo kot del otroške in ženske noše skupaj z masivnimi narebrenimi bronastimi zapestnicami.[31] Deli bronastega obročastega nakita so bili tudi v zasutju groba z Gradca pri Krnu, med njimi dva odlomka (*sl. 4:* 2–3) pripadata masivnima zapestnicama[32] ali ovratnicama.[33] Masivne in neokrašene zapestnice večjih in manjših premerov so dokaj številne med železnodobnimi grobnimi najdbami iz Dernazzacca.[34] Osamljen primerek je odlomek zapestnice z dvema utoroma in vrezanim okrasom (*sl. 4:* 4). V Posočju nima primerjav. Podobno je izdelana in okrašena zapestnica z Magdalenske gore, ki pa je posamična najdba in prav tako posebna oblika.[35] Med najdbami so tudi odlomki stožčasto oblikovanega dna posode na nogi (*sl. 4:* 5), ki so običajna oblika posoške halštatske keramike in se na Mostu na Soči pojavljajo tako v grobovih[36] kot v naselbini.[37]

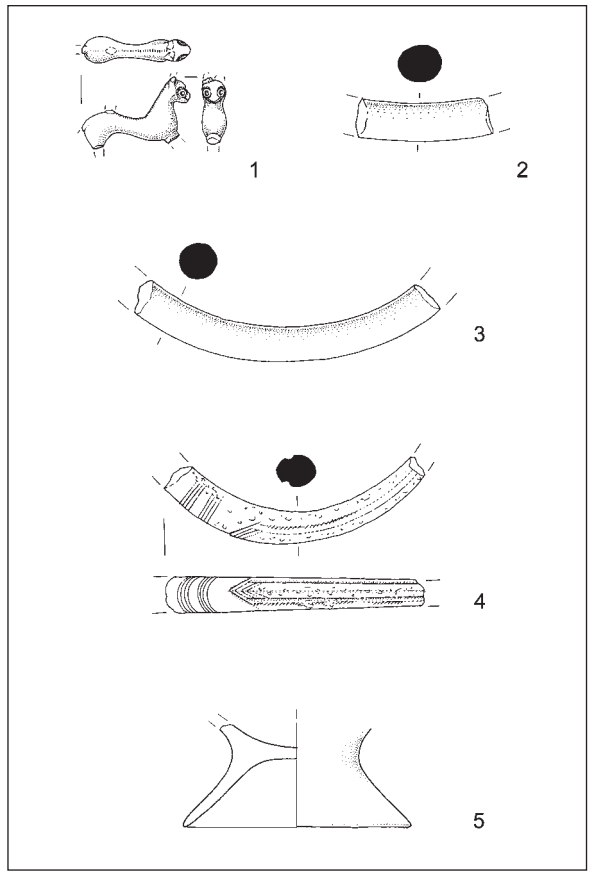

Sl. 4: Gradec pri Krnu. Sondiranja 2020, grob 2, najdbe. M. = 1:2.
Fig. 4: Gradec near Krn. Trial trenches in 2020, Grave 2, finds. Scale. = 1:2.

Posamične najdbe (zbirka Golja)
(*sl. 5; 6; t. 3–15*)

Nakit in bronaste drobne najdbe

Čolničasta fibula s samostrelno dvojno peresovino (*t. 3:* 1) je podobna čolničastim fibulam s samostrelno peresovino in okrašenim lokom iz groba Sz 434 na Mostu na Soči[38] in iz okolice Tolmina,[39] ki jih je Paul Gleirscher opredelil kot različico Gurina fibul vrste Villach.[40] Tem je po Gleirscherju podobna fibula s samostrelno peresovino iz groba 29 na Idriji pri Bači.[41] Prav tako z vrezi in s krožci s piko okrašen lok ima čolničasta fibula z dolgo nogo in samostrelno peresovino z Berlotovega roba na Šentviški planoti, ki ju s fibulo z Gradca pri Krnu povezuje tudi podoba

[27] Prim. Marchesetti 1893, t. 22: 9–10, 12.
[28] Gabrovec 1966, 28–29, t. 7: 1–2; 10: 12; Guštin 1974, 95–98, sl. 1–2.
[29] Prim. Knez 1986, t. 5: 7; Tecco Hvala 2012, 259, sl. 99: 1, 3, 5–6.
[30] Nascimbene 2009, 160–163, sl. 45–46.
[31] Tecco Hvala 2012, 259.
[32] Prim. Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1985, 32–33, sl. 8.
[33] Prim. Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1985, 30–31, sl. 6, 9–10.
[34] Pettarin 2006, 124–125; t. 19: 273–297.
[35] Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, t. 150: 14; Tecco Hvala 2012, 301, sl. 111: 16.
[36] Teržan, Lo Schiavo, Tramuž-Orel 1985, 38–39, sl. 5–7.
[37] Grahek 2018, 277, sl. 14: N1.
[38] Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984, 1985, 99, t. 35A: 1–2.
[39] Svoljšak 1967, 85.
[40] Gleirscher 2021, 97, sl. 2.
[41] Guštin 1991, 18, t. 23: 4; Gleirscher 2021, 91, sl. 2: 6.

ptice, nameščene na lok.[42] Mladohalštatske fibule vrste Villach so datirane v 5. in 4. st. pr. n. št.,[43] kar je tudi najverjetnejša datacija fibul z Gradca pri Krnu in Berlotovega roba.[44]

Obeski *t. 3:* 2–14 sodijo med obeske v obliki košarice s koničnim dnom, ki veljajo za mlajše v okviru tipološkega razvoja košaričastih obeskov.[45] Njihovo število med predmeti z Gradca preseneča, saj so med obeski z Mosta na Soči, kjer so datirani v stopnji Sv. Lucija IIb in IIc (tj. 5.–4. st. pr. n. št.), taki s koničnim dnom redki in manjši.[46] Večina košaričastih obeskov iz Krna je okrašenih z mrežastim vzorcem (*t. 3:* 2–10, 14). To se zdi predvsem značilnost primerkov iz zahodne Slovenije in *Caput Adriae*.[47]

Obesek diskaste oblike iz dveh polovic, povezanih z zanko (*t. 3:* 15), je podoben mladohalštatskim izvedbam votlih diskastih obeskov z alpskih in zahodnobalkanskih najdišč.[48] Trije votli kroglasti obeski, nanizani na obroček, pa predstavljajo del značilnega repertoarja drobne materialne kulture svetolucijske skupine.[49]

V svetolucijski skupini so bronasti antropomorfni obeski, okrašeni s punciranimi krožci s piko, redkost (*t. 4:* 1). Podoben izvira le iz Dernazzacca pri Čedadu, kjer so ga našli v grobu s certoško fibulo, stekleno jagodo in drugimi obeski.[50] Silvia Pettarin ga je primerjala z obeskom iz mladohalštatskega groba 13/152 na Magdalenski gori.[51] Primerljive obeske, ki pa niso okrašeni, pozna Notranjska, npr. na Starem gradu nad Uncem[52] in v Šmihelu pod Nanosom.[53] Dva sta del t. i. malega škocjanskega zaklada iz 4. st.,[54] natančneje iz prve polovice 4. st. pr. n. št.[55] Trije izvirajo z grobišča v Vinici in so del Mecklenburške zbirke.[56]

Sl. 5: Gradec pri Krnu. Sledovi lota na ramenu situle z oblimi rameni (zbirka Golja; *t. 8:* 2).
Fig. 5: Gradec near Krn. Traces of solder on the shoulder of the situla with a rounded shoulder (Golja collection; *Pl. 8:* 2).

Edinstven je profiliran obesek valjaste oblike iz masivne bronaste pločevine. Skozi vzdolžno perforacijo ima vdeto zanko iz bronaste žice (*t. 4:* 2). Podobno oblikovano in vdeto zanko ima žvenkljača (scepter) iz Dernazzacca.[57]

Bronast trakast uhan s kvačico in okrašen v vrezi (*t. 4:* 3), bronasti obročki ali prstani, med njimi narebren (*t. 4:* 9) in okrašeni s skupinami vrezov in/ali punciranimi krožci (*t. 4:* 4–8) ter obročki s šestimi izrastki (*t. 4:* 10) so značilen nakit svetolucijske skupine v zadnjem obdobju starejše železne dobe.[58]

Več odlomkov pripada spiralno zvitim bronastim trakastim zapestnicam/narokvicam (*t. 4:* 12–20; *5:* 1–6), ki na prostoru svetolucijske skupine očitno niso bile priljubljene, saj jih je bilo na grobišču na Mostu na Soči odkritih le nekaj.[59]

[42] Laharnar, Turk 2017, 166, sl. 188; Laharnar, Turk 2018, 166, sl. 188.

[43] Gleirscher 2021, 92.

[44] Med posamičnimi najdbami z najdišča Berlotov rob prevladujejo mladohalštatske in poznolatenske najdbe, medtem ko najdb, starejših od izteka 6. in 5. stoletja pr. n. št., ne poznamo (Arhiv Arheološkega oddelka NMS, objava v pripravi).

[45] Teržan 1973, 684, op. 62; Svetličič 1997, 35; Laharnar 2018a, 213.

[46] Svetličič 1997, 35–36.

[47] Svetličič 1997, 36, sl. 17; Mlinar 2020a, 29, op. 49.

[48] Gabrovec 1974, 303, sl. 7.

[49] Teržan, Lo Schiavo, Tramuž-Orel 1985, 34–35, št. 9.

[50] Pettarin 2006, 230, 284, t. 26: 451.

[51] Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, 76–77, sl. 38 (spodaj levo), t. 118: 3.

[52] Laharnar 2022, t. 33: 97, sl. 4.3: 1.

[53] Hoernes 1888, 229, t. 3: sl. 9. V Guštinovi objavi šmihelskega gradiva (1979) obesek ni omenjen.

[54] Guštin 1973, 478–480, t. 3: 11.

[55] Ruaro Loseri 1983, 151, sl. 26 B.

[56] Neobjavljeno gradivo izkopavanj vojvodinje Mecklenburg: https://pmem.unix.fas.harvard.edu:8443/peabody/ (Collections Online) (dostop 1. 4. 2022).

[57] Pettarin 2006, 140, t. 26: 468.

[58] Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1985, 30–31: 1, 13; 34–35: 16, 19; za obročke s šestimi izrastki glej Božič 2011, 244–247.

[59] Grob M 254 (Marchesetti 1893, t. 24: 11) in grob Sz 2140 (Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984, t. 219D:

Različno velike jagode iz rumenega stekla se razlikujejo po obliki in barvi očesc. Med njimi so petkotna (*t. 7:* 37) in dvojne jagode (*t. 7:* 38–40) ter jagode s črno-belimi očesci (*t. 7:* 34–36). Zdaleč prevladujejo kroglaste in sploščeno kroglaste jagode z dvojnimi ali enojnimi modro-belimi plastovitimi očesci (*t. 6; 7:* 1–33), ki veljajo za značilen inventar ženskih mladohalštatskih grobov in jih po primerjavah datiramo v 5. in 4. st. pr. n. št.[60]

Bronasti kalotasti gumbi (*t. 5:* 10–11) so kronološko težje opredeljivi, saj se pojavljajo v kontekstih od bronaste do mlajše železne dobe. Tudi v svetolucijski skupini so jih verjetno uporabljali za okraševanje pasov in oblek.[61]

Kultne palice ali žvenkljače (sceptri) so zastopane s petimi odlomki (*t. 5:* 12–16). Po okrasu ločimo okrašene s skupinami prečnih črtastih vrezov (*t. 5:* 12–14) ter odlomka z okrasom perforiranih okroglih luknjic (*t. 5:* 15–16). Nenavadno je, da sceptri med gradivom z osrednjih najdišč svetolucijske skupine (Most na Soči, Kobarid) niso zastopani, so pa med najdbami z manjših najdišč in krajev z obrobja skupine. Najdbe sceptrov, okrašenih z vrezanim okrasom skupin črt ali mrežastim motivom, poznamo z Jelenška nad Godovičem,[62] Vrha gradu pri Pečinah[63] in Dernazzacca.[64] Sceptri, okrašeni z nizi okroglih luknjic, so edinstveni in nimajo primerjav. Morda moramo predloge za tovrstno okraševanje iskati na venetskih najdiščih, kjer so sicer okrašeni z iztolčenimi pikicami, nanizanimi v črte, kroge, volute in meandre.[65] Zanimivo je, da so jih našli v kar treh grobovih na ledini Pian de la Gnela blizu kraja Pieve d'Alpago pri Bellunu,[66] najdišča, ki je z Gradcem pri Krnu primerljivo tudi po figuralni situli (glej poglavje *Figuralna situla*).

Obročast predmet z zankastima zaključkoma in iglo (*t. 5:* 9) je morda služil kot zaponka, a mu med železnodobnim gradivom nismo našli ustreznih primerjav. Predmet je izdelan iz neznane, verjetno bronaste zlitine in je nenavadno lahek, kar napeljuje k domnevi, da ne izvira s tega najdišča. Podobno velja za odlomka železnega obroča kvadratnega preseka (*t. 5:* 8), ki je lahko tudi recentni predmet.

Kovinsko posodje

Med posamičnimi najdbami iz zbirke Golja so bronasta figuralna situla (glej poglavje *Figuralna situla*), bronasta situla z oblimi rameni (*t. 8:* 2), cilindrična bronasta posoda (*t. 8:* 4), bronasta čaša vrste Idrija (*t. 8:* 5) in železen ročaj za posodo (*t. 8:* 3).

Bronasta situla z oblimi rameni sodi v skupino situl, ki so po Hansu Jürgenu Eggersu tipološko razvrščene med latenske situle od tipa 18 do 23.[67] Natančnejšo tipološko opredelitev situle iz Krna dopuščajo sledovi lota, ohranjeni na dveh mestih ramena, kjer sta bili prvotno nameščeni najverjetneje bronasti ataši za ročaj. Zlasti je zanimiva sled v obliki dveh krakov (*sl. 5*) , kar morda nakazuje sled ataše v obliki dveh delfinov, značilnih za situle vrste Eggers 18.[68] Tovrstne situle se pojavljajo na najdiščih ob koridorjih jantarjeve poti med južno Francijo, severno Italijo in Baltikom,[69] pa tudi v Podonavju, v smeri Črnega morja.[70] Našli so jih v grobovih, večkrat namerno uničene ali kot žare.[71] Datirajo jih v stopnjo LT D1 in vse do sredine in konca 1. st. pr. n. št.[72]

Čaše vrste Idrija so bile značilna oblika bronastega posodja, ki so ga v italskih delavnicah izdelovali v obdobju LT D1, in so verjetno služile za pitje vina in drugih pijač.[73] Sočasne so bronaste cilindrične posode – situle vrste Eggers 16, ki so jih uporabljali celo 1. st. pr. n. št.[74]

10, 11); gr. Repelc 10 iz stopnje Sv. Lucija IIb2 (Mlinar 2020a, t. 18: B6; 19: A7). V tem grobu je tudi s prečnimi vrezi ob robovih okrašena zapestnica (Mlinar 2020a, 43, t. 19: A7), sorodna primerku z Gradca (*t. 4*: 10).

[60] Mlinar 2020a, 84, op. 327, 328, t. 70: 2–23.

[61] Laharnar 2018a, 231, sl. 8: 1.

[62] Neobjavljeno. Arhiv AO NMS.

[63] Mlinar et al. 2018, 66, kat. št. 32.

[64] Pettarin 2006, 140, t. 26: 468–469; 27: 470.

[65] Peroni et al. 1975, sl. 10, 22.

[66] Gangemi, Bassetti, Voltolini 2015, Tomba 10: 35; Tomba 11: 60; Tomba 12: 11.

[67] Eggers 1951, 160–161, t. 4: 18–23; Bolla, Boube, Guillaumet 1991, 11–18; sl. 4–6, 8, 10.

[68] Eggers 1951, 160–161, t. 4: 18; Wielowiejski 1985, 158–159; Wielowiejski 1987, sl. 2–9; Bolla, Boube, Guillaumet 1991, 14–15, sl. 8. Po tipologiji Wielowiejskega bi sodila situla s Krna v številčnejši tip Eggers 18a (Wielowiejski 1985, 159, t. 1–2), saj nima oddeljene noge, značilne za tip Eggers 18b.

[69] Bolla, Boube, Guillaumet 1991, 14, sl. 7.

[70] Rustoiu 2009, sl. 3.

[71] Bolla, Boube, Guillaumet 1991, 14. Situla z Gradca je bila ob odkritju med ramenom in ustjem nekoliko deformirana, na delu ramena je zevala večja luknja (Arhiv Tolminski muzej, Narodni muzej Slovenije in Konservatorska delavnica Goriškega muzeja). V tej situli je Golja hranil nekaj odlomkov sežganih človeških kosti, ki jih hrani Tolminski muzej in morda izvirajo prav iz te posode.

[72] Wielowiejski 1987, 34–35; Bolla, Boube, Guillaumet 1991, 14; Rustoiu 2005, 53–117.

[73] Salzani 1995, 17, t. 4: 6; Bolla 2002, 205; Božič 2008, 121–122; Bolla, Castoldi 2016, 134, 150–151, t. 4: XVII/8.

[74] Bolla, Boube, Guillaumet 1991, 8–11.

V Posočju so jih še v avgustejski dobi pridajali v grobove.[75]

Orožje in orodje

Punciran okras valovitih vitic na vratnem ščitniku bronasto čelado z Gradca (*t. 9*) uvršča med mlajše etruščansko-italske čelade, datirane v 2. in začetek 1. st. pr. n. št. Take čelade so bile široko razprostranjene. Največ so jih našli v Italiji, južni Franciji in Španiji, pa tudi v Grčiji ter vse do južne Rusije. Uporabljala jih je rimska republikanska vojska in njeni sodobniki, vojščaki drugih ljudstev.[76]

Tudi odlomki mečev in nožnic so iz mlajše železne dobe (*t. 10:* 1–3). Meča sodita v skupino klasičnih mečev poznolatenske stopnje LT D1 s trirombičnim presekom rezila, rombičnim presekom ročajnega trna in visokim zvončastim branikom na ročaju.[77] Primerka z Gradca dopolnjujeta zahodni rob na karti njihove razprostranjenosti med jugovzhodnimi Alpami in južno Panonijo.[78]

Med železnimi predmeti je ohranjenih petnajst sulične osti oz. njihovih delov (*t. 11; 12:* 1–9) in eno sulično kopito (*t. 12:* 10). Listi sulične osti so slabo ohranjeni, večina je bila takih z izrazitim sredinskim rebrom (*t. 11:* 1–5; *12:* 1–6). Dve osti sta brez sredinskega rebra ter rombičnega (*t. 11:* 6) in lečastega preseka (*t. 12:* 7).

Sulične osti z Gradca imajo primerjave med mladohalštatsko in latensko zapuščino Posočja. Naj opozorimo le na podobnost sulične osti z rombičnim presekom (*t. 11:* 6) s tisto iz jame na najdišču Čadrg – Laze, kjer je bila skupaj z vojaško opremo stopnje LT C1,[79] ter na dolgo tulasto nasadišče *t. 12:* 9, ki je pripadalo pilumom podobni sulični osti. Te veljajo za oborožitev ljudstev osrednjih Alp in južne Bavarske,[80] pa tudi drugih skupin[81] na koncu starejše in v začetku mlajše železne dobe.[82]

Vojaško opremo zadnjega obdobja starejše (Sv. Lucija IIc) in začetka mlajše železne dobe so v Posočju dopolnjevale tulaste (*t. 13:* 1–4) in uhate sekire (*t. 13:* 5). To dejstvo potrjujejo grobne celote z Mosta na Soči, Idrije pri Bači in s Koritnice ob Bači[83] ter odkritja zadnjih let v Čadrgu[84] in na Srpenici.[85]

Mlajše so uhate sekire z okrepljenim, kladivastim čelom (*t. 14:* 1–3), saj imajo primerjave v poznolatenskih grobovih na Idriji pri Bači in Reki pri Cerknem.[86] Sekira z neobičajno velikim ušesom srčaste oblike med železnodobnim gradivom Posočja in bližnje soseščine nima primerjav (*t. 14:* 4). Veliko in podobno oblikovano uho ima sekira z gradišča Altburg pri Stein-Wingertu v Porenju, kjer med posamičnimi najdbami prevladujejo najdbe stopnje LT D2.[87]

Med poznolatenskim gradivom najdišč idrijske skupine najdemo primerjave za sekire z eno- in obojestranskimi plavutmi (*t. 15:* 1–2),[88] nož s plavutastim nasadiščem (*t. 15:* 5),[89] rezbarsko orodje (*t. 15:* 6)[90] in odlomek šila ali dletca (*t. 15:* 7).[91]

FIGURALNA SITULA Z GRADCA PRI KRNU
(*sl. 6; pril. 1*)

Datacija

Železnodobno maniro situlske umetnosti vrezovanja in iztolčevanja podob v pločevino bronastih posod, čelad, vojaške opreme in nakita so uporabljali na širokem prostoru med Bologno, kulturo Golasecca, picenskimi in venetskimi središči, retijskimi najdišči ter vzhodnimi Alpami, Dolenjsko, Zasavjem in histrskim Nezakcijem. Situlska umetnost je vzniknila po bližnjevzhodnih, grških in etruščanskih vzorih v 7. stoletju pr. n. št. ter se na opisanem obsežnem in etnično pisanem območju razvijala v regionalnih različicah vse do 4. st. pr. n. št.[92]

[75] Guštin 1991, 69–70, t. 15: 1–2; 21: 1–2.

[76] Istenič 2018, 298, 320–321.

[77] Drnić 2015, 29–34, t. 10: 2–3.

[78] Dizdar, Potrebica 2014, 369, sl. 9.

[79] Mlinar, Turk 2016, 21, 40–44, 59, kat. št. 42.

[80] Schaff 1990, 20, 22, sl. 11; Krämer 1985, 113, sl. 16: 5; Laharnar 2018b, 82.

[81] Prim. Šmihel pod Nanosom: Laharnar 2018b, 82, sl. 6: 1, 8.

[82] Npr. pilumom podobne sulične osti iz zakladne najdbe orožja v Borčah (Förk) v Ziljski dolini (Egg 2012, 195–196, sl. 2).

[83] Teržan, Trampuž 1973, 434, 440, t. 20: 1; Kos 1973, 862, t. 5: 1; 6: 1; 11: 1.

[84] Mlinar, Turk 2016, kat. št. 27, 30, 37.

[85] Laharnar, Mlinar 2019, 651, sl. 5: 4

[86] Guštin 1991, t. 6: 2; 10: 11; 14: 4; 15: 4; 32: 2; 33: 1; 36: 4.

[87] Zeiler, Henrich 2021, 385, 387, sl. 6: 10.

[88] Npr. Guštin 1991, t. 2: 3–5; 5: 4–5; 10: 12–13; 11: 6.

[89] Npr. Guštin 1991, t. 11: 2, 8; 18: 6; Svoljšak, Dular 2016, t. 59: 13; Mlinar 2020a, 82, t. 56: 8.

[90] Guštin 1991, t. 2: 7.

[91] Npr. Guštin 1991, t. 2: 11; 3: 5; 31: 3.

[92] Kastelic 1962a, Kastelic 1962b; Lucke, Frey 1962; Frey 1969; Kastelic, Mansuelli, Kromer 1965; Gabrovec 1976–1977, 115–124; Fogolari, Prosdocimi 1988; Calzavara Capuis 1993; Turk 2005; Teržan 2007, 81–90; Laharnar, Turk 2017, 94–115; Zaghetto 2017, sl. 13.

Sl. 6: Gradec pri Krnu. Bronasta figuralna situla (zbirka Golja; *t. 8:* 1; *pril. 1*).
Fig. 6: Gradec near Krn. Bronze figural situla (Golja collection; *Pl. 8:* 1; *App. 1*).

Med Posočani situlska umetnost ni doživela tolikšnega odziva kot pri Venetih ali na Dolenjskem, saj smo doslej od tod poznali le dva njena spomenika. Prvi je pokrov bronaste situle z Mosta na Soči, na katerem je upodobljen sprevod dveh volkov, ovce in ovna. Sodi med zgodnejša dela situlske umetnosti druge polovice 7. st. pr. n. št.[93] Drugi je v odlomkih ohranjena situla iz Kobarida, ki sodi med klasične izdelke situlske umetnosti s konca 6. in 5. st. pr. n. št. s podobami sprevoda dveh konjenikov, moža z govedom ali volom na povodcu, stoječega moža in dvoboja z ročkami za trofejno čelado.[94]

Oblika situle iz Krna, ikonografski program figuralnih frizov in stilni prikaz ornamentalnega friza kažejo značilnosti situlskih spomenikov iz obdobja od konca 6. in začetka 5. do 4. st. pr. n. št. V prid mlajši dataciji, ki ustreza zadnjemu obdobju situlske umetnosti, izteka 5. in 4. stoletja pr. n. št., je izvedba okrasa na spodnjem frizu kot tudi podoben element dvojnih iztolčenih reber med frizi. Okrašen je z izjemno natančno vrezanim in iztolčenim stiliziranim rastlinskim motivom ter zelo podoben okrasu frizov situle iz Valične vasi v dolini Krke na Dolenjskem in Kuffarna v Spodnji Avstriji. Okrasna friza situle iz Valične vasi obdajata osrednji friz z upodobitvijo sprevoda jelenov. Drugih pridatkov iz groba, v katerega je bila položena situla iz Valične vasi, sicer ne poznamo, a velja za nazoren primerek iz zadnjega obdobja situlske umetnosti in je datirana v konec 5. oziroma začetek 4. stoletja pr. n. št.[95] Sočasna je situla iz Kuffarna. Bila je pridatek v grobu bo-

[93] Frey 1969, 103, t. 60–61; Turk 2005, 70, sl. 104; Jereb 2016, 93, t. 112: 231; Laharnar, Turk 2017, sl. 48: 1.

[94] Lucke, Frey 1962, 71, t. 33: 19a–e; 34: 19; Righi 1970, 91–92, sl. 11; Gabrovec 1976, 49, t. 11; Turk 2005, 70, sl. 105; Jereb 2016, 69, t. 90: 157.

[95] Teržan 1973, 679, 686, t. 28: 1; 30; Turk 2005, 41–45, 66, sl. 100; Laharnar, Turk 2017, 112–114.

jevnika, ki je bil za svojo zadnjo pot oborožen z železnim mečem zgodnjelatenske oblike, bojnim nožem, sulicami in puščicami ter opremljen s keramičnim posodjem in bronasto zajemalko.[96] V podrobnostih le nekoliko drugačna je izvedba stiliziranega rastlinskega okrasa na frizih, ki spremljata osrednji friz z upodobitvijo sprevoda rastlinojedih rogatih živali v grobu s konca 5. in začetka 4. st. pr. n. št. v novomeški Kandiji.[97]

Medtem ko primerjavi za stiliziran rastlinski okras najdemo na Dolenjskem in onkraj Alp v obdonavskem Kuffarnu, kažeta motiv dolgega sprevoda mož in stožčasta forma vedrice (drugače od usločene, latenoidne forme situl iz Valične vasi in Kuffarna) širšo geografsko razprostranjenost ter arhaične poteze. Motiv sprevoda mož je namreč del klasične situlske ikonografije konca 6. in 5. stoletja pr. n. št.[98] Najdemo jih npr. na situli s Prelog na Magdalenski gori pri Šmarju - Sapu, kjer sta v sprevodu štirinajstih mož tudi konja, ki ju dva od mož vodita na povodcu,[99] odlomku situle iz Matreia[100] in bronastih predmetih iz Mechela[101] na Tirolskem. Sprevod mož je upodobljen na dveh frizih fragmentarno ohranjene situle iz bogate grobnice pod osrednjim templjem v Nezakciju na jugu Istre.[102] Na pasni sponi iz Stične so prikazani v desno usmerjen sprevod petnajstih mož in ženske na koncu, pes ali volk, rogovje bika, ovna ali kozla ter ptici roparici.[103] Kot nakazujejo ostali odlomki, so bile tudi na situli iz Matreia druge podobe, medtem ko je bil na frizih situle iz Nezakcija verjetno upodobljen izključno sprevod mož. Podobno kot na situli iz Krna so možje na istrski situli oblečeni v dolga oblačila z obrobo, a imajo polkrožna ovalna pokrivala s konico, na zgornjem frizu so usmerjeni v desno, na spodnjem pa v levo. Med naštetimi spomeniki z upodobitvijo sprevoda mož je situla iz Nezakcija najmlajša. Kristina Mihovilić jo datira v začetek 4. stoletja pr. n. št.[104]

Krnska upodobitev procesije mož je zdaleč najbolj podobna upodobitvama na dveh spomenikih situlske umetnosti iz severne Italije. Prva je upodobitev na zgornjih dveh frizih situle z grobišča pri kraju Pieve d'Alpago blizu Belluna,[105] druga na frizih situle z najdišča pri mestecu Caravaggio, južno od Bergama.[106] Situla iz Pieve d'Alpago je bila verjetno izdelana konec 6. stoletja oz. okoli leta 500 pr. n. št. Situla je bila na več mestih popravljena, kar nakazuje, da je bila zakopana pozneje, v 5. stoletju pr. n. št., ko so jo nasledniki njenih prvih lastnikov uporabili kot žaro.[107] Situlo iz Caravaggia, kjer v nasprotju s situlama iz Krna in Pieve d'Alpago procesija na obeh frizih vodi v desno, figure spodnjega friza pa so opazno manjše od figur zgornjega friza, datirajo v prvo polovico 5. stoletja pr. n. št.[108]

Situli z Gradca pri Krnu torej najdemo podobnosti med situlskimi spomeniki iz časa med koncem 6. oz. začetkom 5. ter 4. stoletjem pr. n. št. Zaradi velike podobnosti z ornamentalnimi frizi situl iz Valične vasi in Kuffarna ter redukcije motivov, kar je značilnost pozne situlske umetnosti,[109] se zdi njena najverjetnejša datacija iztek 5. in začetek 4. stoletja pr. n. št.

Čeprav situlske umetnosti v posoški halštatski skupini niso povsem sprejeli, je bila vendarle prisotna tudi v Posočju v celotnem obdobju njenega trajanja. Z omenjenimi fragmenti situle iz Kobarida in pokrovom z Mosta na Soči je zastopano obdobje vznika in klasike, s krnsko situlo pa zadnje obdobje njene ustvarjalnosti.

Razlaga figuralike

Značilnosti situlske umetnosti so ploskovita stilna obravnava s plitvimi reliefnimi upodobitvami v profilu, velika podobnost med ponavljajočimi se figurami in dopolnjujoča se kompozicija.[110] Pomembno je, da se v okviru situlske umetnosti razvije najstarejše množično upodabljanje v pozni prazgodovini na slovenskem prostoru in v njegovi okolici.[111] Zato je situlska umetnost vedno znova predmet raziskav in študij. Glede vsebine sporočil

[96] Nebehay 1993, 15–17, t. 7–9, Priloga 1; Teržan 2014, 110–111, sl. 3.

[97] Knez 1986, 77, t. 16: 3; priloga 1; Turk 2005, 67, sl. 101.

[98] Gleirscher 2019, 472–473.

[99] Lucke, Frey 1962, 73, t. 37; Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, 29, t. 9: 3, Pril. 3; Turk 2005, 51–53, sl. 77–78.

[100] Lucke, Frey 1962, 80–81, št. 41, t. 59.

[101] Lucke, Frey 1962, 66–67, t. 27: 8g, 9o, 9r, 9t.

[102] Mihovilić 1996, 19, sl. 19, t. 3: 67, pril. 4.

[103] Teržan 1994, sl. 4; Teržan 1997, sl. 10; Teržan 2001, 210–211, 219, sl. 7; Turk 2005, 40, 63, sl. 59, sl. 93.

[104] Mihovilić 1996, 49; Mihovilić 2013, 266–267, sl. 192.

[105] Gangemi 2015, 113–117, sl. 3, t. 1–2.

[106] Voltolini 2020, 29–48, t. 1.

[107] Gangemi 2013, 283–287, 293–294; Gangemi 2015, 114.

[108] Voltolini 2020, 44.

[109] Turk 2005, 41–45.

[110] Kastelic 1962a (= 1988); Gabrovec 1976–1977; Teržan 2007, 83.

[111] Turk 2005, 9–15.

Sl. 7: "Ta grdi" v Drežnici leta 2011.
Fig. 7: 'Ta grdi' in Drežnica 2011.

situlske umetnosti, ki kljub precejšnji raznolikosti nima preveč raznolikega ikonografskega repertoarja, se raziskovalci gibljejo med dvema izhodiščnima tezama. Prva razlaga situlske podobe kot prizore iz vsakdanjega življenja halštatske aristokracije, ki je uživala ob simpozijalnih pojedinah z glasbo ter se dokazovala v športu, lovu in vojskovanju. Druga pa, da situlski prizori služijo predvsem ponazoritvi mitov ali epov, ki so imeli pomembno vlogo v kultnih predstavah in religiji železnodobnih ljudi.[112]

Sporočilo upodobitve na situli z Gradca pri Krnu je bilo njenim lastnikom berljivo v kanoniziranem motivu moškega sprevoda in stiliziranega rastlinskega okrasa. Motiv je imel vrednost sporočila s semantičnim nabojem.[113] Morda je služil kot prispodoba pomembnega dogodka ali običaja iz življenja tedanje skupnosti. Zdi se, da je bil ta običaj v domeni moških istega ranga ali družbenega statusa. Upodobljeni moški niso bojevniki, saj so brez vojaških atributov, gre za civiliste in bržkone pripadajo aristokratskemu rangu. Možje z baretkami in dolgimi oblačili so namreč v situlski umetnosti upodobljeni na vozovih, pojedinah, kot sodniki pri športnih bojih in svečeniki. Nikoli pa ne sedijo na prestolih.[114]

Sprevod moških istega ranga ali statusa se na situli iz Pieve d'Alpago zvrsti pred spodnjim frizom z dinamično uprizoritvijo ljubezenskih položajev in rojstva, kar gre morda razumeti kot obeleževanje in čaščenje ohranjanja in nadaljevanja rodu ter njegove legitimizacije.[115] Upodobitev sprevoda mož na situli iz Caravaggia, med katerimi je mož s palico, verjetno prvi med enakimi (*primus inter pares*), bržkone prikazuje obredno ceremonijo. Tudi ta se je odvijala med moškimi istega ranga ali statusa, morda kot očiščevalna procesija pred žrtvovanji ali po njih.[116] Upodobitve sprevodov, npr. na pasni sponi iz Stične,[117] je v situlski umetnosti mogoče razumeti tudi kot metafore v povezavi z žrtvovanjem ljudi in živali ali obredi prehoda (*rites de passage*). Med obrede prehoda sodijo obredi, povezani s smrtjo, rojstvom, in različni iniciacijski obredi, npr. poroka, ciklični rodovitnostni obredi ali obredi plodnosti ipd.[118]

Kdo bi torej lahko bil "veliki mož" v krnskem sprevodu? Je prvi med enakimi? Bo morda žrtvovan ali pa ga morda čaka obred prehoda, obred, povezan z iniciacijo? Ob teh vprašanjih kaže spomniti na študijo Bibe Teržan, v kateri je analizirala presenetljive podobnosti med pustnimi šemami severovzhodne Slovenije in motivi situlske umetnosti ter figuralnimi upodobitvami na keramiki halštatskih skupnosti vzhodnoalpskega

[112] Teržan 2007, 83; Teržan 2020, 198.
[113] Teržan 2007, 83.
[114] Voltolini 2020, 41.
[115] Gangemi 2013, 284–285; Gangemi 2015, 114–116.
[116] Voltolini 2020, 41–44.
[117] Turk 2005, 40, 63, sl. 59, sl. 93.
[118] Teržan 2001, 211, op. 21.

in panonskega sveta. Posebno pomenljiva se zdi podobnost med motivi oranja in simplegme v klasični situlski umetnosti ter šemskim oranjem in vlečenjem ploha, ki je povezano z vsakoletnim pustovanjem oziroma obredjem čaščenja plodnosti in rodovitnosti.[119]

Morda tudi edini drugačni mož na krnski situli nosi masko. Ima namreč večjo glavo od ostalih in izrazito poudarjene ustnice. Pri tem se sama po sebi ponuja primerjava s pustnimi maskami "ta grdih" v Drežnici pod Krnom (*sl. 7*), katerih obličja so najprimitivnejša, a tudi izrazito arhaična in veljajo za najstarejša.[120] Treba je poudariti, da je maska "ta grdega" povezana s fantovsko iniciacijo. Pri Niku Kuretu beremo: "V prejšnjih časih je moral fant narediti takšno leseno obličje, če je hotel biti sprejet v fantovsko družbo. Stroga fantovska žirija je smela obličje zavrniti, če ji ni bilo všeč. Zgodilo se je, da je fant moral narediti tudi po dvajset obličij in je šele enaindvajseto našlo milost pri strogih sodnikih."[121] Etnologinja Tinka Volarič piše, da je fantovščina v Drežnici organizirana po strogih hierarhičnih načelih, sam obred drežniške fantovske iniciacije ostaja velika skrivnost drežniških običajev. S sprejetjem v fantovščino *mulo* postane *pwòb*.[122]

Že Teržanova se je na primeru pustnih šem panonske Slovenije vprašala, ali je možno, da gre za dolgo obredno tradicijo, ki bi segala celo v halštatsko obdobje, in kako premostiti tako dolgi vek, tako dolgoživ spomin.[123] Zdi se, da je to vrzel lažje premostiti v Posočju kot v vzhodni Sloveniji, saj je hribovito Posočje vendarle že vsaj od starejše železne dobe bolj ali manj kontinuirano poseljeno. Ni nemogoče, da so se kulturne tradicije, povezane z obredjem prehoda, čaščenjem plodnosti in rodovitnosti, ki so se izoblikovale že v železni dobi, ohranjale in prepletale z običaji vsakokratnih prebivalcev. Starodavno obredje se je verjetno preplet(a)lo z novimi religioznimi in kultnimi predstavami, ki so jih prinesli latenizacija, romanizacija, slovanizacija in pokristjanjevanje. Njihov odmev je morda zaznati v pustovanju z arhaičnimi potezami,[124] ki je v vaseh pod Krnom še vedno zelo živo.

[119] Teržan 2001, 207–219.
[120] Kuret 1984, 393–395, sl. 212; Volarič 2008, 51–52.
[121] Kuret 1984, 393, 395.
[122] Volarič 2008, 49–52.
[123] Teržan 2001, 216, 219.
[124] Kuret 1984, 393.

SKLEPNA BESEDA

Gradec je kopast hrib (931 m n. m. v.) v slikoviti gorski pokrajini ob južnem vznožju mogočnega Krna, severovzhodno od vasi Krn.

Arheološko pomenljiv toponim je bržkone pritegnil zbiralca starin Jožeta Goljo, da je hrib preiskoval z detektorjem kovin. Naletel je na številne najdbe iz starejše in mlajše železne dobe (*t. 3–15*). Po pripovedovanju soproge pokojnega Golje je najdbe izkopal ob severozahodnem vznožju in na vrhu hriba, več pa naj bi jih izpral iz črne zemlje, ki jo je v plastičnih vrečah odpeljal z najdišča.

Iz opisanega in po značilnostih najdb, med katerimi so ožgani in razlomljeni predmeti, smo domnevali, da je bilo na Gradcu grobišče ali žgalnodaritveno kultno mesto (nem. *Brandopferplatz*).[125]

Po pridobitvi detektorskih najdb, ki so sedaj shranjene v Tolminskem muzeju in Narodnem muzeju Slovenije, smo želeli preveriti verodostojnost najdišča. Izvedli smo geofizikalne raziskave in arheološka sondiranja. Rezultati geofizikalnih raziskav so nakazovali na možnost obstoja žganinskih plasti, morda žganih grobov, arheološka sondiranja so domnevo potrdila. Odkrili smo štiri prekopane žgane grobove s še ohranjenimi zasutji iz oglja, zemljine in drobci sežganih človeških kosti (*sl. 2c; 3b*). V ostanku žganine večje grobne jame (grob 2) so bili živalska fibula in odlomki zapestnic, ovratnice ter keramične posode na nogi (*sl. 4*). Po najdbi fibule grob 2 datiramo v konec 6. ali prvo polovico 5. st. pr. n. št. V razdalji 17 m jugozahodno od sonde z žganimi grobovi iz starejše železne dobe smo odkrili nedotaknjen grob vojščaka (grob 1) iz obdobja poznolatenske stopnje LT D1 (*t. 1–2; sl. 2b; 3a*).

Na Gradcu pri Krnu je bilo torej železnodobno plano žgano grobišče. Umrle so pokopavali na nekoliko vzravnanem platoju na vrhu hriba in na njegovih pobočjih. Zdi se, da je celotna vzpetina služila kot grobišče.

Po najdbah ločimo dve obdobji uporabe grobišča. Prvo je bilo v mladohalštatskem obdobju od konca 6. do 4. st. pr. n. št., ki ga datirajo fibuli (*t. 3:* 1), košaričasti in drugi obeski (*t. 3:* 2–16; *4:* 1), obročast nakit (*t. 4:* 3–20; *5:* 1–6), žvenkljače (*t. 5:* 12–16), steklene jagode (*t. 6–7*), figuralna situla (*t. 8:* 1; *sl. 6; pril. 1*), keramična posoda na nogi (*sl. 4:* 5), tulaste in uhate sekire (*t. 13*).

Drugo obdobje pokopavanja na Gradcu je bilo v poznem latenu. Iz tega časa je grob bojevnika z

[125] Prim. Istenič 2018; Mlinar 2019, 25–27.

mečem, vojaškim pasom, sulico, nožem, sekiro (*t. 1:* 1–5; *2*) in ščitom, ki je bil okrepljen z umbom vrste Mokronog-Arquà (*t. 1:* 6), značilno obliko stopnje LT D1. Sočasna sta meča s trirombičnim presekom rezila (*t. 10:* 1–2), morda nožnica (*t. 10:* 3), tesarsko orodje (*t. 15:* 6) in čaša vrste Idrija (*t. 15:* 8). Situlo z oblimi rameni (*t. 8:* 2), situlo vrste Eggers 16 (*t. 8:* 4) in uhate sekire s kladivastim čelom (*t. 14:* 1–3) so uporabljali v stopnji LT D1 in do konca 1. st. pr. n. št.

Sočasna poznolatenskim predmetom stopnje LT D1 je etruščansko-italska čelada z deformirano, na dveh straneh udrto kaloto (*t. 9*). Poškodba je bila zadana z veliko silo[126] in zelo spominja na podobno deformirano železno čelado z najdišča Vallesella di Domegge severno od Belluna, ki je datirana v drugo polovico 4. st. pr. n. št. Belunska čelada je posamična najdba in jo interpretirajo kot votivni predmet.[127] Čelada z Gradca je bila morda pridatek v grobu, ne moremo pa povsem ovreči možnosti, da gre za daritveno najdbo. Poleg omenjene podobnosti s čelado iz Vallesella di Domegge se zdi pomenljivo pričevanje, da je Golja čelado našel na samem vrhu vzpetine, posebej in stran od drugih predmetov. Vprašanje, ali je bilo na Gradcu poleg grobišča tudi votivno mesto, zato ostaja brez odgovora.[128]

Začetek najdišča Gradec pri Krnu je povezan s poselitvijo v mladohalštatskem obdobju in odrazom ekspanzije nosilcev halštatske svetolucijske skupine ter njihove kolonizacije odročnejših območij. Iz posoških dolinskih središč na Mostu na Soči in v Kobaridu so v iskanju obdelovalnih površin, pašnikov in rudišč sčasoma obvladali zaledna območja, kot so dolini Tolminke in Zadlaščice,[129] Šentviška planota,[130] Baška grapa,[131] Bovško s Trento,[132] cerkljansko in idrijsko zaledje (Godovič),[133] Breginjski kot[134] in Bohinj.[135]

Gradec pri Krnu je verjetno povezan z gorsko potjo, ki so jo uhodili po rudonosnem območju med dolino reke Soče in Bohinjem. Ta je vodila po južnih vznožjih Krna do prehoda na planini Pretovč ter naprej v dolino reke Tolminke, Čadrg in Bohinj. Izhodišče te poti predpostavljamo na dolinskih najdiščih med Tolminom in Kobaridom, kot sta novoodkrito starohalštatsko grobišče Na Goricah pri Ladrah[136] in na poznolatenskih Volarjih,[137] ter njeno nadaljevanje mimo Gradca do železnodobnega Čadrga.[138] Sodeč po bogatih najdbah z Gradca je morala biti naselbina v okolici današnje vasi Krn med pomembnejšimi postojankami ob tej poti. Najdbe tudi nakazujejo, da so bile v mladohalštatskem obdobju na Gradcu pokopane ženske s pomembnim družbenim položajem, medtem ko v pozni latenski dobi prevladuje vojaški značaj pokopanih.

[126] Istenič 2018, 284, 314, op. 29.

[127] Pirazzini 2015, 72, sl. 25.

[128] Glej interpretacijo najdišča Most na Soči – Repelc in tam navedene primerjave (Mlinar 2020a, 94–96; 143–145).

[129] Mlinar, Turk 2016, 36–39.

[130] Mlinar et al. 2018, 32–42.

[131] Kos 1973.

[132] Svoljšak 2002; Bizjak 2015.

[133] Glej v tej publikaciji Bratina, Laharnar, Svoljšak.

[134] Mlinar, Gerbec, Laharnar 2014, 30–33.

[135] Gabrovec 1974, 303–304.

[136] Knific et al. 2021, 24, 50–51, kat. št. 8.

[137] Gabrovec 1961, 15–26.

[138] Mlinar, Turk 2016, 20–22, 56–60, kat. št. 28–45.

KATALOG PREDMETOV

Grob 1 (sondiranja 2020)

Tabla 1

1. Dvakrat zvit dvorezni meč z ročajnim trnom ovalnega preseka. Konica ni ohranjena. Rezilo v zgornji polovici in v sredini rombičnega, v spodnjem delu lečastega preseka. Železo. Ohranjen v dveh delih. Ohranjena dol. 59,5 cm. Inv. št. TM 2979.
2. Odlomki razlomljene in zvite nožnice meča. Železo. Odl. zgornjega dela z delno ohranjeno zanko za obešanje nožnice 17 cm, dolžine ostalih odlomkov do 11 cm. Inv. št. TM 2980.
3. Obroček okroglega preseka. Železo. Pr. 4,0 cm. Inv. št. TM 2986.
4. Obroček rombičnega preseka. Železo. Pr. 3,7 cm. Inv. št. TM 2987.
5. Odl. obročka okroglega preseka. Dol. 2,2 cm. Železo. Inv. št. TM 3850.
6. Odlomki ščitne grbe vrste Mokronog – Arquà. Ohranjeni ostanki krilca, kalote in prehoda med njima. Železo. Rekonstruiran pr. 26 cm. Inv. št. TM 2985.

Tabla 2

7. Sulična ost z izrazitim sredinskim rebrom, rahlo ukrivljena. Del lista je uničen in ukrivljen, vidne poškodbe zadane s topim predmetom. Železo. Dol. 30,8 cm. Inv. št. TM 2981.
8. Sulično kopito, konica ni ohranjena. Železo. Dol. 6,7 cm. Inv. št. TM 2982.
9. Nož z izbočenim rezilom, vbočenim hrbtom in trnastim nastavkom za ročaj. Železo. Dol. 31 cm. Inv. št. TM 2984.
10. Dvoplavutasta sekira z ravnim temenom in sedlastim prehodom med plavutmi in rezilom. Železo. Dol. 12,8 cm. Inv. št. TM 2983.

Grob 2 (sondiranja 2020)

Slika 4

1. Živalska fibula. Noga in peresovina z iglo niso ohranjeni. Bron. Dol. 2,6 cm. Inv. št. TM 3814.
2–3. Odl. dveh polnih zapestnic. Bron. Dol. 3,2 in 7,6 cm. Inv. št. TM 3852 in 2988.
4. Odl. polne zapestnice z rebrom, okrašena s skupinam prečnih vrezov in drobnimi prečnimi vrezi. Bron. Dol. 6,2 cm. Inv. št. TM 3854.
5. Odlomka posode na nogi. Keramika. Rek. pr. dna 9,2 cm. Inv. št. TM 3847.

Posamične najdbe
(zbirka Golja)

Tabla 3

1. Čolničasta fibula s samostrelno peresovino in dolgo nogo, okrašena s petimi krožci s piko in prečnimi vrezi, na loku izrastek v obliki stilizirane ptice. Bron. Dol. 7,3 cm. Inv. št. TM 2675.
2–10. Košaričasti obeski z vrezanim okrasom vodoravnih vzporednih črt in mreže. Bron. Ohr. viš. 2,7–4,9 cm. Inv. št. TM 2685, 2687, 2688, 2690–2692, 2694–2696.
11–12. Košaričasta obeska z vrezanim okrasom vzporednih črt. Bron. Viš. 4,9 in 4,4 cm. Inv. št. TM 2686, 2689.
13. Košaričast obesek. Bron. Viš. 3,6 cm. Inv. št. TM 2693.
14. Odl. košaričastega obeska z vrezanim okrasom vodoravnih in poševnih vzporednih črt. Viš. 2,4 cm. Inv. št. TM 2697.
15. Obesek iz dveh votlih polobel povezanih s trakasto zanko. Bron. Viš. 27,5 mm. Inv. št. TM 2662.
16. Obesek, sestavljen iz obročka s presegajočima koncema in treh votlih kroglastih obeskov. Premeri kroglastih obeskov 18,5–18,8 cm. Inv. št. TM 2661.

Tabla 4

1. Antropomorfni obesek okrašen s punciranimi krožci s piko in bikoničnimi priveski. Bron. Viš. 5,4 cm. Inv. št. TM 2665.
2. Obesek profilirane valjaste oblike in vstavljeno zanko. Bron. Viš. 4,3 cm. Inv. št. TM 2667.
3. Trakast uhan s kaveljčkom, okrašen s paroma treh vzporednih vrezov. Pr. 2,4 cm. Bron. Inv. št. TM 2676.
4. Spojena obročka, okrašena s skupinami prečnih vrezov. Bron. Pr. 2,2 cm. Inv. št. TM 2684.
5–7. Obročki, okrašeni z vzporednimi prečnimi vrezi. Bron. Pr. 2,3, 1,7 in 2,6 cm. Inv. št. TM 2681, 2679, 2682.
8. Obroček, okrašen z vzporednimi prečnimi vrezi in tremi krožci s piko. Pr. 2,3 cm. Inv. št. TM 2680.
9. Narebren obroček. Bron. Pr. 2,9 cm. Inv. št. TM 2683.
10. Obroček s šestimi izrastki. Bron. Pr. 2,5 cm. Inv. št. TM 2687.
11. Obroček rombičnega preseka. Bron. Pr. 3,9 cm. Inv. št. TM 2677.
12–20. Odl. spiralnih zapestnic. Bron. Pr. 5,3–6,8 cm in dol. 7,2– 9,8 cm. Inv. št. TM 2699, 2700, 2706–2709, 2712–2714.

Tabla 5

1. Odl. trakaste zapestnice okrašene z vrezi. Bron. Dol. 3,2–8 cm. Inv. št. TM 2715.
2–6. Odl. trakastih zapestnic. Bron. Dol. 6,4 cm. Inv. št. TM 2702–2705, 2710.
7. Odl. obročka, okrašen s tremi prečnimi vrezi. Bron. Pr. 2,2 cm. Inv. št. TM 2701.
8. Odl. obroča s kvadratnim presekom. Železo. Pr. 8,5 cm. TM, neinv.
9. Zaponka z ovalnim obročem in trnom. Obroč ima na enem koncu oblikovano kljuko, ki drži trn, na drugem zanko, v kateri je obroček. Bron. Pr. 3,9 mm. Inv. š. TM 2666.
10–11. Gumba z zanko. Bron. Pr. 1,5 in 1,1 cm. Inv. št. TM 2664, 2663.
12–14. Odl. ročajev žvenkljač, okrašenih s snopi prečnih vrezanih črt. Bron. Viš. 5,4 in 6,2 cm. Inv. št. TM 267–26720.
15–16. Odl. ročajev dveh žvenkljač, okrašenih z luknjicami. Bron. Viš. 5,3 in 6,2 cm. Inv. št. TM 2668, 2669.
17. Sprijeta trakasta deformirana odlomka (morda dela zapestnic). Bron. Dol. 4,4 mm. Inv. št. TM 2711.
18–19. Odlomka pločevine. Bron. Viš. 15 mm. Inv. št. TM 2673 in 2698.

Tabla 6

1–30. Rumene jagode z dvojnimi modro-belimi plastovitimi očesci. Steklo. Pr. 1,8–3,4 cm. Inv. št. TM 2564–2571, 2573, 2575–2578, 2580–2585, 2587–2589, 2597, 2598, 2600–2604.
31–32. Rumeni jagodi z dvojnimi modro-belimi plastovitimi očesci. Ožgani in delno deformirani v ognju. Steklo. Pr. 3,4 in 4,0 cm. Inv. št. TM 2574, 2599.
33–34. Rumeni jagodi z dvojnimi modro-belimi plastovitimi očesci. Steklo. Pr. 2,6 in 2,7 cm. Inv. št. TM 2608, 2609.

Tabla 7

1–28. Rumene jagode z dvojnimi modro-belimi plastovitimi očesci. Steklo. Pr. 1,8–3,0 cm. Inv. št. TM 2606, 2607, 2610, 2611, 2613, 2614, 2616–2619, 2621–2631, 2633–2638.

29. Rumena jagoda z modro-belimi plastovitimi očesci. Ožgana in delno deformirana v ognju. Steklo. Pr. 3,0 cm. Inv. št. TM 2572.
30–33. Rumene jagode z modro-belimi plastovitimi očesci. Steklo. Pr. 2,1–2,9 cm. Inv. št. TM 2636, 2593–2595.
34–36. Rumene jagode z črno-belimi plastovitimi očesci. Steklo. Pr. 2,6, 2,0 in 2,3 cm. Inv. št. TM 2590, 2586, 2612.
37. Rumena petkotna jagoda z modro-belimi plastovitimi očesci. Steklo. Pr. 2,0 cm. Inv. št. TM 2596.
38. Dvojna rumena jagoda z modro-belimi plastovitimi očesci. Steklo. Pr. 2,2 cm. Inv. št. TM 2591, 2592.
39–40. Odl. dveh dvojnih rumenih jagod z modro-belimi plastovitimi očesci. Steklo. Pr. 2,6 in 1,5 cm. Inv. št. TM 2563, 2632.

Tabla 8

1. Fragmentarno ohranjena situla s štirimi frizi, zgornji trije so obdani s po dvema vodoravnima iztolčenima rebroma (*pril. 1*). Rame prehaja neposredno v ustje posode, ki je okrog svinčene žice zavihano navzven. Na ramenu sta z zakovicami nameščeni ataši s polkrožno zanko in trakastima okovoma, nanju pa ročaj oglatega preseka z zaključkoma v obliki stilizirane ptičje glavice. Pločevino plašča spenja osem zakovic s sploščenimi glavicami, dodatna zakovica je nameščena na ustju posode. Prostori med zakovicami plašča so okrašeni z iztolčenimi pikami v križnem motivu. Spodnji zaključek plašča je bil zapognjen navzven, okrog svinčene žice, na katero je bilo nameščeno tudi vbočeno dno situle, ki se ni ohranilo. Na ohranjenih delih zgornjega figuralnega friza je upodobljen sprevod štiriintridesetih v levo usmerjenih mož v dolgih oblačilih (hitonih) z obrobljenim spodnjim zaključkom in ploskimi pokrivali, baretkami. Ohranjeni deli srednjega figuralnega friza prikazujejo sprevod enainštiridesetih v desno usmerjenih mož, ki so v enaki opravi kot možje s prvega friza, razen moža v kratkem oblačilu zvončaste oblike oz. tuniki z razširjenim spodnjim delom in zaključno obrobo. Mož v kratkem oblačilu ima v primerjavi z ostalimi večjo glavo, noge in stopala ter poudarjene ustnice. Bron. Pr. ustja 17,6 cm, rekonstruiran pr. dna 12 cm in rekonstruirana viš. 19 cm. Inv. št. TM 3851. – (*Sl. 6; pril. 1*).
2. Situla z navzven zavihanim ustjem, navpičnim cilindričnim vratom in širokim oblim ramenom (verjetno vrste Eggers 18). Bron. Viš. 21 cm. Inv. št. TM 2674. – (*Sl. 5*).
3. Trakast ročaj vedra z zavihanimi konci. Železo. Dol. 29,1 cm. Inv. št. NMS P 29641.
4. Cilindrična posoda (situla vrste Eggers 16). Bron. Ohr. viš. 14,5 cm. Inv. št. TM 2793.
5. Čaša vrste Idrija. Bron. Pr. ustja 9 cm, dna 10,4 cm. Inv. št. TM 2794.

Tabla 9

1. Deformirana čelada etruščansko-italske vrste. Viš. 20,4 cm, teža 746 g. Bron (zlitina bakra z okoli 6 % kositra). Inv. št. TM 2650. Lit.: Istenič 2018, 284–289, 315–316.

Tabla 10

1. Zgornji del meča s trnastim ročajnim nasadiščem in zvončastim branikom. Ohranjen je ostanek lesenega ročaja. Močno poškodovano rezilo trirombičnega preseka. Železo in les. Dol. 44,7 cm. Inv. št. NMS P 29644.
2. Štirje odlomki meča. Med njimi odlomek z ročajnim trnom rombičnega preseka in zvončastim branikom ter trije odlomki rezila v nožnici s sredinskim rebrom. Železo. Dol. odlomkov: 9,6 cm; 6,1 cm; 5,6 cm in 3,1 cm. Inv. št. NMS P 29645, P 29647.
3. Močno poškodovana nožnica meča iz dveh pločevinastih platic in vezjo v obliki dvojne črke S. Ohranjen je del zgornjega okova zanke za obešanje. Železo. Dol. 32,5 cm. Inv. št. NMS P 29646.

Tabla 11

1. Sulična ost. Železo. Dol. 36,4 cm. Inv. št. NMS P 29625.
2–3. Odl. dveh suličnih osti, v tulih ostanki kopjišča. Železo in les. Dol. 23,8 in 36,3 cm. Inv. št. NMS P 29626, 29627.
4. Močno poškodovana sulična ost. Železo. Dol. 31,1 cm. Inv. št. NMS P 29628.
5. Odl. močno poškodovane konice sulične osti. Železo. Dol. 10,8 cm. Inv. št. NMS P 29630.
6. Sulična ost, v tulu ostanki kopjišča. Železo in les. Dol. 31,5 cm. Inv. št. NMS P 29624.

Tabla 12

1–2. Močno poškodovani sulični osti. Železo. Dol. 19,7 in 8,8 cm. Inv. št. NMS P 29629, 29631.
3. Odl. lista z rebrom sulične osti. Železo. Dol. 1,2 cm. Inv. št. NMS P 29636.
4. Močno poškodovana sulična ost. Železo. Dol. 27,0 cm. Inv. št. NMS P 29632.
5–6. Odl. dveh suličnih osti. Železo. Dol. 11,6 in 6,6 cm. Inv. št. NMS P 29634, 29633.
7. Močno poškodovana sulična ost, v tulu ostanki kopjišča. Železo in les. Dol. 27,0 cm. Inv. št. NMS P 29635.
8. Konica, verjetno ostanek sulične osti. Železo. Dol. 15,1 cm. Inv. št. NMS P 29637.
9. Odl. pilumaste sulične osti. Železo. Dol. 10,8 cm. Inv. št. NMS P 29630.
10. Sulično kopito, v tulu ostanki kopjišča. Dol. 5,6 cm. Železo in les. Inv. št. NMS P 29631.

Tabla 13

1. Tulasta sekira z ostankom ročaja. Železo in les. Dol. 18,8 cm. Inv. št. NMS P 29614.
2–4. Tulaste sekire. Železo. Dol. 21,1, 19,4 in 16,0 cm. Inv. št. NMS P 29612, 29613, 29615.
5. Uhata sekira z okrasom, ukrivljena, uho odlomljeno. Železo. Dol. 15,1 cm. Inv. št. NMS P 29623.

Tabla 14

1–3. Uhate sekire s kladivastim čelom. Dol. 21,0, 17,8 in 17,7 cm. Železo. Inv. št. NMS P 29619–29621.
4. Uhata sekira. Dol. 15,9 cm. Železo. Inv. št. NMS P 29622.

Tabla 15

1. Sekira z obojestranskimi plavutmi. Železo. Dol. 15,5 cm. Inv. št. NMS P 29617.
2–3. Sekiri z enostranskimi plavutmi. Železo. Dol. 16,5 in 14,0 cm. Inv. št. NMS P 29616, 29618.
4. Odl. noža z okroglo zanko na koncu trakastega ročaja. Železo. Dol. 16,0 cm. Inv. št. NMS P 29640.
5. Nož s plavutastim nasadiščem za ročaj. Železo. Dol. 18,9 cm. Inv. št. NMS P 29639.
6. Tesarsko orodje. Železo. Dol. 10,0 cm. Inv. št. NMS P 29642.
7. Palčka kvadratnega preseka, morda odl. šila ali dletca. Železo. Dol. 8,2 cm. Inv. št. NMS P 29638.

BIZJAK, J. 2015, *Trenta in Soča: dolina in njeni ljudje.* – Soča.

BOLLA, M. 2002, Vasellame bronzeo di tombe celtiche. – V / In: A. Aspes (ur. / ed.), *Preistoria veronese.* Contributi e aggiornamenti, Memorie del Museo Civico di Storia Naturale di Verona, Sezione Scienze dell' Uomo 5, 205–207.

BOLLA, M., M. CASTOLDI 2016, I recipienti di bronzo in Italia settentrionale tra IV e I secolo a.C. e il caso del territorio veronese (Bronaste posode v severni Italiji med 4. in 1. stoletjem pr. n. št. in primer veronskega območja). – *Arheološki vestnik* 67, 121–175.

BOLLA, M., C. BOUBE, J.-P. GUILLAUMET 1991, Les situles. – V / In: M. Feugère, C. Rolley (ur. / eds.), *La vaisselle tardo-républicaine en bronze,* Publications du C.R.T.G.R. 13, 7–22.

BOŽIČ, D. 1999, Tre insediamenti minori del gruppo protostorico di Idrija pri Bači dell'Isontino. – V / In: S. Santoro Bianchi (ur. / ed.), *Studio e conservazione degli insediamenti minori romani in area alpina: atti dell'incontro di studi,* Studi e Scavi 8, 71–79, Bologna.

BOŽIČ, D. 2008, *Late La Tène-Roman cemetery in Novo mesto. Ljubljanska cesta and Okrajno glavarstvo / Poznolatensko-rimsko grobišče v Novem mestu. Ljubljanska cesta in Okrajno glavarstvo.* – Katalogi in monografije 39.

BOŽIČ, D. 2011, Prazgodovinske najdbe s Tonovcovega gradu in železnodobna kultna mesta v Posočju / Prehistoric finds from Tonovcov grad and Iron Age cult places in the Posočje area. – V / In: Z. Modrijan, T. Milavec (ur. / eds.), *Poznoantična utrjena naselbina Tonovcov grad pri Kobaridu. Najdbe / Late Antique fortified settlement Tonovcov grad near Kobarid. Finds,* Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 24, 239–277. DOI: https://doi.org/10.3986/9789612545871

CALZAVARA CAPUIS, L. 1993, *I Veneti: società e cultura di un popolo dell'Italia preromana.* – Biblioteca di archeologia 19.

CRISMANI, A., G. RIGHI 2002, Le sepolture protostoriche e il catalogo dei materiali. – V / In: M. Vidulli Torlo (ur. / ed.), *La necropoli di San Servolo. Veneti, Istri, Celti e Romani nel territorio di Trieste,* 63–88, Trieste.

DIZDAR, M., H. POTREBICA 2014, Late La Tène warrior grave from Mali Bilač (Požega Valley, Croatia). – V / In: S. Tecco Hvala (ur. / ed.), *Studia Praehistorica in Honorem Janez Dular,* Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 30, 355–367. DOI: https://doi.org/10.3986/9789610503651

DRNIĆ, I. 2015, *Kupinovo. Groblje latenske kulture / Kupinovo. A La Tene culture cemetery.* – Katalozi i monografije Arheološkoga muzeja u Zagrebu 12.

EGG, M. 2012, Der Wafffenfunde von Förk in Kärnten. – V / In: W. Sölder, A. Höck (ur. / eds.), *Waffen für die Götter: Krieger, Trophäen, Heiligtümer,* 195–196, Innsbruck.

EGGERS, H. J. 1951, *Der römische Import in freien Germanien.* – Atlas der Urgeschichte 1, Hamburg.

FOGOLARI, G., A. PROSDOCIMI 1988, *I Veneti antichi: lingua e cultura.* – Padova.

FREY, O.-H. 1969, *Die Entstehung der Situlenkunst. Studien zur figürlich verzierten Toreutik von Este.* – Römisch-Germanische Forschungen 31.

GABROVEC, S. 1960–1961, Dva poznolatenska grobova iz Volarij pri Tolminu (Zwei spätlatènezeitliche Gräber aus Volarje bei Tolmin). – *Arheološki vestnik* 11/12 (1962), 15–26.

GABROVEC, S. 1966, Srednjelatensko obdobje v Sloveniji (Zur Mittellatènezeit in Slowenien). – *Arheološki vestnik* 17, 169–242.

GABROVEC, S. 1974, Halštatske nekropole v Bohinju (Die Hallstattnekropolen in Bohinj). – *Arheološki vestnik* 25, 287–318.

GABROVEC, S. 1976, Železnodobna nekropola v Kobaridu (Necropoli dell'eta dell ferro di Kobarid, Caporetto / Die Nekropolis in Kobarid, Caporetto, Karfreit). – *Goriški letnik* 3, 44–64.

GABROVEC, S. 1976–1977, Nekateri aktualni problemi situlske umetnosti. – *Traditiones* 5–6 (1979), 115–124.

GANGEMI, G. 2013, La situla della Tomba 1 di Pieve d'Alpago. – V / In: M. Gamba, G. Gambacurta, A. Ruta Serafini, V. Tiné, F. Veronese (ur. / eds.), *Venetkens. Viaggio nella terra dei Veneti antichi,* 283–285, Padova.

GANGEMI, G. 2015, La situla istoriata. – V / In: G. Gangemi, M. Bassetti, D. Voltolini (ur. / eds.), *Le signore dell' Alpago. La necropoli preromana di "Pian de la Gnela" Pieve d'Alpago (Belluno),* 113–117, Treviso.

GANGEMI, G., M. BASSETTI, D. VOLTOLINI 2015 (ur. / eds.), *Le signore dell'Alpago. La necropoli preromana di "Pian de la Gnela" Pieve d'Alpago (Belluno).* – Treviso.

GASPARI, A. 2009, Some Iron Age and Early Roman finds from Stari grad above Unec (Notranjska, Slovenija). – V / In: G. Tiefengraber, B. Kavur, A. Gaspari (ur. / eds.), *Keltske študije, Studies in Celtic Archaeology* 2. *Papers in honour of Mitja Guštin,* Protohistoire européene 11, 315–329.

GLEIRSCHER, P. 2019, Gedanken zur Situla aus Pieve d'Alpago (prov. Belluno): profane oder sakrale Bilderzählung? – V / In: H. Baitinger, M. Schönfelder (ur. / eds.), *Hallstatt und Italien, Festschrift für Markus Egg,* Monographien des Römisch-Germanischen Zentralmuseums 154, 436–482.

GLEIRSCHER, P. 2021, Kahnfibeln von Typ Villach. – *Goriški letnik* 45, 83–102.

GRAHEK, L. 2018, Naselbinska keramika z Mosta na Soči / Pottery from the settlement at Most na Soči. – V / In: J. Dular, S. Tecco Hvala (ur. / eds.), *Železnodobno naselje Most na Soči. Razprave / The Iron Age Settlement at Most na Soči. Treatises,* Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 34, 249–306. DOI: https://doi.org/10.3986/9789610501091

GUŠTIN, M. 1973, Kronologija notranjske skupine (Cronologia del gruppo preistorico della Notranjska, Carniola Interna). – *Arheološki vestnik* 24 (1975), 461–506.

GUŠTIN, M. 1974, Gomile starejše železne dobe iz okolice Boštanja (Die eisenzeitlichen Grabhügel aus der Umgebung von Boštanj). – *Varia arhaeologica, Posavski muzej Brežice* 1, 87–119.

GUŠTIN, M. 1979, *Notranjska.* – Katalogi in monografije 17.

GUŠTIN, M. 1991, *Posočje. Posočje in der jüngeren Eisenzeit* (*Posočje v mlajši železni dobi*). – Katalogi in monografije 27.

GUŠTIN, M. 2015, Gli scudi con umboni del tipo Mokronog-Arquà. – V / In: F. Oriolo, G. Righi, A. Ruta Serafini, S. Vitri (ur. / eds.), *Celti sui monti di smeraldo,* Collana Frammenti: archeologia e storia del Friuli Venezia Giulia 7, 172–174.

HOERNES, M. 1888, Die Gräberfelder an der Wallburg von St. Michael bei Adelsberg in Krain. – *Mittheilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien* 18, 217–249.

HORVAT, J. 2002, The Hoard of Roman Republican Weapons from Grad near Šmihel (Zaklad rimskega republikanskega orožja z Gradu pri Šmihelu pod Nanosom). – *Arheološki vestnik* 53, 117–192.

ISTENIČ, J. 2005, Evidence for a very late republican siege at Grad near Reka in Western Slovenia. – V / In: J. Cencic (ur. / ed.), *Archäologie der Schlachtfelder - Militaria aus Zerstörungshorizonten. Akten der 14. Internationalen Roman Military Equipment Conference (ROMEC).* – Carnuntum Jahrbuch 2005, 77–87.

ISTENIČ J. 2018, Rimske bronaste čelade republikanske dobe in zgodnjega principata v Sloveniji / Roman brone helmets from the Republican period and the Early Principate in Slovenia. – *Arheološki vestnik* 69, 277–334.

JEREB, M. 2016, *Die Bronzegefäße in Slowenien.* – Prähistorische Bronzefunde II/19.

KASTELIC, J. 1962a, Umetnost situl od Pada do Donave. – V / In: *Umetnost alpskih Ilirov in Venetov,* 31–59, Ljubljana (= *Iosephi Kastelic opera selecta,* Ljubljana 1988, 100–115).

KASTELIC, J. 1962b, Die Situlenkunst vom Po bis zur Donau. – V / In: *Situlenkunst zwischen Po und Donau. Verzierte Bronzearbeiten aus dem ersten Jahrtausend v. Chr.,* 19–55, Wien.

KASTELIC, J., G.-A. MANSUELI, K. KROMER 1965, *Umetnost situl / Situla Art.* – Beograd.

KNEZ, T. 1986, *Novo mesto* I. *Halštatski grobovi / Hallstattzeitliche Gräber.* – Carniola archaeologica 1.

KNIFIC et al. 2021 = T. Knific, B. Laharnar, M. Mlinar, M. Turk 2021, *V deželici Simona Rutarja. Arheologija podkrnskega prostora.* – Tolmin.

KOS, P. 1973, Koritnica ob Bači (Koritnica an der Bača). – *Arheološki vestnik* 24 (1975), 848–873.

KRÄMER, W. 1985, *Die Grabfunde von Manching und die latenezeitlichen Flachgraber in Sudbayern.* – Die Ausgrabungen in Manching 9.

KURET, N. 1984, *Maske slovenskih pokrajin.* – Ljubljana.

LAHARNAR, B. 2018a, Kovinske in steklene najdbe ter kamniti kalupi iz železnodobne naselbine na Mostu na Soči / Metal finds, glass finds and stone moulds from the Iron Age settlement at Most na Soči. – In / V: J. Dular, S. Tecco Hvala (ur. / eds.), Železnodobno naselje Most na Soči. Razprave / The Iron Age *Settlement at Most na Soči. Treatises,* Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 34, 195–247. DOI: https://doi.org/10.3986/9789610501091

LAHARNAR, B. 2018b, Med starejšo in mlajšo železno dobo na Notranjskem. – *Goriški letnik* 42, 73–92.

LAHARNAR, B. 2022, *From Ocra to Albion. Notranjska between prehistory and antiquity / Od Okre do Albijske gore. Notranjska med prazgodovino in antiko.* – Katalogi in monografije 45.

LAHARNAR, B., M. MLINAR 2019, A La Tène grave from Srpenica: new evidence of Early Latènisation of the Posočje Region in Northwestern Slovenia. – V / In: H. Baitinger, M. Schönfelder (ur. / eds.), *Hallstatt und Italien. Festschrift für Markus Egg,* Monographien des Römisch-Germanischen Zentralmuseums 154, 645–658.

LAHARNAR, B., P. TURK 2017, *Železnodobne zgodbe s stičišča svetov.* – Ljubljana.

LAHARNAR, B., P. TURK 2018, *Iron Age stories from the crossroads.* – Ljubljana.

LUCKE, W., FREY, O.-H. 1962, *Die Situla in Providence (Rhode Island). Ein Beitrag zur Situlenkunst des Osthallstattkreises.* – Römisch-Germanische Forschungen 26.

MARCHESETTI, C. 1893, *Scavi nella necropoli di S. Lucia presso Tolmino.* – Bolletino della Società Adriatica di Scienze Naturali in Trieste 15, 1–334 (= E. Montagnari Kokelj (ur. / ed.), *Carlo Marchesetti, Scritti sulla necropoli di S. Lucia di Tolmino, scavi 1884–1902,* 1993, 95–428).

MIHOVILIĆ, K. 1996, *Nezakcij. Nalaz grobnice 1981. godine / Nesactium. The Discovery of a Grave Vault in 1981.* – Monografije i katalozi 6.

MIHOVILIĆ, K. 2013, *Histri u Istri. Željezno doba Istre / Gli Istri in Istria. L'età del ferro in Istria / The Histri in Istria. The Iron Age in Istria.* – Monografije i katalozi 23.

MLINAR, M. 2019, Bronast antropomorfen obesek z najdišča Gradec pri vasi Krn. – V / In: *9. Valičev arheološki dan,* Kranj, 9. december 2019, Povzetki predavanj, 25–27, Kranj.

MLINAR, M. 2020a, *Most na Soči. Arheološke raziskave v letih 2000–2016 na levem bregu Idrijce / The 2000–2016 archaeological investigations on the left bank of the Idrijca.* – Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 43. DOI: https://doi.org/10.3986/9789610504887

MLINAR, M. 2020b, Železnodobno najdišče v Čadrgu (Iron Age site at Čadrg). – V / In: M. Ogrin et al. (ur. / eds.), *Življenje v Alpah. Življenje v Alpah nekoč in danes – od prve obljudenosti visokogorskega sveta pred več tisoč leti do trajnostnega razvoja turizma danes,* Zbornik posveta 6. oktobra 2017 v Stari Fužini v Bohinju, 53–58, Bohinjska Bistrica.

MLINAR, M., M. TURK 2016, *Prapoti skozi praproti.* – Tolmin.

MLINAR, M., T. GERBEC, B. LAHARNAR 2014, *Kot nekoč. Breginjski kot v arheoloških dobah.* – Tolmin.

MLINAR et al. 2018 = M. Mlinar, B. Laharnar, M. Vidulli, A. Crismani 2018, *Stari bogovi obmolknejo. Šentviška planota v arheoloških dobah.* – Tolmin.

NASCIMBENE, A. 2009, *Le Alpi Orientali nell´Età del Ferro (VII–V secolo a. C.).* – Fondazione Antonio Colluto 15.

NEBEHAY, St. 1993, *Latènegräber in Niederösterreich.* – Kleine Schriften aus dem Vorgeschichtlichen Seminar Marburg 41.

PERONI, R. et al. 1975 = R. Peroni, G. L. Carancini, L. Ponzi Bonomi, P. Saronio Masolo, P. Coretti Irdi, A. Rallo, F. R. Serra Ridgway 1975, *Studi sulla cronologia delle civiltà di Este e Golasecca.* – Origines: studi e materiali pubblicati a cura dell'Instituto Italiano di Preistoria e Protostoria, Firenze.

PEROVŠEK, S. 2018, Zakrito in ponovno odkrito (Hidden and revealed). – V / In: N. Nemaček (ur. / ed.), *V dobrih rokah. 60 let Oddelka za konserviranje in restavriranje Narodnega muzeja Slovenije / In good hands. 60 years, The Department of Conservation and Restoration of the National Museum of Slovenia,* 71–77, Ljubljana.

PETTARIN, S. 2006, *Le necropoli di San Pietro al Natisone e Dernazzacco.* – Studi e richerche di protostoria mediterranea 7.

PIRAZZINI 2015, 72, Lagole di Calalzo (Cadore). – V / In: F. Oriolo, G. Righi, A. Ruta Serafini, S. Vitri (ur. / eds.), *Celti sui monti di smeraldo,* Collana Frammenti: archeologia e storia del Friuli Venezia Giulia 7, 70–73.

PIRKOVIČ, J. 2010, Zbirateljstvo arheoloških najdb in tako imenovana abolicija v novem Zakonu o varstvu kulturne dediščine. – *Varstvo spomenikov* 45, 255–266.

RIGHI, G. 1970, Frammenti di una situla figurata da Caporetto. – *Atti dei Civici Musei di Storia ed Arte di Trieste* 6, 91–92.

RIGHI, G. 2001, Armi lateniane da Lauco presso Villa Santina (Udine). – In / V: G. Bandeli, F. Fontana (ur. / eds.), *Iulium Carnicum. Centro alpino tra Italia e Norico dalla protostoria all'età imperiale,* Studi e ricerche sulla Gallia Cisalpina 13, 103–113.

RUARO LOSERI, L. 1983, Il tesoretto di San Canziano. – V / In: A. Boiardi, D. Svoljšak (ur. / eds.), *Preistoria del Caput Adriae. Il Catalogo,* 150–151, Udine.

RUSTOIU, A. 2005, Dacia şi Italia in sec. I a. Chr. Comerţul cu vase de bronz în perioada republicană târzie (Studiu preliminar) / Dacia and Italia in the 1st century BC. The trade with bronze vessels during the late republican period (Preliminary study). – V / In: C. Cosma, A. Rustoiu (ur. / eds.), *Çomert şi civilizaţie. Transilvania în contextul schimburilor comerciale şi culturale în antichitate / Trade and civilization. Transylvania in the frame of trade and cultural exchanges in antiquity,* 53–117, Cluj-Nepoca.

RUSTOIU, A. 2009, A variant o fan appliqué from a bronze Eggers 18 situla from pre-Roman Dacia. – *Instrumentum* 29, 35–36.

SALZANI, L. (ur. / ed.) 1995, *La necropoli gallica di Valeggio sul Mincio.* – Documenti di Archeologia 5.

SCHAAFF, U. 1990, *Keltische Waffen.* – Kulturstifung der Lander 6.

SVETLIČIČ, V. 1997, Drobne najdbe. Najdbe iz kovine, jantarja in roževine / Small Finds. Metal, amber and horn finds. – In / V: J. Horvat, *Sermin. Prazgodovinska in zgodnjerimska naselbina v severozahodni Istri / Sermin. A Prehistoric and Early Roman Settlement in Northwestern Istria,* Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 3, 31–38. DOI: https://doi.org/10.3986/9789610503170

SVOLJŠAK, D. 1967, Tolminsko. – *Varstvo spomenikov* 12, 85.

SVOLJŠAK, D. 1994–1995, Reka – Grad na Lipi. – *Varstvo spomenikov* 36 (1997), 252.

SVOLJŠAK, D. 2002, Arheološka podoba Bovškega. – V / In: *Soški razgovori* 1, Zbornik za domoznanstvo Zgodovinske sekcije KD Golobar (1997), 261–277, Bovec.

SVOLJŠAK, D., J. DULAR 2016, *Železnodobno naselje Most na Soči. Gradbeni izvidi in najdbe / The Iron Age settlement at Most na Soči. Settlement Structures and Small Finds.* – Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 33. DOI: https://doi.org/10.3986/9789612549367

TECCO HVALA, S. 2012, *Magdalenska gora. Družbena struktura in grobni rituali železnodobne skupnosti / Social structure and burial rites of the Iron Age community.* – Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 26. DOI: https://doi.org/10.3986/9789612546007

TECCO HVALA, S., J. DULAR, E. KOCUVAN 2004, Železnodobne gomile na Magdalenski gori / *Eisenzeitliche Grabhügel auf der Magdalenska gora.* – Katalogi in monografije 36.

TERŽAN, B. 1973, Valična vas. – *Arheološki vestnik* 24 (1975), 660–729.

TERŽAN, B. 1994, *Überlegungen zum sozialen Status des Handwerkers in der frühen Eisenzeit Südosteuropas.* – V / In: C. Dobiat (ur. / ed.), *Festschrift für Otto-Herman Frey zum 65. Geburtstag,* Marburger Studien zur Vor- und Frühgeschichte 16, 659–669.

TERŽAN, B. 1997, *Heros der Hallstattzeit. Beobachtungen zum Status an Gräbern um das* Caput Adriae. – V / In: C. Becker, M.-L. Dunkelmann, C. Metzner-Nebelsick, H. Peter-Röcher, M. Roeder, B. Teržan (ur. / eds.), *Χρόνος. Beiträge zur prähistorischen Archäologie zwischen Nord- und Südosteuropa. Festschrift für Bernhard Hänsel,* Internationale Archaeologie, Studia honoraria 1, 653–669, Espelkamp.

TERŽAN, B. 2001, Dolgoživ spomin. Prežitki halštatskega obredja v pustnih šegah na Slovenskem? (A long – lived memory. Can the survival of Hallstatt rituals be seen in carnival celebrations in Slovenia?) – *Arheološki vestnik* 52, 207–219.

TERŽAN, B. 2007, *Pripoved situlske umetnosti z Magdalenske gore pri Šmarju* (*A narration of situla art from Magdalenska gora at Šmarje*). – *Šmarska knjiga. Jubilejna monografija ob 500-letnici šolstva v Šmarju,* 81–90, Šmarje-Sap.

TERŽAN, B. 2014, O konjskih dirkah sredi 1. tisočletja pr. Kr.: konj in kotel v situlski umetnosti. – V / In: P. Štih (ur. / ed.), *Varia,* Razprave 1. razr. SAZU 28, 104–138.

TERŽAN, B. 2020, Toreuts – The itinerant master craftsmen of the Situla Art. – V / In: E. Borgna, S. Corazza (ur. / eds.), *Dall'Adriatico all'Egeo. Scritti di protostoria in onore di Paola Càssola Guida,* 197–218, Udine.

TERŽAN, B., TRAMPUŽ, N. 1973, Prispevek h kronologiji svetolucijske skupine (Contributto alla cronologia del gruppo preistorico di Santa Lucia). – *Arheološki vestnik* 24 (1975), 416–460.

TERŽAN, B., F. LO SCHIAVO, N. TRAMPUŽ-OREL 1984, *Most na Soči (S. Lucia)* 2, *Szombathyjeva izkopavanja. Table / Die Ausgrabungen von J. Szombathy. Tafelband.* – Katalogi in monografije 23/2.

TERŽAN, B., F. LO SCHIAVO, N. TRAMPUŽ-OREL 1985, *Most na Soči (S. Lucia)* 2, *Szombathyjeva izkopavanja.*

Tekst / Die Ausgrabungen von J. Szombathy. Text. – Katalogi in monografije 23/1.
TURK, P. 2005, *Podobe življenja in mita / Images of life and myth / Bilder aus Leben und Mythos.* – Ljubljana.
VOLARIČ, T. 2008, Pustovanje. Ločnice in prehodi (Carnival, boundaries and transitions). – *Traditiones* 37/1, 47–78.
VOLTOLINI, D. 2020 La Situla di Caravaggio: studio e interpretazione. – V / In: C. Longhi, D. Voltolini (ur. / eds.), *La Situla di Caravaggio. Un capolavoro inaspettato,* 29–48, Bergamo.
WIELOWIEJSKI, J. 1985, Die spätkeltischen un römischen Bronzegefäße in Polen. – *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission* 66, 123–320.
WIELOWIEJSKI, J. 1987, Die Bronzeeimer mit Dolphinattaschen in Mitteleuropa im Lichte der archäologischen und metallurgischen Untersuchung. – *Zeitschrift für Archäologie* 21, 25–45.
ZAGHETTO, L. 2017, *La situla Benvenuti di Este. Il poema figurato degli antichi Veneti.* – Bologna.
ZEILER, M., P. HENRICH 2021, Die Altburg bei Stein-Wingert (Lkr. Altenkirchen) – Neubewertung einer eisenzeitlichen Wallburg im Westerwald. – *Archäologisches Korrespondenzblatt* 51/3, 371–394.

Iron Age cemetery at Gradec near Krn (Slovenia)

Translation

In 2015, the archaeological department of the National Museum of Slovenia acquired the archaeological finds from the collection of Jože Golja,[1] a private collector of antiquities from Trebenče near Cerkno. Ana Slabe, wife of then late Golja, revealed that she also kept a substantial assemblage of archaeological finds from a site in the Tolmin area which her husband did not report as stipulated in Article 135 of the Cultural Heritage Protection Act from 2008.[2] She showed the objects and also agreed to lead us to the findspot. Golja had excavated these objects from the Early and Late Iron Ages on a small domed elevation of Gradec (summit at 931 m asl),[3] located northeast of the Krn village in the Posočje region (*Fig. 1*).

The verification of the information related by Ana Slabe and the known information on the excavation and artefact 'conservation' of Golja[4] revealed that the finds from Gradec near Krn comprise those recorded in 2015 (*Pl.* 3–9; *App. 1*), as well as the iron objects on *Pl.* 10–15. The National Museum of Slovenia acquired the latter and included them in the current permanent archaeological exhibition.[5] In 2017, the Tolmin Museum purchased the remaining metal-detector finds with the financial support of the Municipalities of Kobarid and Tolmin.

The Tolmin Museum conducted a geophysical survey on Gradec in 2018,[6] in autumn 2020 also trial trenching (*Fig. 2a*).

Towards the end of 2021, we mounted the exhibition 'In the land of Simon Rutar: archaeology of places under the mountain Krn' (*V deželi Simona Rutarja: arheologija podkrnskega prostora*) in the Tolmin Museum, which put on display select archaeological finds from Gradec that were also published in the accompanying catalogue.[7]

[1] Archives of the Archaeological Department at the National Museum of Slovenia (hereinafter AO NMS).

[2] On the 'abolition' under Article 135 of the Cultural Heritage Protection Act (ZVKD – 1), see Pirkovič 2010, 255–266.

[3] The locals know the elevation as Gradec, whereas it is marked as Grad on the national topographic maps (©GURS). The name Grad (near the Krn village) is also used in the publications of the bronze helmet (Istenič 2018, 284–289, Fig. 5–9) and iron objects (Laharnar, Turk 2018, 170, Fig. 197; Laharnar, Turk 2018, 170, Fig. 197).

[4] According to Ana Slabe, her husband dug at the site on several occasions. He removed a large quantity of earth and ashes from the site and brought it home, where he wet-sieved it. He did not alter the bronze objects, only arranged the pieces of the figural situla onto a situla-shaped piece of styrofoam using pins to support them. He glued together several glass beads. He did, however, make substantial alterations to the iron objects, which he cut and sanded, replaced the missing parts with new pieces welded onto the surviving originals, coating the alterations with polyester putty, applied corrosion products and painted with a metal pigment that gave an aluminium-like appearance (Perovšek 2018, 71–77).

[5] Laharnar, Turk 2018, 170, Fig. 197; Perovšek 2018, 71–77; Laharnar, Turk 2018, 170, Fig. 197.

[6] B. Mušič, I. Medarić, *Poročilo o geofizikalni raziskavi na arheološkem najdišču Gradec pri Krnu,* 2018 (unpublished report; kept in the Tolminski muzej).

[7] Knific et al. 2021.

FIELD INVESTIGATIONS

Geophysical survey

A team led by Branko Mušič conducted a geophysical survey on Gradec in 2018.[8] The possibility of buried burnt remains and/or cremation graves led to the choice of the magnetic method as the most appropriate, which could detect the magnetic effect of thick layers of burnt remains with burnt clay. A roughly 400 m^2 large area was investigated on the summit plateau of Gradec (Area 1) and a 20 × 15 m large area on its northern slope (Area 2). The results indicated the high possibility of buried archaeological remains (*Fig. 2a*).[9]

Trial trenching

The results of the geophysical survey were the orientation point for the ensuing trial trenching that the Tolmin Museum conducted in collaboration with the Skupina STIK company between 17 and 19 November 2020.[10] Three 2 × 2 m large trenches (TJ 1001, 1002, 1003) were dug.[11] The first one (TJ 1001) was located on the summit plateau or Area 1 of the geomagnetic survey, the second one (TJ 1003) at its western edge and the third (TJ 1002) on the northern foot of the hill, i.e. Area 2 of the geomagnetic survey (*Fig. 2*).

Trench TJ 1001 (*Fig. 2a,c; 3b*)

Found under the turf (SE 1001) was a modern-period anthropogenic deposit (SE 1002), 10 to 30 cm thick and composed of compacted light yellow sandy clay (96%) and weathered pieces of sandstone (4%). Under it was a 25 to 50 cm thick layer (SE 1003) of brownish-yellow sandy (75%) and silty clay (15%), weathered pieces of sandstone (5%) and bits of charcoal (5%). This layer (SE 1003) formed when backfilling the hole created during the metal-detectorist excavation (destruction) of cremation burials. The layer contained sherds of Iron Age pottery. Under it were patches of darker soil and burnt remains (SE 1004, 1006, 1008, 1010, 1012, 1014). These were the fills of the disturbed or robbed cremation **Graves 2** (SE 1006, 1012, 2015) and **5** (SE 1004) and intact lower parts of cremation **Graves 3** (SE 1008), **4** (SE 1010) and **2** (SE 1016). The grave pits were dug into sterile Layer SE 1014 of underlying geology composed of reddish-yellow clay (99%) and small, partially weathered pieces of sandstone (1%).

Trench TJ 1002 (*Fig. 2a*)

This trench (*Fig. 2:* TJ 1002) yielded no archaeological traces from the Iron Age. The turf covered recent deposits and post-medieval layers. The fill of a bomb crater from World War I took up a large part of the trench. The geophysical results show that Iron Age remains, probably cremation burials, are very likely located northwest of this trench (*Fig. 2a; marked with arrows*).

Trench TJ 1003 (*Fig. 2a,b; 3a*)

The 15 cm thick turf (SE 3001) covered a 15–30 cm thick layer of brown clayey silt (75%), silty clay (20%), pieces of limestone (3%), smaller pieces of sandstone and chert (2%) (SE 3002). Under it was the fill of cremation Grave 1 (SE 3003) composed of reddish-brown silty clay (97%), bits of cremated bones (2%) and bits of charcoal (1%). These bits were scattered across the top of the fill, while the grave goods (*Pl. 1:* 3–6; *2:* 7–10) were found on the bottom, in the central and eastern parts of the pit (*Fig. 2b*) with the exception of the ritually bent sword (*Pl. 1:* 1) that lay slightly higher up. The grave pit (SE 3004) was sub-oval in plan (120 × 100 × 20 cm) and its southwestern edge was partly lined with large pieces of limestone. It was dug into the underlying geology (SE 3005) of reddish-brown silty clay (99%) and small, partially weathered pieces of sandstone (1%).

TYPOLOGICAL AND CHRONOLOGICAL ATTRIBUTION OF GOODS

Grave 1

Burial of a warrior from the Late Iron Age (*Fig. 2b; 3a; Pl. 1; 2*):

This grave held a twice-bent sword (*Fig. 3a; Pl. 1:* 1), sword scabbard (*Pl. 1:* 2), rings from a military belt (*Pl. 1:* 3–5), shield boss (*Pl. 1:* 6),

[8] Team of the GEARH d. o. o. company.

[9] See *Note 6*.

[10] The field team comprised Miha Mlinar (head), Rok Klasinc (deputy head), Marko Strnad, Davor Pečar, Januš Jerončič, Miha Jazbec, Jani Kutin, Gorazd Kutin, Primož Kos and Boštjan Laharnar. Patricija Bratina (ZVKDS, OE Nova Gorica) oversaw the archaeological work.

[11] M. Mlinar, M. Strnad, *Poročilo arheološkega testnega izkopa v Krnu (EŠD 10320 Krn – vas),* 2022 (unpublished report; kept in the Tolminski muzej and ZVKDS OE Nova Gorica).

spearhead and spear butt (*Pl. 2:* 7–8), knife (*Pl. 2:* 9) and an axe (*Pl. 2:* 10).

The sword is probably the earliest piece of the warrior's equipment. The oval-sectioned tang and the blade section that is diamond-shaped in the upper and lenticular in the lower part indicate it is a Middle La Tène product.[12] The evenly sloping shoulders and the blade with a slight groove on either side of the midrib also characterise swords of the Middle La Tène construction.[13] The two swords from the pit with Middle La Tène warrior equipment in Čadrg[14] and from Grave 4 at Idrija pri Bači,[15] respectively, also have slanted shoulders. They reflect the introduction of Middle La Tène military equipment in Posočje; Grave 4 at Idrija pri Bači that dates to the Late La Tène phase of LT D1[16] also marks its function as heirloom. The latter may hold true of the warrior's outfit from Gradec as well, as most of the items in the grave date to the Late La Tène period.

These items include a Mokronog-Arquà type shield boss (*Pl. 1:* 6),[17] characteristic of the Late La Tène phase of LT D1 with parallels from sites in Posočje, Carnia, Veneto, Carinthia, Notranjska, Dolenjska and recorded examples reaching all to Hungary, Slavonia and Srem in the east.[18]

Whereas the sword and shield boss are supra-regional La Tène forms, the knife with a curved blade (*Pl. 2:* 9) and the winged axe (*Pl. 2:* 10) rather have parallels among the finds from Posočje. This is particularly true of the knife that resembles two examples from a Late La Tène grave of LT D1 from Idrija pri Bači[19] and from Grad near Reka.[20] Although the latter is a stray find, the other items recovered in and around Grad near Reka largely comprise objects from the Late La Tène period and military finds from the Late Republic.[21]

Another winged axe is among the stray finds from Gradec (*Pl. 15:* 1) with parallels among the goods of the Late La Tène graves at Idrija pri Bači,[22] Reka near Cerkno[23] and the hoard from Bodrež.[24]

The spearhead (*Pl. 2:* 7) is difficult to date on its own, but is similar to the spearheads with a relatively long socket, classic blade shape and pronounced midrib from other sites of the Idrija group in Posočje[25] and from Socerb on Kraški rob above Trieste.[26]

Grave 2

The remains of a disturbed burial from the Early Iron Age (*Fig. 2c; 4*):

Excavations and subsequent wet sieving of the fill of the disturbed grave brought to light bronze and pottery items: fibula, fragments of ring jewellery and vessels (*Fig. 3b; 4*).

Bronze zoomorphic fibulae (*Fig. 4:* 1) are not new in the material culture of Iron Age Posočje.[27] Stane Gabrovec and Mitja Guštin believe that the different versions of the zoomorphic fibulae worn in the Hallstatt communities of the South-eastern Alps were modelled on examples from Italy, where similar fibulae were already known in the 7th century BC.[28] The fibula from Krn is missing the spring, though the parallels of similar size from other sites[29] suggest it had a one-coil spring. This would bring it close to Variant C of the Eastern Alpine feline fibulae of Type I.18 (*fibule con arco configurato a felino*) according to Alexia Nascimbene. Using known grave groups, Nascimbene dates this type from the late 6th to the mid-5th century BC.[30] We should note that the feline forming the bow of the fibula from Krn has an unusual head; it has ears, but the face is more like that of a bird with pronounced round eyes and beak-like mouth.

[12] Cf. Drnić 2015, 131, Pl. 6: 3.

[13] Cf. Horvat 2002, 134, 155, Fig. 9, Pl. 1: 3.

[14] Mlinar, Turk 2016, 40, 58, Cat. No. 39; Mlinar 2020b, 56, Fig. 6.

[15] Guštin 1991, 14, Pl. 4: 2.

[16] The burial has been attributed to the Late La Tène phase of LT D1 on the basis of the Idrija pri Bači type fibula (on such fibulae, see Božič 2011, 253–255, Fig. 6.14).

[17] Guštin 1991, 56–57, Fig. 29: 1.

[18] Guštin 1991, 58, Fig. 30; Righi 2001, 117, Fig. 12: 33; 14: 49–54; 15: 57–59; 16: 10; 17: 65–66; 18: 67; Gaspari 2009, 322, Fig. 6: 6; Dizdar, Potrebica 2014, 361, Pl. 2: 1; Guštin 2015, 172–174.

[19] Guštin 1991, 13–14, Pl. 1: 5.

[20] Svoljšak 1994–1995, Pl. 4: 10. Its form is also similar to that of a knife from Socerb, though the latter is smaller with a flat tang and was probably used as a tool (Crismani, Righi 2002, 84, Cat. No. 170).

[21] Božič 1999, 71–75; Istenič 2005, 77–86.

[22] Guštin 1991, Pl. 2: 3; 15: 5.

[23] Guštin 1991, Pl. 34: 3.

[24] Guštin 1991, Pl. 38: 1.

[25] Guštin 1991, Pl. 35: 7–8; 37: 7–8; 39: 8; 42: 15.

[26] Crismani, Righi 2002, 84, Cat. No. 176.

[27] Cf. Marchesetti 1893, Pl. 22: 9–10,12.

[28] Gabrovec 1966, 28–29, Pl. 7: 1–2; 10: 12; Guštin 1974, 95–98, Fig. 1–2.

[29] Cf. Knez 1986, Pl. 5: 7; Tecco Hvala 2012, 259, Fig. 99: 1,3,5–6.

[30] Nascimbene 2009, 160–163, Fig. 45–46.

Sneža Tecco Hvala writes that the zoomorphic fibulae with a single spring from Dolenjska occur as part of the costume of either children or women and in combination with ribbed solid bronze bracelets.[31] Pieces of bronze ring jewellery were also present in the fill of the grave from Gradec near Krn, of which two fragments (*Fig. 4:* 2–3) belong to solid bracelets[32] or torcs.[33] The solid and undecorated bracelets of different diameters are fairly numerous among the Iron Age funerary finds from Dernazzacco.[34] In contrast with these, the bracelet fragment with two grooves and incised decoration from Gradec (*Fig. 4:* 4) has no parallels from Posočje. Similar in form and decoration is a bracelet from Magdalenska gora, but it is a stray find of a specific form.[35] The goods from Grave 2 also include sherds of a conical pedestal of a vessel (*Fig. 4:* 5), such as are common in the Hallstatt pottery from Posočje, found at Most na Soči in both the cemetery[36] and settlement.[37]

Stray finds (Golja Collection)

Jewellery and bronze finds (*Fig. 5; 6; Pl. 3–15*)

The boat fibula with a double crossbow spring (*Pl. 3:* 1) is similar to the boat fibulae with a crossbow spring and decorated bow from Grave Sz 434 at Most na Soči[38] and from the Tolmin area[39] that Paul Gleirscher identified as the Gurina variant of the Villach type fibulae.[40] As similar to these, Gleirscher notes the fibula from Grave 29 at Idrija pri Bači.[41] Also decorated with incisions and ring-and-dots is the bow of a boat fibula with a long foot and a crossbow spring from Berlotov rob on Šentviška planota, which is linked to the example from Gradec near Krn in the bird fixed to the bow.[42] The Late Hallstatt fibulae of the Villach type date to the 5th and 4th centuries BC,[43] which is also the most plausible dating for the fibulae from Gradec near Krn and Berlotov rob.[44]

The pendants on *Pl. 3:* 2–14 belong to the basket-shaped type with a conical base that is seen as later in the development of the basket-shaped pendants.[45] Their high number from Gradec is surprising, as the conical-based examples from Most na Soči, where they date to the Sv. Lucija IIb and IIc phases (i.e. 5th–4th centuries BC), are rare and smaller.[46] Most of the pendants from Krn are decorated with a reticular pattern (*Pl. 3:* 2–10,14); this appears to have been characteristic of the examples from western Slovenia and *Caput Adriae*.[47]

The disc-shaped pendant composed of two halves connected with a loop (*Pl. 3:* 15) is similar to the Late Hallstatt versions of hollow disc pendants from sites in the Alps and western Balkans.[48] Three hollow spherical pendants strung onto a ring represent items typical of the material culture of the Sveta Lucija group.[49]

Bronze anthropomorphic pendants decorated with ring-and-dots are rare within the Sveta Lucija group (*Pl. 4:* 1). A similar example is only known from Dernazzacco near Cividale del Friuli, found in a grave together with a Certosa fibula, glass bead and other pendants.[50] Silvia Pettarin saw a parallel for it in the pendant from Late Hallstatt Grave 13/152 at Magdalenska gora.[51] Similar pendants, albeit undecorated, are known from Notranjska, for example from Stari grad above Unec[52] and Šmihel pod Nanosom.[53] Two formed part of the

[31] Tecco Hvala 2012, 259.

[32] Cf. Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1985, 32–33, Fig. 8.

[33] Cf. Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1985, 30–31, Fig. 6; 9–10.

[34] Pettarin 2006, 124–125; Pl. 19: 273–297.

[35] Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, Pl. 150: 14; Tecco Hvala 2012, 301, Fig. 111: 16.

[36] Teržan, Lo Schiavo, Tramuž-Orel 1985, 38–39, Fig. 5–7.

[37] Grahek 2018, 277, Fig. 14: N1.

[38] Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1984, 1985, 99, Pl. 35A: 1–2.

[39] Svoljšak 1967, 85.

[40] Gleirscher 2021, 97, Fig. 2.

[41] Guštin 1991, 18, Pl. 23: 4; Gleirscher 2021, 91, Fig. 2: 6.

[42] Laharnar, Turk 2018, 166, Fig. 188; Laharnar, Turk 2018, 166, Fig. 188.

[43] Gleirscher 2021, 92.

[44] The stray finds from Berlotov rob predominantly comprise Late Hallstatt and Late La Tène items, whereas finds predating the late 6th/5th century BC are unknown (archives of the AO NMS, publication in preparation).

[45] Teržan 1973, 684, Note 62; Svetličič 1997, 35; Laharnar 2018a, 213.

[46] Svetličič 1997, 35–36.

[47] Svetličič 1997, 36, Fig. 17; Mlinar 2020a, 29, Note 49.

[48] Gabrovec 1974, 303, Fig. 7.

[49] Teržan, Lo Schiavo, Tramuž-Orel 1985, 34–35, No. 9.

[50] Pettarin 2006, 230, 284, Pl. 26: 451.

[51] Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, 76–77, Fig. 38 (bottom left), Pl. 118: 3.

[52] Laharnar 2022, Pl. 33: 97, Fig. 4.3: 1.

[53] Hoernes 1888, 229, Pl. 3: Fig. 9. The pendant is not mentioned in Guštin's publication of the finds from Šmihel (1979).

Small Škocjan hoard dating to the 4th,[54] more precisely first half of the 4th century BC.[55] Three were found in the cemetery at Vinica and form part of the Mecklenburg Collection.[56]

A unique item is the moulded cylindrical pendant of sheet bronze. It has a loop of bronze wire inserted through the longitudinal hole (*Pl. 4:* 2). A loop of a similar shape and insertion manner can be seen on the rattle (sceptre) from Dernazzaco.[57]

The bronze band earring with a hook and incised decoration (*Pl. 4:* 3), bronze rings or finger-rings that include one that is ribbed (*Pl. 4:* 9) and those decorated with stripes of incisions and/or ring-and-dots (*Pl. 4:* 4–8), as well as rings with six knobs (*Pl. 4:* 10) are jewellery items typical of the Sveta Lucija group in the final period of the Early Iron Age.[58]

Several fragments belong to spirally twisted bronze band bracelets or armlets (*Pl. 4:* 12–20; *5:* 1–6), which were apparently less popular in the Sveta Lucija group as only a few were found in the cemetery at Most na Soči.[59]

The variedly sized beads of yellow glass differ in shape and in the colour of the eyes. They include one pentagonal (*Pl. 7:* 37) and several double beads (*Pl. 7:* 38–40), as well as beads with black-and-white eyes (*Pl. 7:* 34–36). The predominant form is spherical or annular with a single or double set of layered blue-and-white eyes (*Pl. 6; 7:* 1–33), which are characteristic goods in the graves of women from the Late Hallstatt period and are attributable to the 5th and 4th centuries BC.[60]

The domed bronze buttons (*Pl. 5:* 10–11) are chronologically less diagnostic, occurring in contexts from the Bronze to the Late Iron Age. In the Sveta Lucija group as well, they were probably used as ornaments on belts and clothing.[61]

Cult rods or rattles (sceptres) are represented with five fragments (*Pl. 5:* 12–16). In decoration, we distinguish between those bearing stripes of incised transverse lines (*Pl. 5:* 12–14) and two fragments with a design of round perforations (*Pl. 5:* 15–16). Strikingly, sceptres are absent at the two main sites of the Sveta Lucija group (Most na Soči, Kobarid), but have been found at smaller sites at the fringes of the group. For example, sceptres decorated with stripes of incised lines or reticular designs came to light at Jelenšek above Godovič,[62] Vrh gradu near Pečine[63] and Dernazzacco.[64] The fragments with round perforations, on the other hand, are unique and have no parallels. They could be modelled on the similar items from Venetic sites, which are decorated with embossed dots arranged in lines, circles, volutes and meanders.[65] Interestingly, such sceptres came to light in as many as three graves at Pian de la Gnela near Pieve d'Alpago, near Belluno,[66] a site also tied to Gradec near Krn due to the figural situla (see the chapter Figural situla from Gradec near Krn).

The annular object with a hook and loop, as well as a pin (*Pl. 5:* 9) may have served as a buckle, though we were unable to find suitable parallels for it among Iron Age finds. The object is made of an unknown, probably copper alloy and is unusually light, which suggests it does not originate from this site. Similar is true of the two fragments of a square-sectioned iron ring (*Pl. 5:* 8), which may even be recent in date.

Metal vessels

The stray finds in the Golja Collection comprise a bronze figural situla (see the chapter Figural situla from Gradec near Krn), a bronze situla with a rounded shoulder (*Pl. 8:* 2), a cylindrical bronze vessel (*Pl. 8:* 4), a bronze Idrija type beaker (*Pl. 8:* 5) and an iron handle of a vessel (*Pl. 8:* 3).

The bronze situla with a rounded shoulder belongs to the group that Hans Jürgen Eggers classified as La Tène situlae of Types 18 to 23.[67]

[54] Guštin 1973, 478–480, Pl. 3: 11.

[55] Ruaro Loseri 1983, 151, Fig. 26B.

[56] Unpublished finds from the excavations by the Duchess of Mecklenburg: https://pmem.unix.fas.harvard.edu:8443/peabody/ (Collections Online) (accessed 1.4.2022).

[57] Pettarin 2006, 140, Pl. 26: 468.

[58] Teržan, Lo Schiavo, Trampuž-Orel 1985, 30–31: 1,13; 34–35: 16,19; for the rings with six knobs, see Božič 2011, 244–247.

[59] Grave M 254 (Marchesetti 1893, Pl. 24: 11) and Grave Sz 2140 (Teržan, Lo Schiavo, Trampuž Orel 1984, Pl. 219D: 10,11); Grave Repelc 10 from the Sv. Lucija IIb2 phase (Mlinar 2020a, Pl. 18: B6; 19: A7). The grave from Repelc also held a bracelet decorated with transverse incisions along the edges (Mlinar 2020a, 43, Pl. 19: A7), which is similar to the example from Gradec (*Pl. 4*: 10).

[60] Mlinar 2020a, 84, Note 327, 328, Pl. 70: 2–23.

[61] Laharnar 2018a, 231, Fig. 8: 1.

[62] Unpublished. Archives of the AO NMS.

[63] Mlinar et al. 2018, 66, Cat. No. 32.

[64] Pettarin 2006, 140, Pl. 26: 468–469; 27: 470.

[65] Peroni et al. 1975, Fig. 10, 22.

[66] Gangemi, Bassetti, Voltolini 2015, Tomba 10: 35; Tomba 11: 60; Tomba 12: 11.

[67] Eggers 1951, 160–161, Pl. 4: 18–23; Bolla, Boube, Guillaumet 1991, 11–18; Fig. 4–6; 8; 10.

The traces of solder surviving in two places on the shoulder, which fixed most likely bronze handle attachments, may point to a more precise identification. One of the solder remains terminates in two arms that indicate an attachment in the shape of a pair of dolphins (*Fig. 5*) characteristic of the situla of Type Eggers 18.[68] Such situlae are known from sites along the Amber Route between southern France, northern Italy and the Baltic,[69] but also in the Danube Basin in the direction of the Black Sea.[70] They were found in graves, several of them intentionally damaged or used as urns.[71] They have been dated to LT D1 and up to the middle and late 1st century BC.[72]

The Idrija type beakers are a characteristic form of bronze vessels that Italian workshops produced during LT D1 and were presumably used for the consumption of wine and other drinks.[73] Contemporary to them are bronze cylindrical vessels – Eggers 16 type situlae, which were in use throughout the 1st century BC.[74]

In Posočje, they were still placed in graves in the Augustan period.[75]

Weapons and tools

The punched wave pattern on the neckguard identifies the helmet from Gradec (*Pl. 9*) as a late example of Etrusco-Italic helmets, dated to the 2nd and early 1st century BC. Such helmets have a wide distribution. Most numerous came to light in Italy, southern France and Spain, but also in Greece and all to southern Russia. They were used by the Roman Republican army and its contemporaries, warriors of other peoples.[76]

The fragments of swords and scabbards also date to the Late Iron Age (*Pl. 10:* 1–3). The swords belong to the group of classic swords of the Late La Tène phase of LT D1 with a three-lozenge section of the blade, lozenge-sectioned tang and a high bell-shaped handguard.[77] The two examples from Gradec lie at the western edge of their distribution area that spans across the south-eastern Alps and southern Pannonia.[78]

The iron objects include fifteen spearheads or their parts (*Pl. 11; 12:* 1–9) and one spear butt (*Pl. 12:* 10). The blades of the spearheads are poorly preserved, most of them showing a pronounced midrib (*Pl. 11:* 1–5; *12:* 1–6). Two are without the midrib and either lozenge-shaped (*Pl. 11:* 6) or lenticular in section (*Pl. 12:* 7).

The spearheads from Gradec have parallels among the Late Hallstatt and La Tène heritage of Posočje. We should only mention the similarity of one lozenge-sectioned spearhead (*Pl. 11:* 6) to that from the pit at Čadrg – Laze, which was found together with military equipment of a LT C1 date,[79] as well as the long socket shown on *Pl. 12:* 9 that belonged to a pilum-like spearhead. These are considered weaponry of the peoples living in the central Alps and southern Bavaria,[80] as well as other groups[81] at the end of the Early and beginning of the Late Iron Age.[82]

Complementing the military equipment from the final period of the Early (Sv. Lucija IIc) and the beginning of the Late Iron Age in Posočje were socketed (*Pl. 13:* 1–4) and shaft-hole axes (*Pl. 13:* 5). This is clear from the grave groups from Most na Soči, Idrija pri Bači and Koritnica at the River Bača,[83] as well as the recent discoveries at Čadrg[84] and Srpenica.[85]

Later in date are the axes with a pronounced, hammer-like butt (*Pl. 14:* 1–3), with parallels from

[68] Eggers 1951, 160–161, Pl. 4: 18; Wielowiejski 1985, 158–159; Wielowiejski 1987, Fig. 2–9; Bolla, Boube, Guillaumet 1991, 14–15, Fig. 8. According to the Wielowiejski's typology, the situla from Krn would belong to the more numerous Type Eggers 18a (Wielowiejski 1985, 159, Pl. 1–2), as it lacks the stepped base that is characteristic of Type Eggers 18b.

[69] Bolla, Boube, Guillaumet 1991, 14, Fig. 7.

[70] Rustoiu 2009, Fig. 3.

[71] Bolla, Boube, Guillaumet 1991, 14. Upon discovery, the situla from Gradec was slightly deformed between shoulder and rim, with a large hole in one part of the shoulder (archives of the Tolmin Museum, NMS and conservation laboratory of the Goriška Regional Museum). Inside the situla, Golja kept several fragments of cremated human bone, which are now kept in the Tolmin Museum and may be the original content of the vessel.

[72] Wielowiejski 1987, 34–35; Bolla, Boube, Guillaumet 1991, 14; Rustoiu 2005, 53–117.

[73] Salzani 1995, 17, Pl. 4: 6; Bolla 2002, 205; Božič 2008, 121–122; Bolla, Castoldi 2016, 134, 150–151, Pl. 4: XVII/8.

[74] Bolla, Boube, Guillaumet 1991, 8–11.

[75] Guštin 1991, 69–70, Pl. 15: 1–1; 21: 1–2.

[76] Istenič 2018, 298, 320–321.

[77] Drnić 2015, 29–34, Pl. 10: 2–3.

[78] Dizdar, Potrebica 2014, 369, Fig. 9.

[79] Mlinar, Turk 2016, 21, 40–44, 59, Cat. No. 42.

[80] Schaff 1990, 20, 22, Fig. 11; Krämer 1985, 113, Fig. 16: 5; Laharnar 2018b, 82.

[81] Cf. Šmihel pod Nanosom: Laharnar 2018b, 82, Fig. 6: 1,8.

[82] E.g. the pilum-like spearheads from the weapons hoard unearthed at Förk in the Gailtal (Egg 2012, 195–196, Fig. 2).

[83] Teržan, Trampuž 1973, 434, 440, Pl. 20: 1; Kos 1973, 862, Pl. 5: 1; 6: 1; 11: 1.

[84] Mlinar, Turk 2016, Cat. Nos. 27, 30, 37.

[85] Laharnar, Mlinar 2019, 651, Fig. 5: 4.

the Late La Tène graves at Idrija pri Bači and Reka near Cerkno.[86] The axe with an unusually large and heart-shaped eye is without parallels among the Iron Age finds from Posočje and neighbouring areas (*Pl. 14:* 4). A large and similarly shaped eye is known on an axe from the hillfort on Altburg near Stein-Wingert in the Rhineland, the stray finds from which mainly date to LT D2.[87]

The Late La Tène finds from the sites of the Idrija group include parallels for the axes with wings on one or both sides (*Pl. 15:* 1–2),[88] knife with an open socket (*Pl. 15:* 5),[89] woodcarving tool (*Pl. 15:* 6)[90] and a fragment of an awl or small chisel (*Pl. 15:* 7).[91]

FIGURAL SITULA FROM GRADEC NEAR KRN (*Fig. 6; App. 1*)

Dating

Situla art, this Iron Age manner of incising and embossing images into the sheet metal of bronze vessels, helmets, military equipment and jewellery was practised across wide areas from Bologna, the Golasecca culture, Picene and Venetic centres, Rhaetian sites and the eastern Alps, Dolenjska, Zasavje and Histrian Nesactium. Situla art formed under Near Eastern, Greek and Etruscan influences in the 7th century BC and developed in regional variants across the vast and ethnically diverse areas all to the 4th century BC.[92]

It was not as popular among the Posočje population as it was among the Veneti and in Dolenjska, with only two situla art products known in addition to the Krn situla. One is the lid of a bronze situla from Most na Soči, which shows a procession of two wolves, a sheep and a ram and ranks among the earliest products of situla art dating to the second half of the 7th century BC.[93] The other is a fragmented situla from Kobarid, which is a classic situla art product from the late 6th/5th century BC and depicts a cortège of two horsemen, a man with cattle or ox on a lead, a standing man and a duel with dumbbells over a helmet as the trophy.[94]

The form of the situla from Krn, the iconographic programme of its figural friezes and the style of the ornamental frieze are the characteristics of situla products from the late 6th/early 5th to the 4th century BC. Speaking in favour of a later date within this span, i.e. the last phase of situla art towards the end of the 5th and the 4th century BC, is the decoration of the third frieze, as well as the element of double embossed cordons separating the friezes. The third frieze holds very precisely incised and embossed stylised plant pattern similar to that on the situlae from Valična vas, in the valley of the River Krka in Dolenjska, and from Kuffarn in Lower Austria. On the former, the plant friezes flank a procession of stags in the central frieze. Other goods placed in the grave together with the situla from Valična vas are not known, but the vessel on its own is deemed a clear example of the last period of situla art and dated to the late 5th/early 4th century BC.[95] It is contemporary with the situla from Kuffarn, which was placed into the grave of a warrior buried with an iron sword of an Early La Tène form, a battle knife, spearheads and arrowheads, as well as pottery and a bronze ladle.[96] Only slightly differing in the details is the stylised plant decoration on the friezes flanking the central frieze displaying a procession of horned animals with plants in their mouths on the situla from a burial at Kandija in Novo mesto that dates to the late 5th/early 4th century.[97]

Whereas the parallels for the stylised plant decoration come from Dolenjska and beyond the Alps, in Kuffarn on the Danube in Lower Austria, the motif of a long procession of men and the conical form of the bucket (as opposed to the curved, Latenoid form of the situlae from Valična vas and Kuffarn) shows a geographically wide distribution

[86] Guštin 1991, Pl. 6: 2; 10: 11; 14: 4; 15: 4; 32: 2; 33: 1; 36: 4.

[87] Zeiler, Henrich 2021, 385, 387, Fig. 6: 10.

[88] E.g. Guštin 1991, Pl. 2: 3–5; 5: 4–5; 10: 12–13; 11: 6.

[89] E.g. Guštin 1991, Pl. 11: 2,8; 18: 6; Svoljšak, Dular 2016, Pl. 59: 13; Mlinar 2020a, 82, Pl. 56: 8.

[90] Guštin 1991, Pl. 2: 7.

[91] E.g. Guštin 1991, Pl. 2: 11; 3: 5; 31: 3.

[92] Kastelic 1962a, Kastelic 1962b; Lucke, Frey 1962; Frey 1969; Kastelic, Mansuelli, Kromer 1965; Gabrovec 1976–1977, 115–124; Fogolari, Prosdocimi 1988; Calzavara Capuis 1993; Turk 2005; Teržan 2007, 81–90; Laharnar, Turk 2018, 94–115; Zaghetto 2017, Fig. 13.

[93] Frey 1969, 103, Pl. 60–61; Turk 2005, 70, Fig. 104; Jereb 2016, 93, Pl. 112: 231; Laharnar, Turk 2018, Fig. 48: 1.

[94] Lucke, Frey 1962, 71, Pl. 33: 19a–e; 34: 19; Righi 1970, 91–92, Fig. 11; Gabrovec 1976, 49, Pl. 11; Turk 2005, 70, Fig. 105; Jereb 2016, 69, Pl. 90: 157.

[95] Teržan 1973, 679, 686, Pl. 28: 1; 30; Turk 2005, 41–45, 66, Fig. 100; Laharnar, Turk 2018, 112–114.

[96] Nebehay 1993, 15–17, Pl. 7–9; App. 1; Teržan 2014, 110–111, Fig. 3.

[97] Knez 1986, 77, Pl. 16: 3; App. 1; Turk 2005, 67, Fig. 101.

and archaic features. The motif of a male cortège is part of the classic situla iconography of the late 6th and 5th centuries BC.[98] It can be found, for example, on the situla from Preloge at Magdalenska gora near Šmarje-Sap, where the procession consists of fourteen men, two of whom lead a horse on a lead,[99] on the fragment of a situla from Matrei[100] and the bronze objects from Mechel[101] in Tyrol. A male cortège is depicted on two friezes of the fragmentary situla from the rich tomb under the main temple in Nesactium, in southern Istria.[102] The belt plate from Stična also shows a procession, oriented to the right, of fifteen men and a woman at the end, a dog or wolf, the horns of a bull, ram or goat and two birds of prey.[103] Other fragments of the Matrei situla show it also held other figures, whereas the friezes of the situla from Nesactium only held a procession of men. Similarly as on the situla from Krn, the men on the Istrian situla wear long garments with a border, but their heads are covered with pointed domed-oval headdress, oriented to the right in the upper frieze and to the left in the lower frieze. Of the products showing a procession of men, the situla from Nesactium is the latest; Kristina Mihovilić dates it to the early 4th century BC.[104]

Of all the known situla art products, however, the procession on the Krn situla most closely resembles the cortège on two examples from northern Italy. One covers the upper two friezes of the situla from the cemetery at Pieve d›Alpago in the vicinity of Belluno,[105] the other one the friezes of a situla from a site near Caravaggio, a town south of Bergamo.[106] The former situla was probably made towards the end of the 6th century or around 500 BC. It was repaired in several places, which indicates it was buried later, some time in the 5th century BC, when the successors of its original owners used it as an urn.[107] The situla from Caravaggio, where the procession in both friezes is turned to the right as opposed to those on the situlae from Krn and Pieve d'Alpago, and the figures in the lower frieze are noticeably smaller than those in the upper frieze, has been attributed to the first half of the 5th century BC.[108]

The situla from Gradec near Krn thus has parallels among the situla art products dating from the late 6th/early 5th and the 4th century BC. The great similarity with the ornamental friezes on the situlae from Valična vas and Kuffarn, as well as the reduction of motifs as a characteristic of the late situla art[109] suggest that it most likely dates to the late 5th or early 4th century BC.

Even though the Hallstatt group of Posočje did not fully accept situla art, it was nevertheless present throughout its duration. The above-mentioned lid from Most na Soči and situla fragments from Kobarid represent the initial and classic periods of situla art, while the situla from Krn is a testimony from the last period of its development.

Interpretation of the figural motif

Situla art is marked by two-dimensional stylistic treatment, figures shown in low relief and in profile view, as well as a narrative succession.[110] In Slovenia and neighbouring regions, situla art is the phenomenon that created the earliest proliferation of depictions in late prehistory.[111] This brings it to the forefront of research and studies time and time again. In spite of a considerable diversity of forms, situla art does not boast a wide iconographic repertory and scholars formulated two basic hypothesis in interpreting the messages that situla art conveys. The first one sees the situla art images as scenes from the everyday life of Hallstatt aristocracy enjoying symposia or feasts accompanied by music, and taking part in sports, hunting and warfare. The second one argues that the scenes mainly depict myths or epic stories that were important in the cult and religious ideas of the Iron Age people.[112]

The owners of the situla from Gradec near Krn could read its message through the canonised motifs of a male cortège and stylised plant decoration. The

[98] Gleirscher 2019, 472–473.

[99] Lucke, Frey 1962, 73, Pl. 37; Tecco Hvala, Dular, Kocuvan 2004, 29, Pl. 9: 3; App. 3; Turk 2005, 51–53, Fig. 77–78.

[100] Lucke, Frey 1962, 80–81, No. 41, Pl. 59.

[101] Lucke, Frey 1962, 66–67, Pl. 27: 8g, 9o, 9r, 9t.

[102] Mihovilić 1996, 19, Fig. 19, Pl. 3: 67, App. 4.

[103] Teržan 1994, Fig. 4; Teržan 1997, Fig. 10; Teržan 2001, 210–211, 219, Fig. 7; Turk 2005, 40, 63, Fig. 59; 93.

[104] Mihovilić 1996, 49; Mihovilić 2013, 266–267, Fig. 192.

[105] Gangemi 2015, 113–117, Fig. 3, Pl. 1–2.

[106] Voltolini 2020, 29–48, Pl. 1.

[107] Gangemi 2013, 283–287, 293–294; Gangemi 2015, 114.

[108] Voltolini 2020, 44.

[109] Turk 2005, 41–45.

[110] Kastelic 1962a (= 1988); Gabrovec 1976–1977; Teržan 2007, 83.

[111] Turk 2005, 9–15.

[112] Teržan 2007, 83; Teržan 2020, 198.

depicted motif was semantically charged.[113] It may have served as an allegory of an important event or custom in the life of contemporary society. It would appear that the custom was in the domain of men of the same rank or social status. The lack of military attributes shows the depicted men as civilians, not warriors, who most likely belonged to the aristocracy. They are shown in beret-like headdress and long garments. In situla art, such figures also occur on wagons and chariots, at feasts, as judges in sport competitions and as priests; they are never shown seated on thrones.[114]

The procession of men of the same rank or status on the situla from Pieve d'Alpago passes before the lower frieze holding a dynamic depiction of lovemaking and birthing positions, which may be understood as marking and celebrating the preservation and continuation of a family line and its legitimisation.[115] The depiction of a procession of men on the situla from Caravaggio, which includes a man holding a staff who is likely the *primus inter pares*, may show a ritual ceremony. This also took place among the men of the same rank or status, possibly as a purification procession before or after a sacrifice.[116] The processions depicted in situla art, for example that on the belt plate from Stična,[117] may also be seen as metaphors associated with animal or human sacrifice or as *rites de passage*. The latter include the rituals connected with death, birth and a variety of initiation rituals such as marriage, cyclic fertility rituals and so forth.[118]

Who was the 'big man' in the Krn procession? Was he the first among equals? Will he be sacrificed or will he undergo a rite of passage, a ritual associated with initiation? In this line of thinking, we should mention the study in which Biba Teržan analysed the surprising similarities between the carnival figures of northeastern Slovenia and the situla art motifs and figural depictions on the pottery of the Hallstatt communities living in the eastern Alps and Pannonia. Particularly striking is the similarity between the motifs of ploughing and symplegma in classic situla art and the carnival-associated ploughing and pulling a wooden board associated with the annual carnivals or rituals celebrating fertility and abundance.[119]

It is possible that the differently depicted man on the Krn situla is wearing a mask. His head is larger than the heads of other men, and he has pronounced lips. The parallel that springs to mind here is that of the carnival masks of 'the ugly ones' used in Drežnica below Krn (*Fig. 7*), the most primitive, but also markedly archaic and deemed earliest.[120] These masks are associated with the male initiation. Niko Kuret writes that 'a boy was obliged to make such a wooden mask if he wished to be accepted into the company of young men. If not liked, the strict jury of young men could refuse the mask. The candidate could be obliged to make even up to twenty masks for the twenty-first to finally be acceptable'.[121] Ethnologist Tina Volarič reports that the company of young and unmarried men in Drežnica was organised according to strict rules of hierarchy and the ritual of male initiation remains a closely guarded secret of the Drežnica customs. Once accepted into the company, a *mulo* became a *pwòb*.[122]

In connection with the carnival figures of Pannonian Slovenia, Teržan wondered whether we could be dealing with a long ritual tradition that survived from as far back as the Hallstatt period, and how to overcome such a great chronological gap and long memory.[123] It seems that this gap can more readily be overcome in Posočje than in eastern Slovenia, as hilly Posočje has been more or less continuously inhabited at least since the Early Iron Age. It is not impossible that the cultural traditions associated with the rites of passage and celebration of fertility that formed in the Iron Age persisted and mingled with the customs of every new period. The ancient rituals probably merged with new religious and cult ideas brought on by Latenisation, Romanisation, Slavisation and Christianisation. Their distant echo may be identified in the carnivals with archaic features[124] that are still very much alive in the villages below Mount Krn.

CONCLUSION

Gradec is a domed hill (931 m asl) in the picturesque mountainscape at the southern foot of mighty Mount Krn, northeast of the Krn village.

[113] Teržan 2007, 83.
[114] Voltolini 2020, 41.
[115] Gangemi 2013, 284–285; Gangemi 2015, 114–116.
[116] Voltolini 2020, 41–44.
[117] Turk 2005, 40, 63, Fig. 59; 93.
[118] Teržan 2001, 211, Note 21.
[119] Teržan 2001, 207–219.
[120] Kuret 1984, 393–395, Fig. 212; Volarič 2008, 51–52.
[121] Kuret 1984, 393, 395.
[122] Volarič 2008, 49–52.
[123] Teržan 2001, 216, 219.
[124] Kuret 1984, 393.

The archaeologically telling toponym (*gradec* means a small castle in Slovenian) most likely attracted the attention of Jože Golja, collector of antiquities, to take up his metal detector and scour the hill. He came across numerous artefacts from the Early and Late Iron Ages (*Pl. 3–15*). As related by Ana Golja, wife of late Jože Golja, he dug up the artefacts at the north-western foot and on top of the hill, many only when wet sieving the black soil that he had brought home in plastic bags.

The above and the characteristics of the artefacts that include burnt and broken objects suggest that Gradec was the site of either a cemetery or a burnt offering place (*Brandopferplatz*).[125]

The acquisition of the metal-detector finds, now kept in the Tolmin Museum and National Museum of Slovenia, led us to verify the site by conducting geophysical investigations and archaeological trial trenching. The geophysical results indicated the possibility of a layer of burnt debris, possibly cremation burials, which the subsequent trial trenching confirmed. Four disturbed cremation graves were unearthed with surviving fills of charcoal, soil and bits of cremated human bone (*Fig. 2c; 3b*). The ashes in the large grave pit (Grave 2) held a zoomorphic fibula and fragments of bracelets, a torc and a pedestal vessel (*Fig. 4*). The fibula suggests the burial should be dated to the late 6th or first half of the 5th century BC. At a distance of 17 m southwest of the trial trench with Early Iron Age cremation burials, we found an intact burial of a warrior from the Late La Tène phase of LT D1 (*Pl. 1–2; Fig. 2b; 3a*).

Investigations confirmed the existence of a flat Iron Age cremation cemetery on Gradec near Krn. The deceased were buried on a slightly levelled plateau on the summit of the hill, as well as on its slopes. It would appear that the hill as a whole served as burial grounds.

The recovered artefacts suggest two periods of use. The cemetery was initially used in the Late Hallstatt period, roughly from the late 6th to the 4th century BC as suggested by the fibula (*Pl. 3:* 1), basket-shaped and other pendants (*Pl. 3:* 2–16; *4:* 1), ring jewellery (*Pl. 4:* 3–20; *5:* 1–6), rattles (*Pl. 5:* 12–16), glass beads (*Pl. 6–7*), figural situla (*Pl. 8:* 1; *Fig. 6*; *App. 1*), ceramic pedestal vessel (*Fig. 4: 5*), socketed and shaft-holes axes (*Pl. 13*).

The second period of use was in the Late La Tène period. Dating to this period is the burial of a warrior interred with a sword, military belt, spear, knife, axe (*Pl. 1:* 1–5; *2*) and shield reinforced with a Mokronog-Arquá type boss (*Pl. 1:* 6) that is characteristic of LT D1. Contemporary with these are the metal detector finds of two swords with a three-lozenge section of the blade (*Pl. 10:* 1–2), possibly sword scabbard (*Pl. 10:* 3), woodworking tool (*Pl. 15:* 6) and an Idrija type beaker (*Pl. 15:* 5). The situla with a rounded shoulder (*Pl. 8:* 2), the Eggers 16 situla (*Pl. 8:* 4) and the shaft-hole axes with a hammer-like butt (*Pl. 14:* 1–3) were used in LT D1 and up to the late 1st century BC.

Also contemporary with the LT D1 objects is the Etrusco-Italic helmet with a deformed bowl, indented from two sides (*Pl. 9*). The damage was inflicted with a great force,[126] closely resembling that on the iron helmet from Vallesella di Domegge north of Belluno that has been dated to the second half of the 4th century BC; the Belluno helmet is a stray find interpreted as a votive offering.[127] The helmet from Gradec may have been a grave good, though we cannot exclude the possibility that it was also a votive object. In addition to the similarity with the helmet from Vallesella di Domegge, we should also note that Golja reportedly found the helmet on the very top of the hill, on its own, apart from other finds. The question of whether Gradec also held an offering place in addition to a cemetery must therefore remain open.[128]

The beginnings of Gradec near Krn are connected with the human habitation in the Late Hallstatt period and reflect the expansion of the Hallstatt Sveta Lucija group that came to colonise remote areas. In the search for arable land, pastures and ore deposits, they gradually expanded from the centres in the valleys of Posočje at Most na Soči and Kobarid to finally control the hinterland areas such as the valleys of the Rivers Tolminka and Zadlaščica,[129] the plateau of Šentviška planota,[130] the areas of Baška grapa,[131] Bovško and Trenta,[132] the hinterlands of Cerkno and Idrija (Godovič),[133] as well as areas of Breginjski kot[134] and Bohinjski kot.[135]

[125] Cf. Istenič 2018; Mlinar 2019, 25–27.

[126] Istenič 2018, 284, 314, Note 29.

[127] Pirazzini 2015, 72, Fig. 25.

[128] See the interpretation of the site at Most na Soči – Repelc with cited parallels (Mlinar 2020a, 94–96; 143–145).

[129] Mlinar, Turk 2016, 36–39.

[130] Mlinar et al. 2018, 32–42.

[131] Kos 1973.

[132] Svoljšak 2002; Bizjak 2015.

[133] See in this volume Bratina, Laharnar, Svoljšak.

[134] Mlinar, Gerbec, Laharnar 2014, 30–33.

[135] Gabrovec 1974, 303–304.

Gradec near Krn is a site presumed to have been connected with a mountain route that led across the ore-bearing area between the Soča valley and Bohinj. It led along the southern slopes of Mount Krn to the pass across the Pretovč alp and further on to the valley of the River Tolminka, to Čadrg and Bohinj. We posit the starting point of the route to be in the valley between Tolmin and Kobarid, at sites such as the newly-discovered Early Hallstatt cemetery at Na Goricah near Ladra[136] and Late La Tène site at Volarje,[137] while it continued past Gradec and the Iron Age site at Čadrg.[138] The rich finds from Gradec indicate that the settlement in the area of the modern-day village of Krn must have been among the more prominent stops on this route. Finds also indicate that Gradec in the Late Hallstatt period held the burials of women of a prominent social standing, whereas a military character of burials is prevalent in the Late La Tène period.

Translation: Andreja Maver

Boštjan Laharnar
Narodni muzej Slovenije
Prešernova cesta 20
SI-1000 Ljubljana
bostjan.laharnar@nms.si

Miha Mlinar
Tolminski muzej
Mestni trg 4
SI-5220 Tolmin
miha.mlinar@tol-muzej.si

[136] Knific et al. 2021, 24, 50–51, Cat. No. 8.
[137] Gabrovec 1961, 15–26.
[138] Mlinar, Turk 2016, 20–22, 56–60, Cat. Nos. 28–45.

Slikovno gradivo: Sl. 2 (izvedba: Davor Pečar, Skupina STIK). – *Sl. 3* (foto: D. Pečar). – *Sl. 5; 6* (foto: Tomaž Lauko, NMS). – *Sl. 4* (risba: Ida Murgelj, NMS). – *Sl. 7* (foto: Karla Kofol, Tolminski muzej). – *T. 1–2; 6–7; 8:* 1–3,5; *9–15* (risba: I. Murgelj). – *T. 3–5* (risba: Manca Omahen). – *T. 8:* 4 (risba: Jerica Brečić). – *Pril. 1* (risba: I. Murgelj).
Illustrations: Fig. 2 (made by: Davor Pečar, Skupina STIK). – *Fig. 3* (photo: D. Pečar). – *Fig. 5; 6* (photo: Tomaž Lauko, NMS). – *Fig. 4* (drawing: Ida Murgelj, NMS). – *Fig. 7* (photo: Karla Kofol, Tolminski muzej). – *Pl. 1–2; 6–7; 8:* 1–3,5; *9–15* (drawings: I. Murgelj). – *Pl. 3–5* (drawings: Manca Omahen). – *Pl. 8:* 4 (drawing: Jerica Brečić). – *App. 1* (drawing: I. Murgelj).

Članek je nastal v okviru raziskovalnega programa Raziskave arheološke dediščine (P6-0283), ki ga je sofinancirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.
The authors acknowledge the financial support from the Slovenian Research Agency (as a part of the P6-0283 research programme).

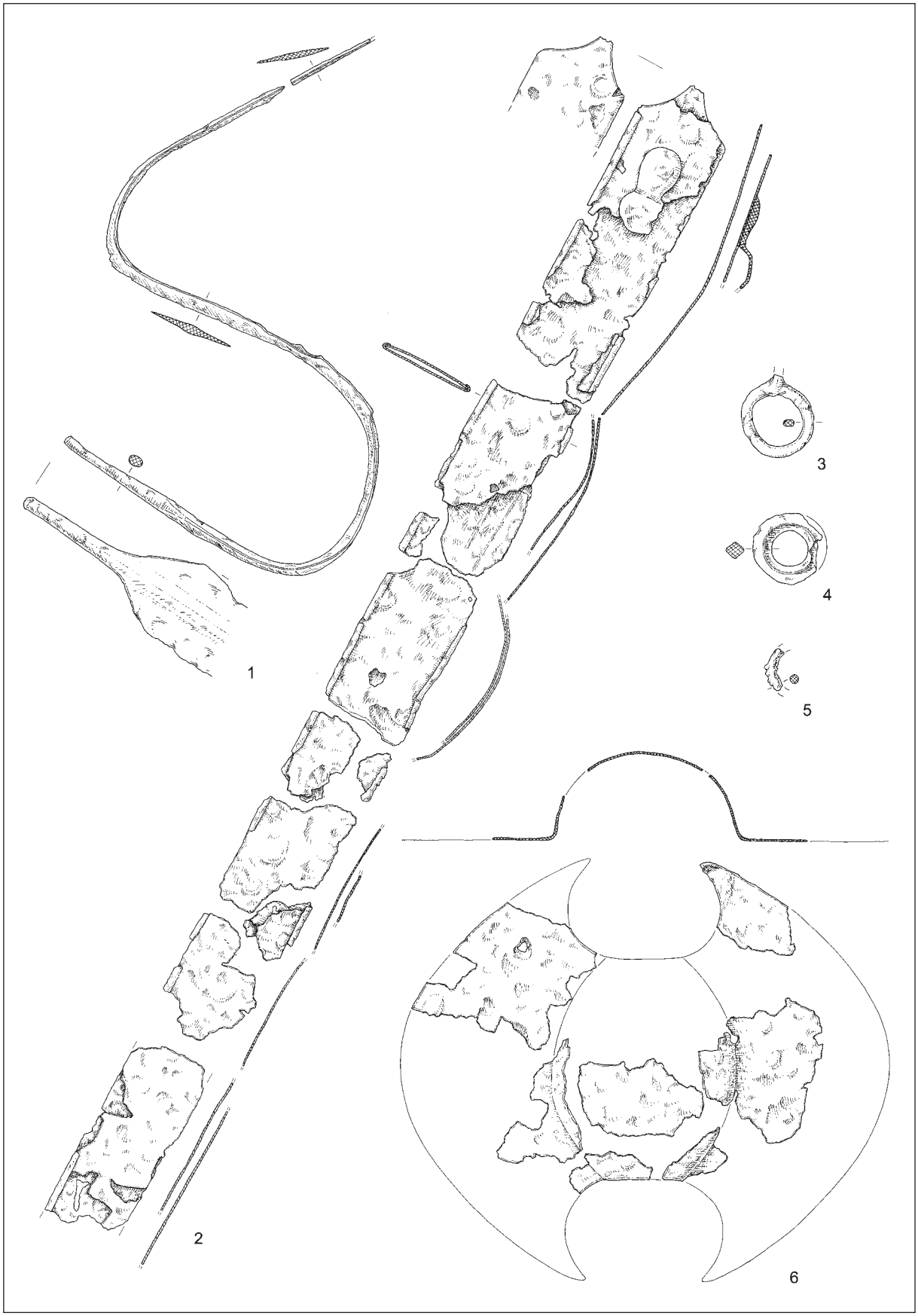

T. 1: Gradec pri Krnu. Grob 1/2020. Vse železo. M. = 1:3.
Pl. 1: Gradec near Krn. Grave 1/2020. All iron. Scale = 1:3.

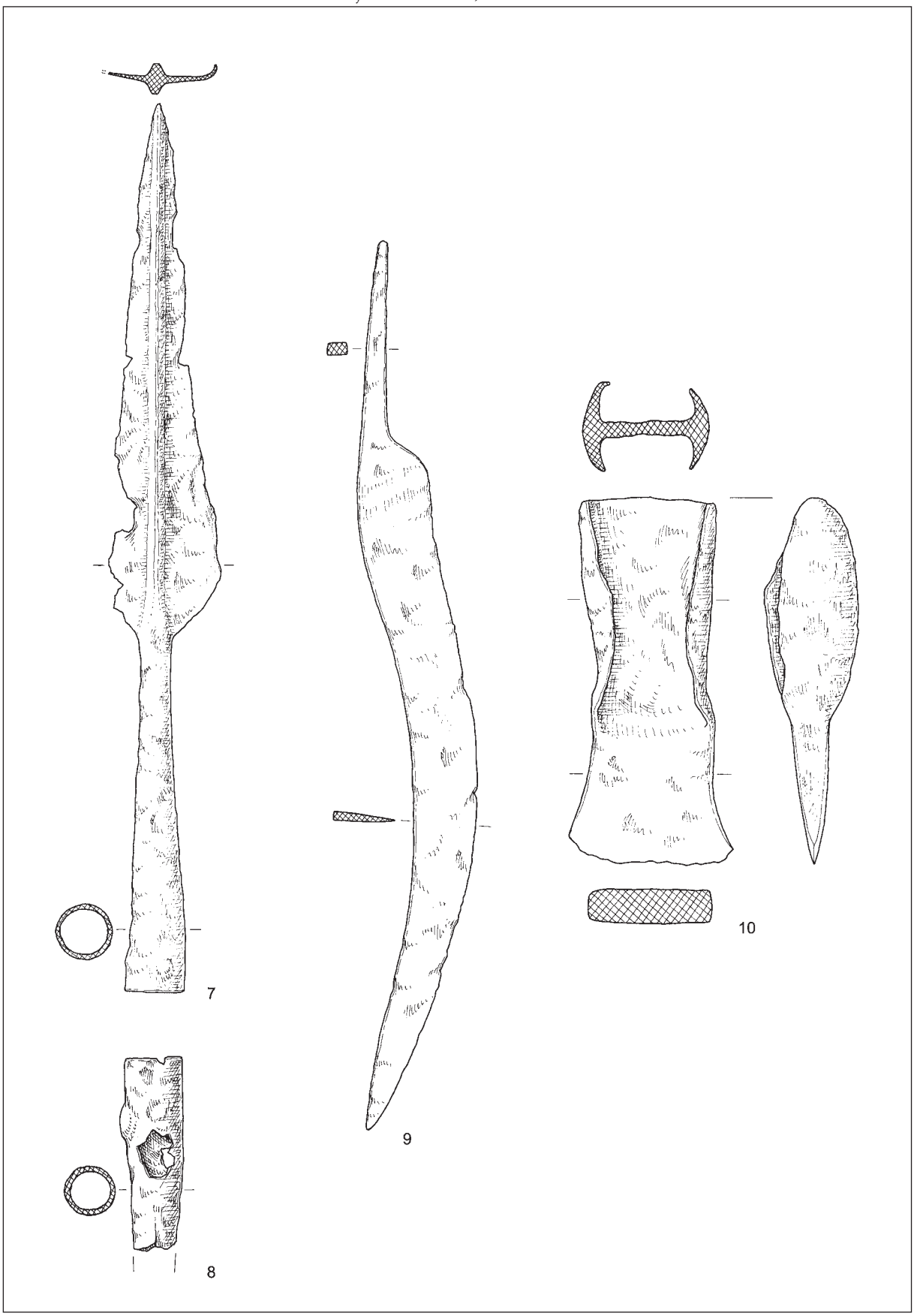

T. 2: Gradec pri Krnu. Grob 1/2020. Vse železo. M. = 1:2.
Pl. 2: Gradec near Krn. Grave 1/2020. All iron. Scale = 1:2.

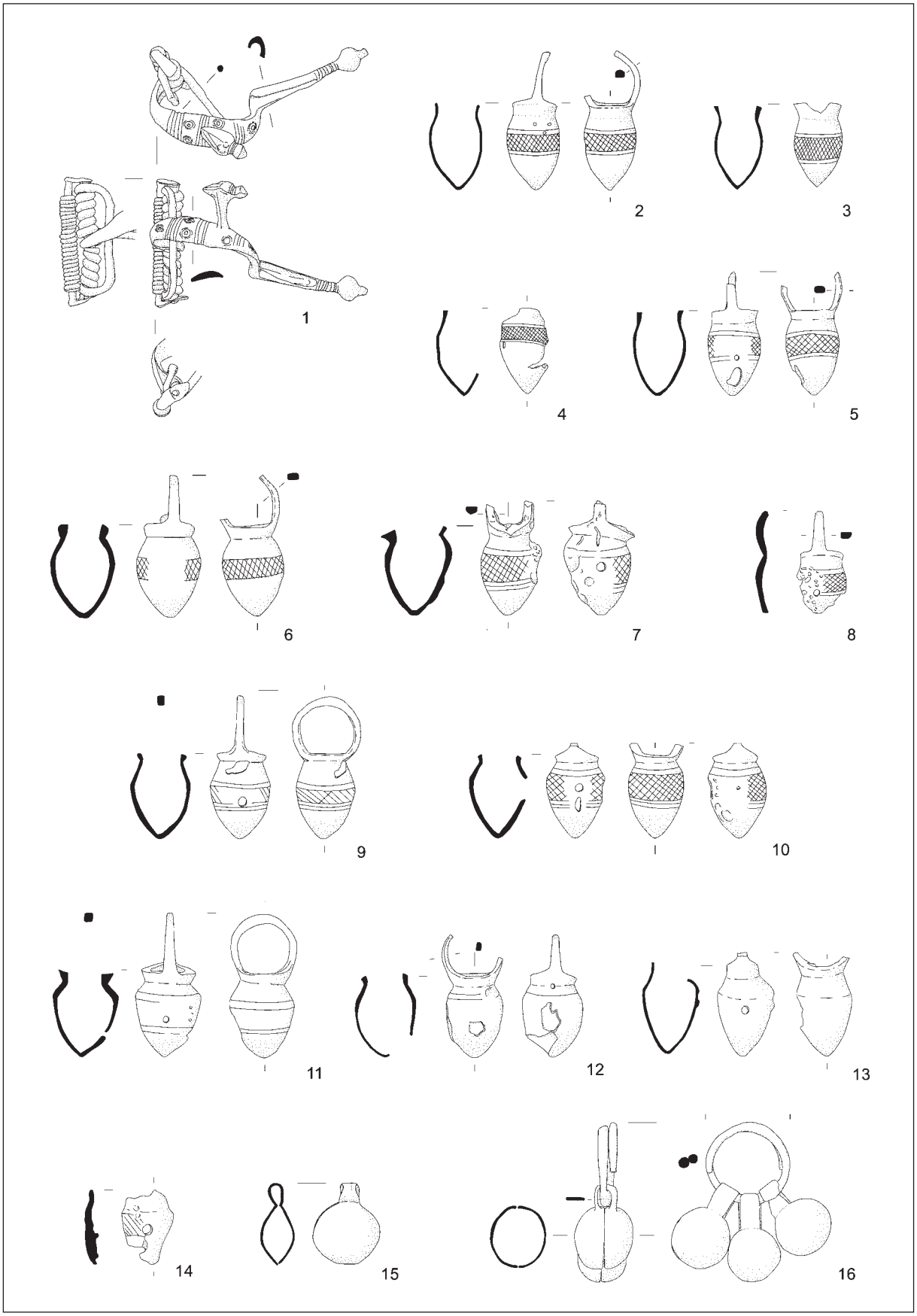

T. 3: Gradec pri Krnu. Zbirka Golja. Vse bron. M. = 1:2.
Pl. 3: Gradec near Krn. Golja Collection. All bronze. Scale = 1:2.

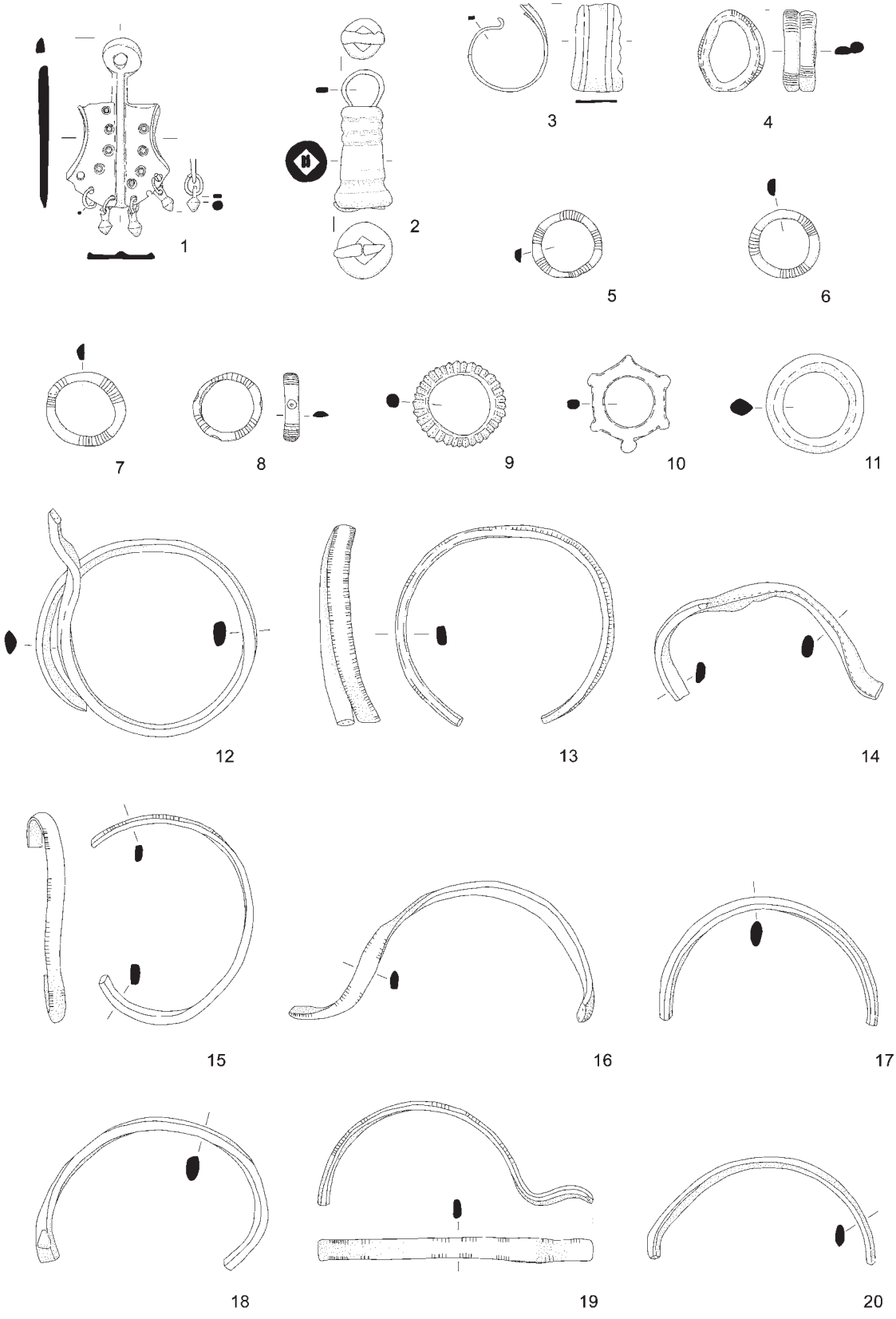

T. 4: Gradec pri Krnu. Zbirka Golja. Vse bron. M. = 1:2.
Pl. 4: Gradec near Krn. Golja Collection. All bronze. Scale = 1:2.

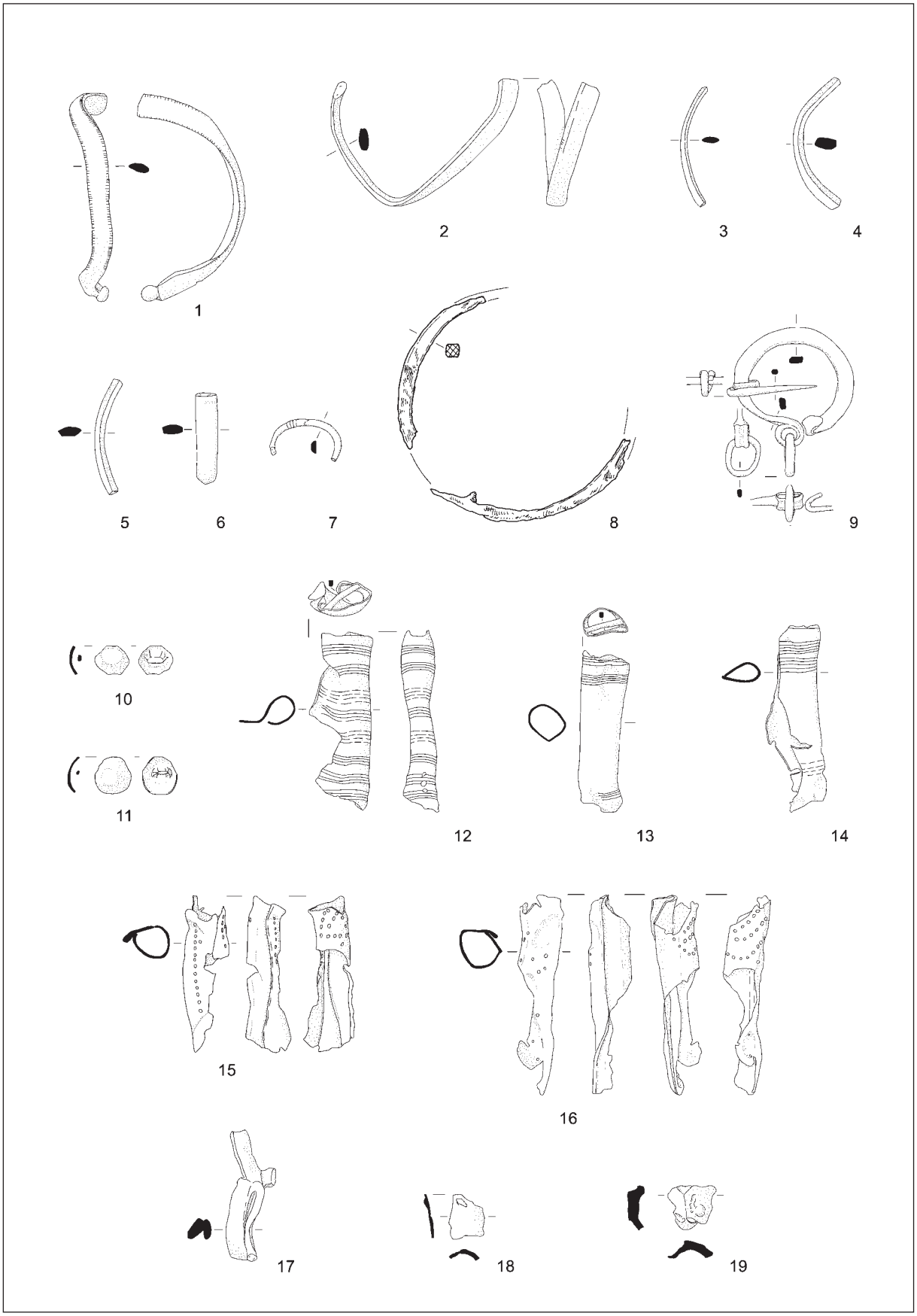

T. 5: Gradec pri Krnu. Zbirka Golja. 8 železo; ostalo bron. M. = 1:2.
Pl. 5: Gradec near Krn. Golja Collection.8 iron; rest bronze. Scale = 1:2.

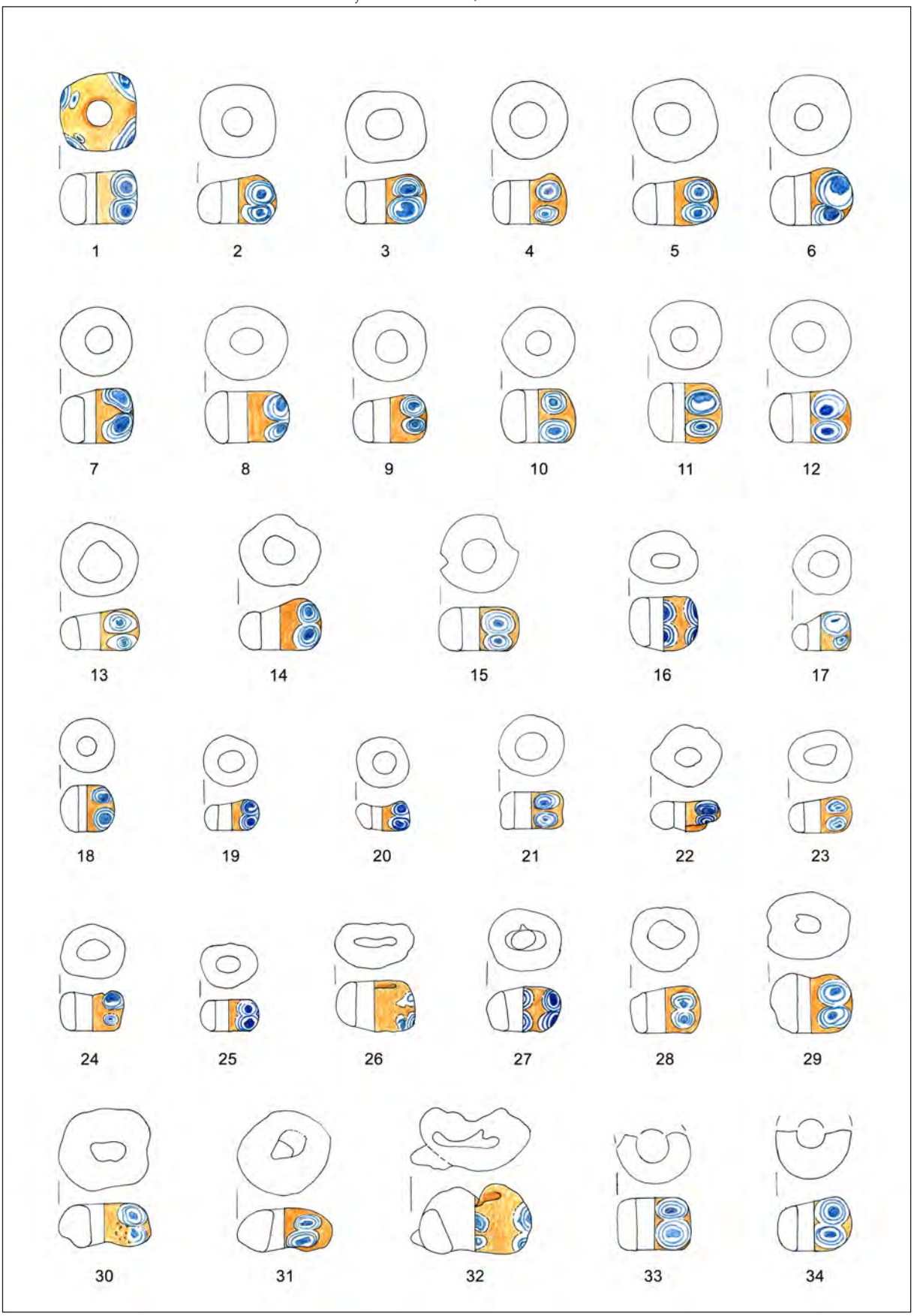

T. 6: Gradec pri Krnu. Zbirka Golja. Vse steklo. M. = 1:2.
Pl. 6: Gradec near Krn. Golja Collection. All glass. Scale = 1:2.

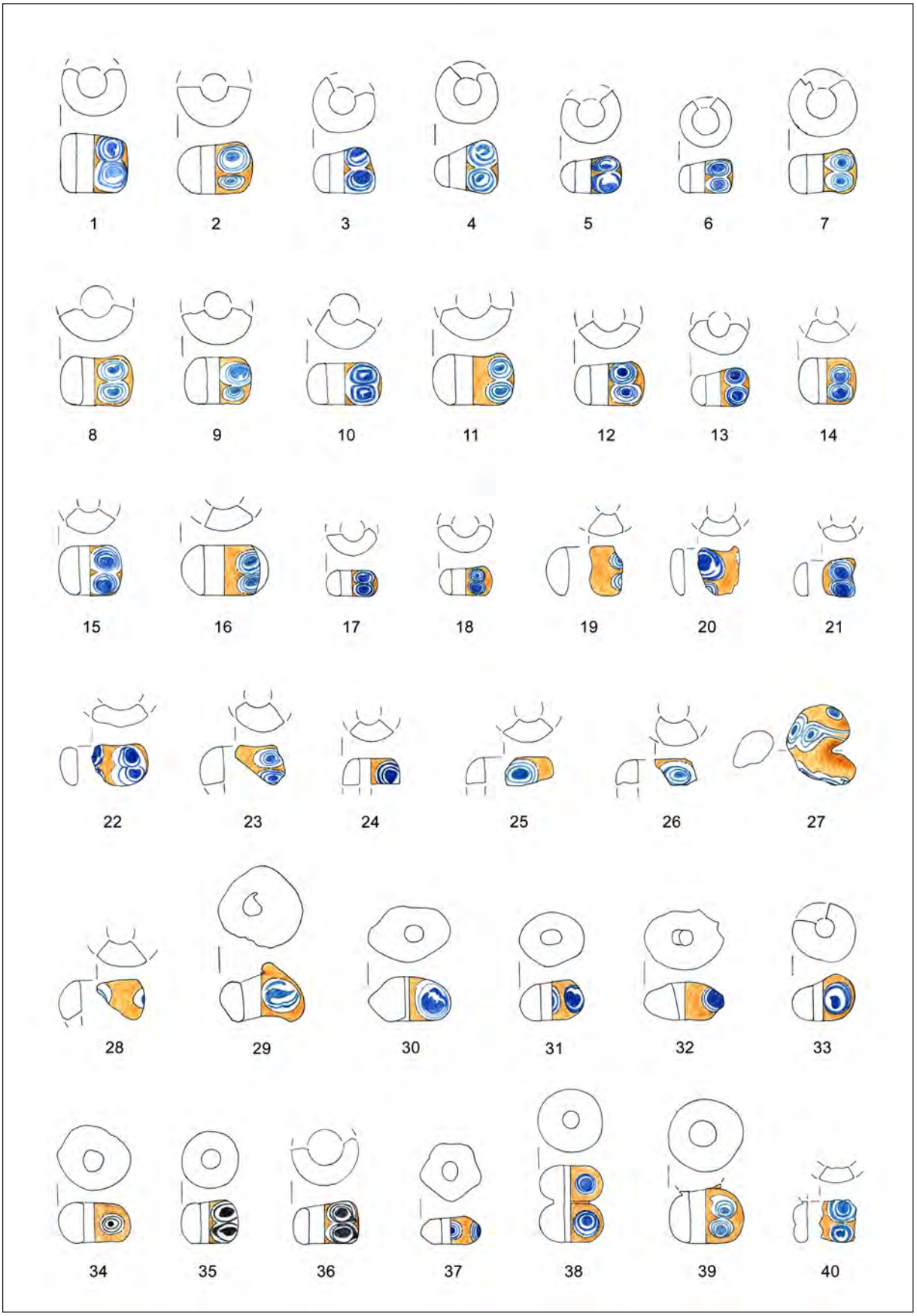

T. 7: Gradec pri Krnu. Zbirka Golja. Vse steklo. M. = 1:2.
Pl. 7: Gradec near Krn. Golja Collection. All glass. Scale = 1:2.

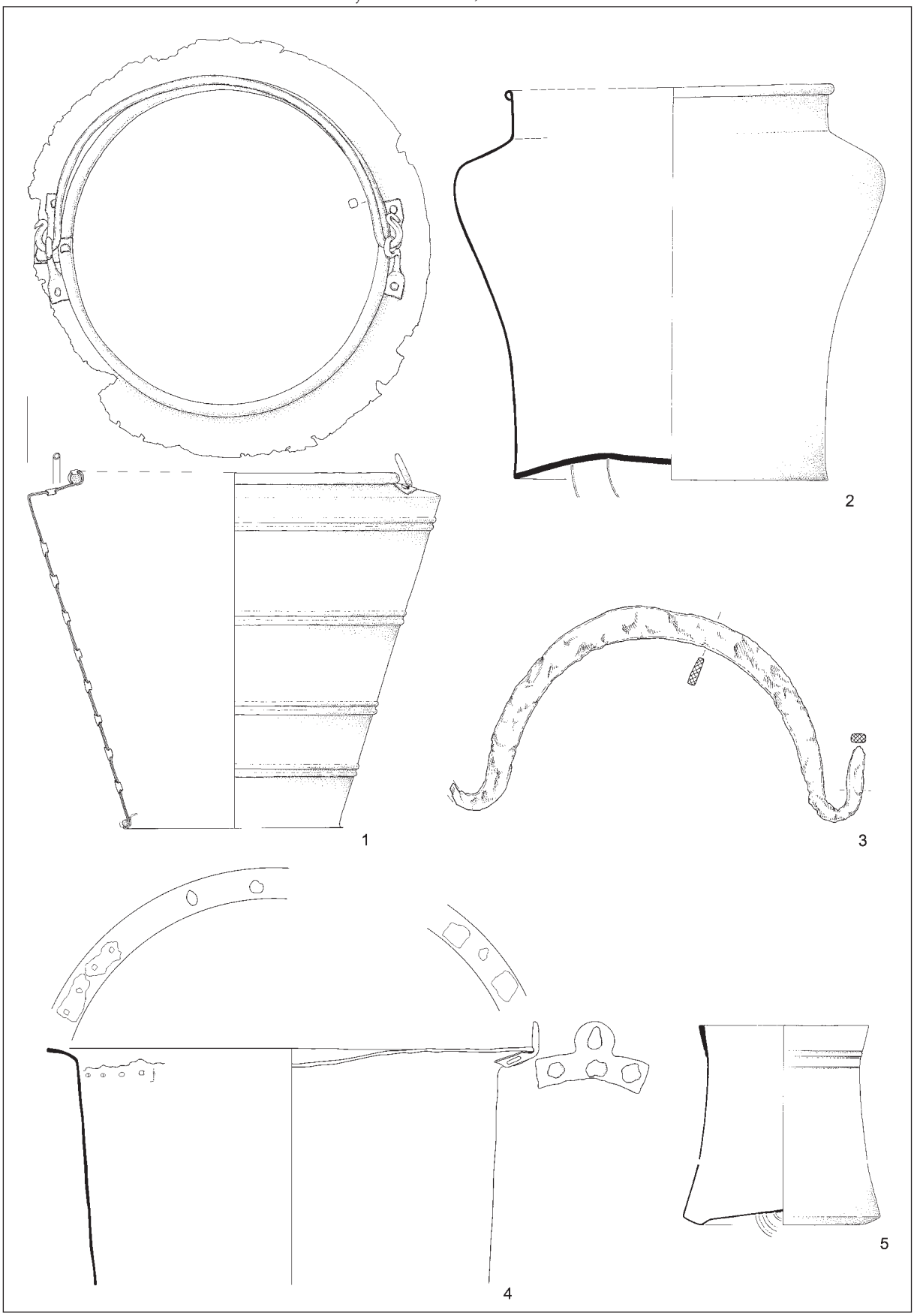

T. 8: Gradec pri Krnu. Zbirka Golja [1: glej še *pril. 1*]. 3 železo; ostalo bron. M. = 1:3.
Pl. 8: Gradec near Krn. Golja Collection [1: see *App. 1*]. 3 iron; rest bronze. Scale = 1:3.

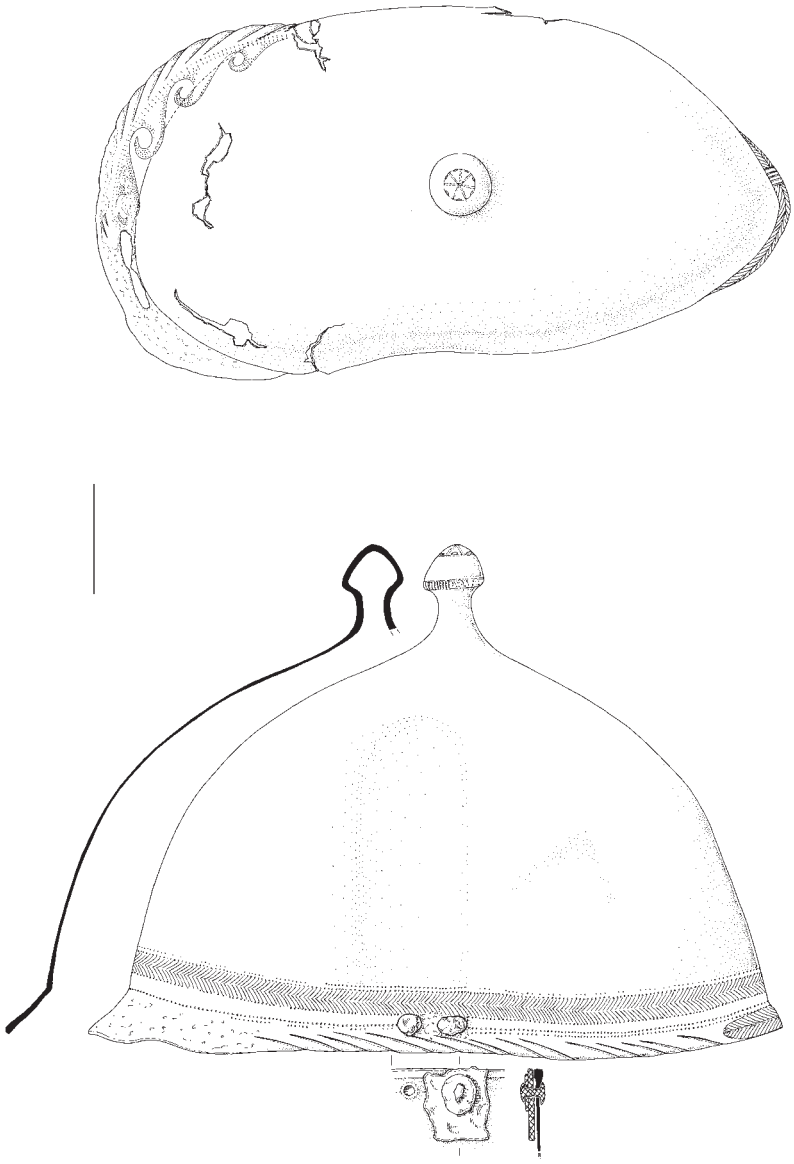

T. 9: Gradec pri Krnu. Zbirka Golja. Bron in železo. M. = 1:3.
Pl. 9: Gradec near Krn. Golja Collection. Bronze and Iron. Scale = 1:3.

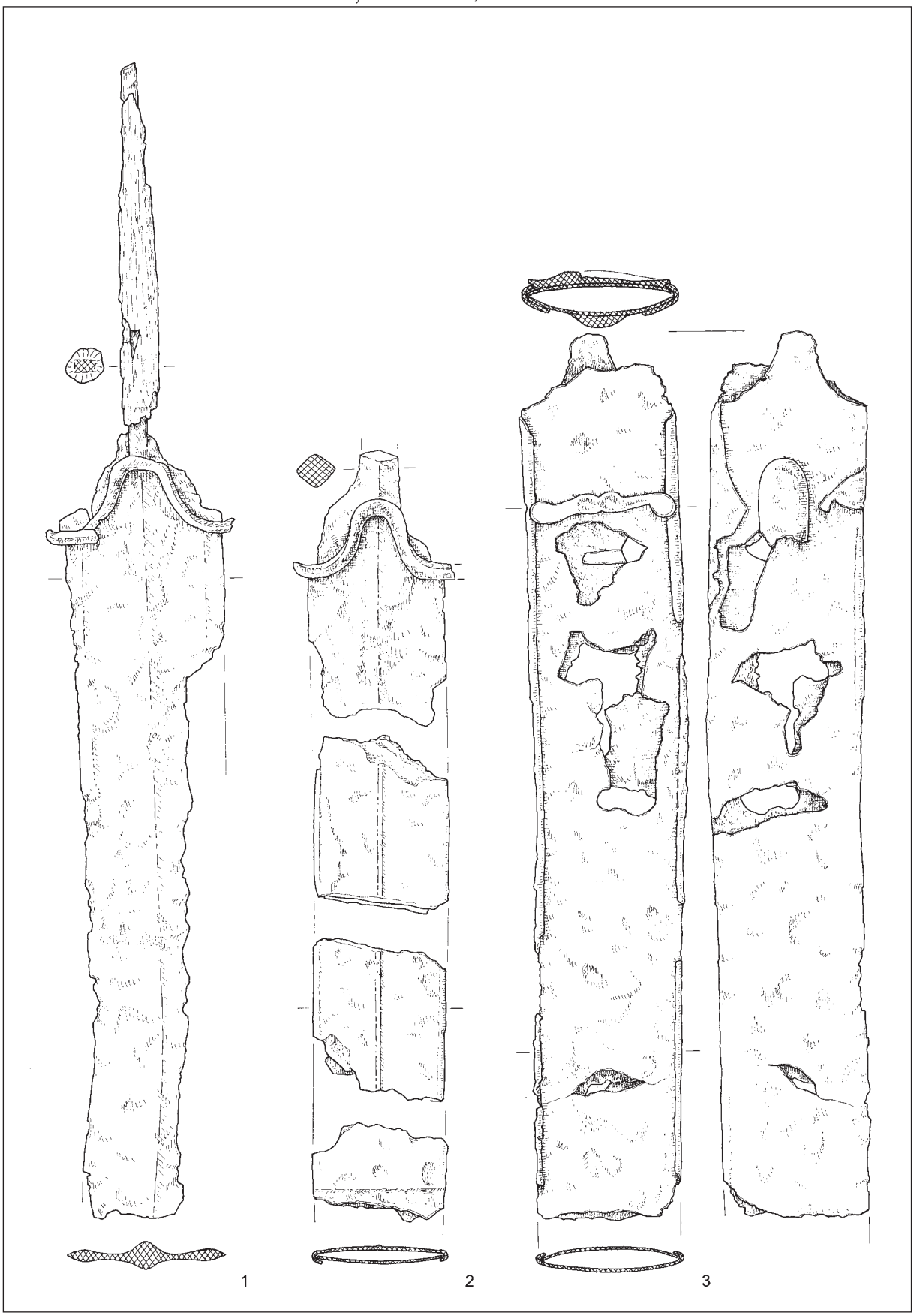

T. 10: Gradec pri Krnu. Zbirka Golja. Vse železo. M. = 1:2.
Pl. 10: Gradec near Krn. Golja Collection. All iron. Scale = 1:2.

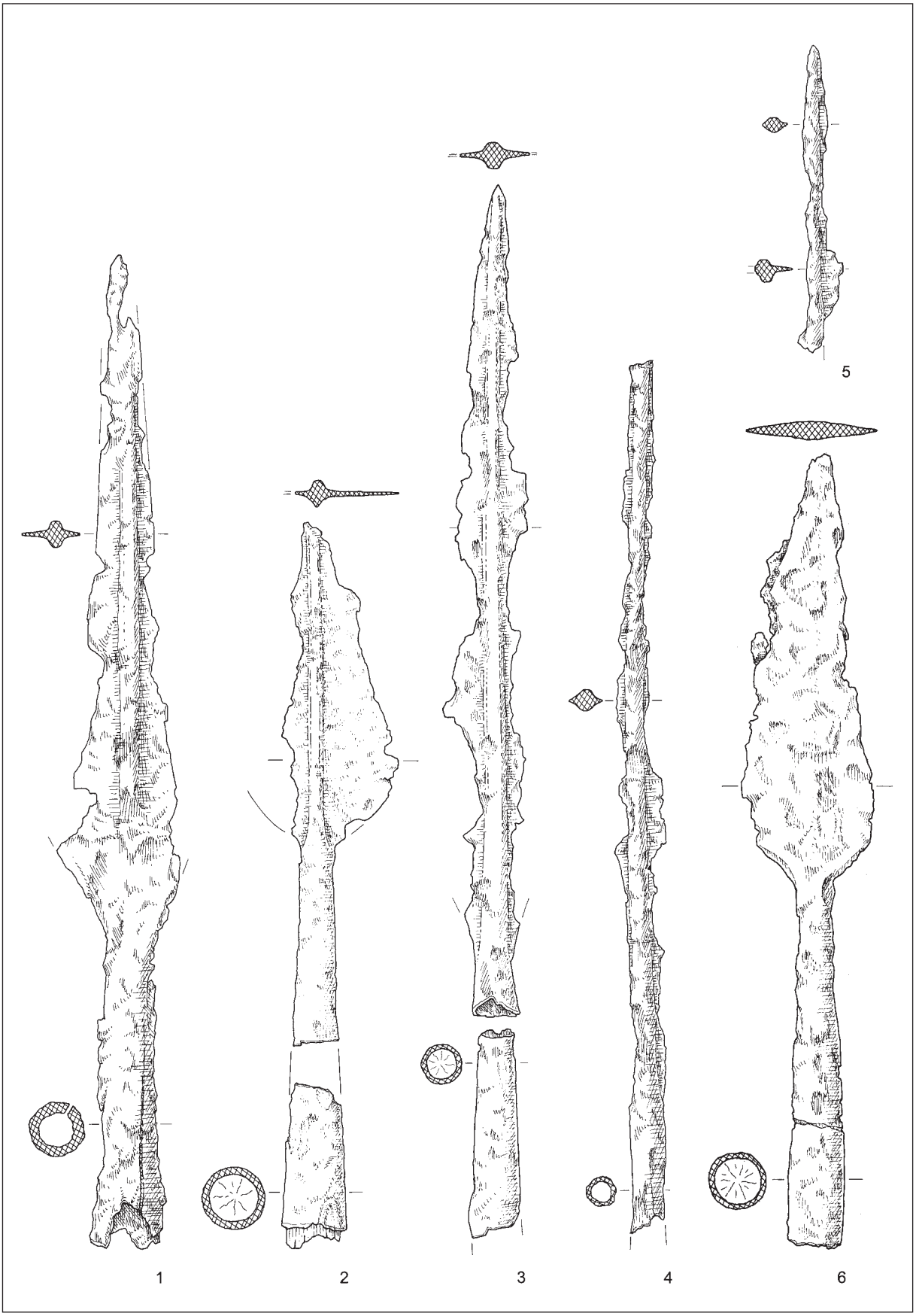

T. 11: Gradec pri Krnu. Zbirka Golja. Vse železo. M. = 1:2.
Pl. 11: Gradec near Krn. Golja Collection. All iron. Scale = 1:2.

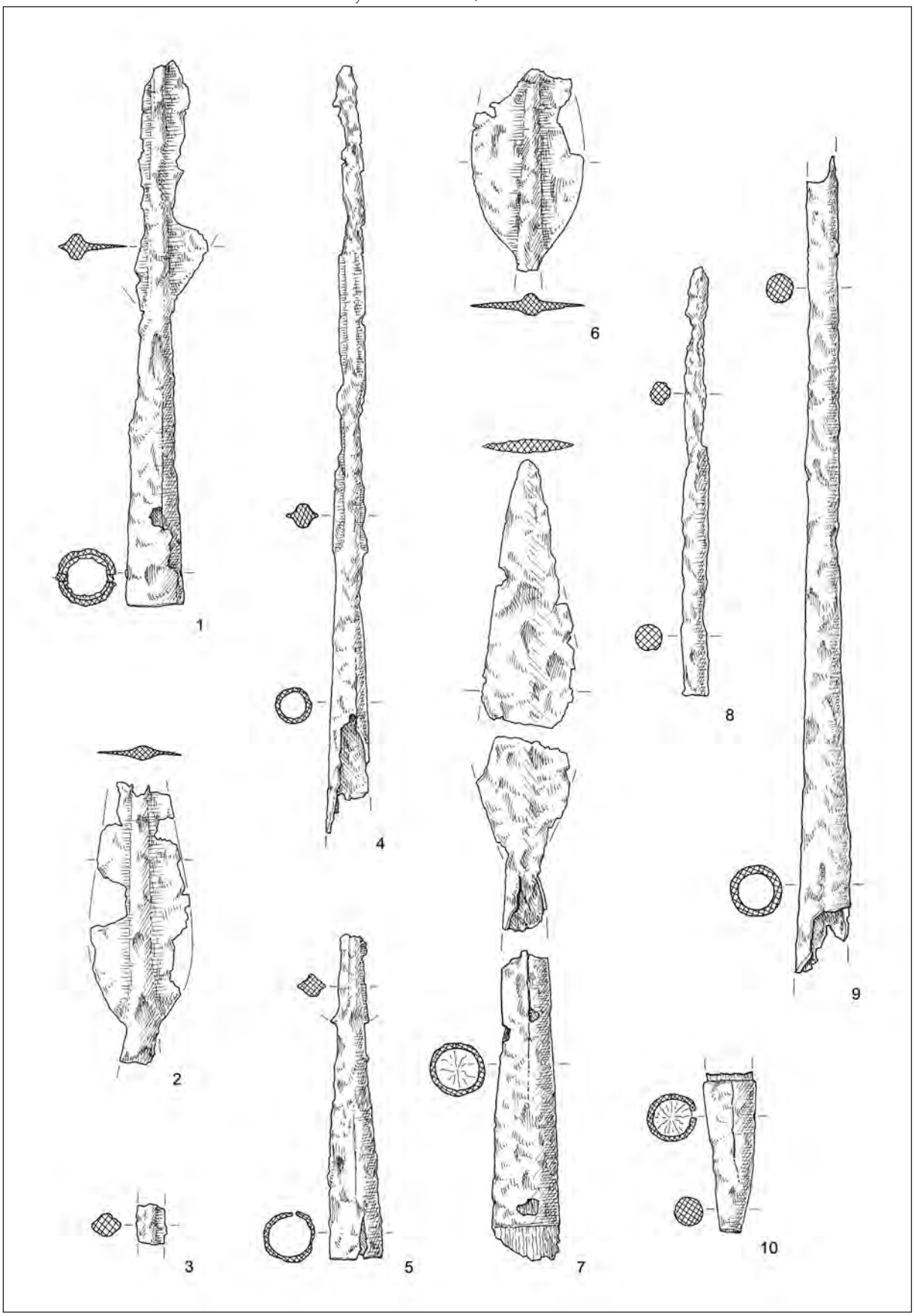

T. 12: Gradec pri Krnu. Zbirka Golja. Vse železo. M. = 1:2.
Pl. 12: Gradec near Krn. Golja Collection. All iron. Scale = 1:2.

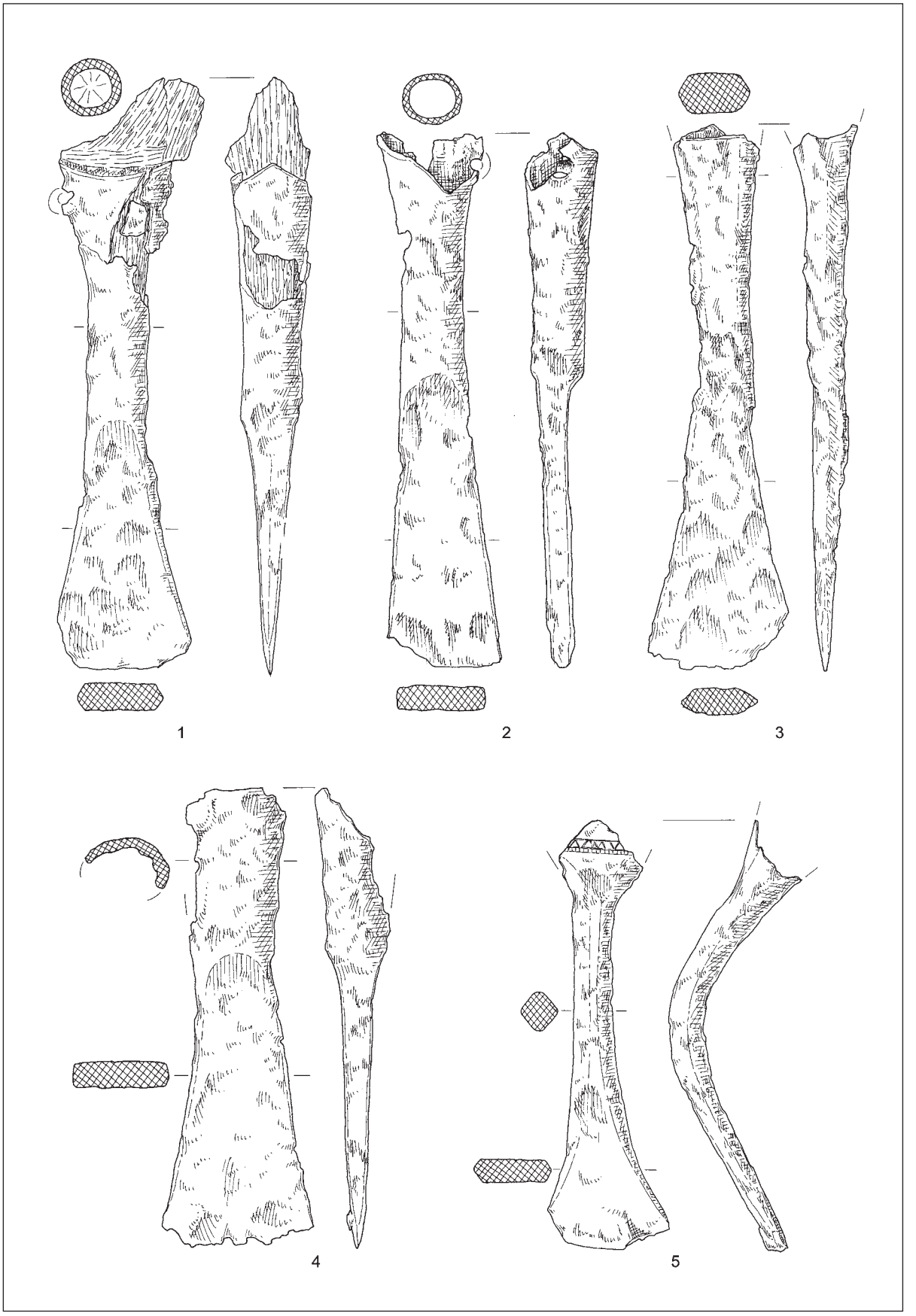

T. 13: Gradec pri Krnu. Zbirka Golja. Vse železo. M. = 1:2.
Pl. 13: Gradec near Krn. Golja Collection. All iron. Scale = 1:2.

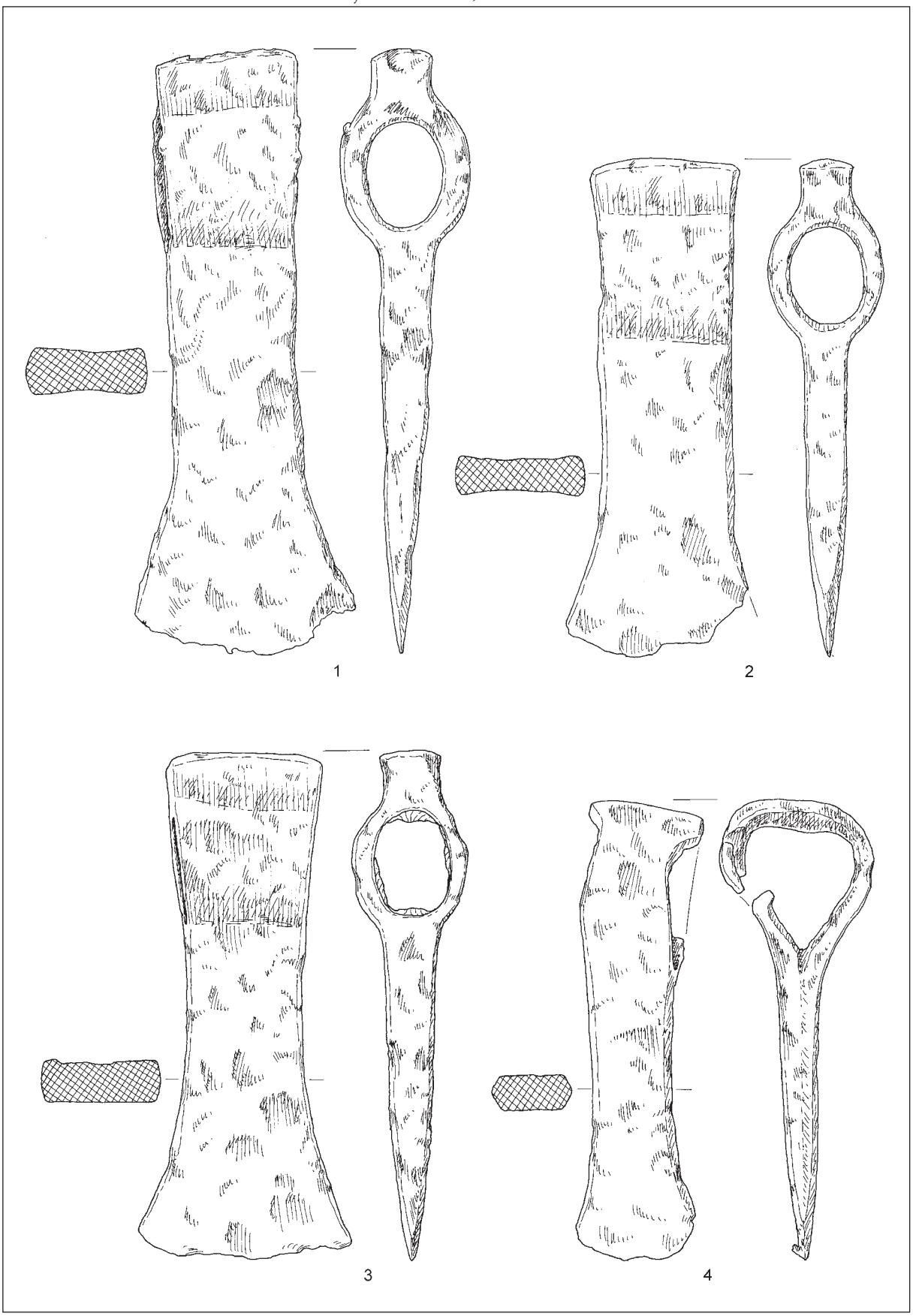

T. 14: Gradec pri Krnu. Zbirka Golja. Vse železo. M. = 1:2.
Pl. 14: Gradec near Krn. Golja Collection. All iron. Scale = 1:2.

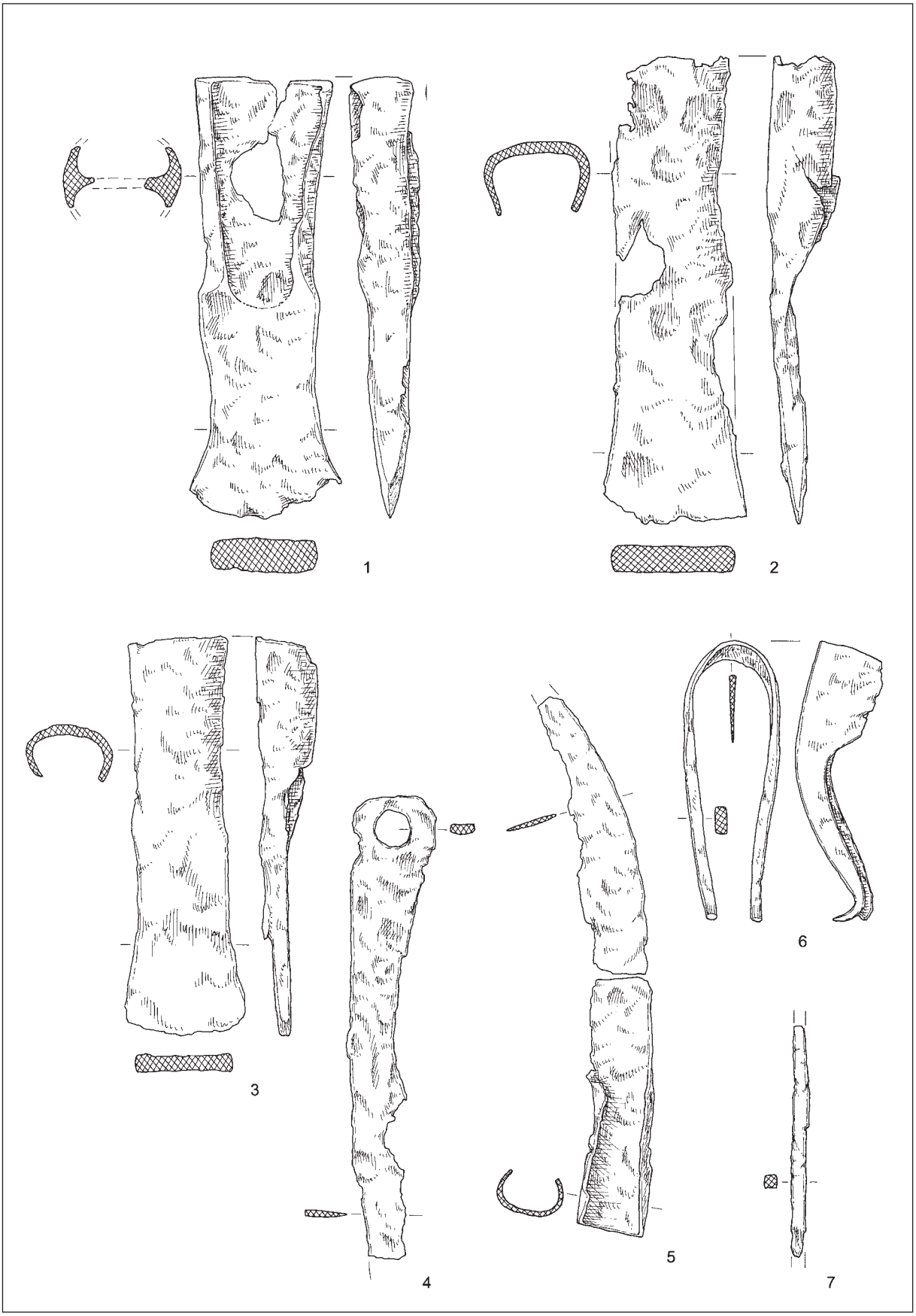

T. 15: Gradec pri Krnu. Zbirka Golja. Vse železo. M. = 1:2.
Pl. 15: Gradec near Krn. Golja Collection. All iron. Scale = 1:2.

SLOVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI IN UMETNOSTI
Razred za zgodovinske in družbene vede

ZNANSTVENORAZISKOVALNI CENTER SAZU
Inštitut za arheologijo

ARHEOLOŠKI VESTNIK

73
2022

Založba ZRC

LJUBLJANA
2022

ARHEOLOŠKI VESTNIK

ISSN 0570-8966 (tiskana izdaja / printed edition)
ISSN 1581-1204 (e-izdaja / e-edition)

Založnik / Publisher	Založba ZRC
Izdajatelja / Issued by	Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Inštitut za arheologijo, Slovenska akademija znanosti in umetnosti
Zanje / Represented by	Oto Luthar
Glavna urednica / Editor-in-chief	Sneža Tecco Hvala
Izvršna urednica / Managing editor	Andreja Dolenc Vičič
Uredniški odbor / Editorial board	Janez Dular, Jana Horvat, Zvezdana Modrijan, Marjeta Šašel Kos, Benjamin Štular, Biba Teržan, Borut Toškan, Peter Turk, Marko Dizdar, Paul Gleirscher, Claudio Zaccaria
Lektorji / Language editors	Terry T. Jackson, Špela Križ, Andreja Maver
Prelom / DTP	Tamara Korošec, Mateja Belak
Računalniška grafika / Computer graphics	Tamara Korošec, Drago Valoh
Naslov uredništva / Address	Arheološki vestnik, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Inštitut za arheologijo, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana, Slovenija
E-naslov / E-mail	tecco@zrc-sazu.si, andreja.dolenc@zrc-sazu.si
Spletni naslov / Website	https://ojs.zrc-sazu.si/av
Tisk / Printed by	Present d. o. o., Ljubljana
Naklada / Printrun	350 izvodov / copies

Ljubljana 2022; prva izdaja, prvi natis / *first edition, first print*
Revija je brez zamika v izidu in pod pogoji licence Creative Commons CC BY-NC-SA 4.0 prosto dostopna tudi v elektronski obliki (pdf): / *The journal is also freely available in electronic form (pdf) without any delay in publication and under the terms of the Creative Commons CC BY-NC-SA 4.0 licence:*

DOI: https://doi.org/10.3986/AV.73

Natisnjeno s podporo Javne agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije / *Published with the financial support by the Slovenian Research Agency.*

Vsebina

Prazgodovinske dobe

Nikola VUKOSAVLJEVIĆ, Goran GUŽVICA, Biserka RADANOVIĆ-GUŽVICA, Dražen KURTANJEK, Ivor KARAVANIĆ: *Musterjenska kamena industrija iz jame Vinica (Hrvaško Zagorje). Nova spoznanja o regionalni srednjepaleolitski tehnologiji* (Povzetek) 26

Andrej MIHEVC: *Neolitske risbe v jami Bestažovci na Krasu* 29

Ida MURGELJ: *Keramika iz bronastodobne naselbine v Podsmreki na Dolenjskem* (Povzetek) 88

Primož PAVLIN: *Prazgodovinsko višinsko naselje Gradišče na Primskovem na Dolenjskem* 99

Martina BLEČIĆ KAVUR: *Helenistične zvončaste situle z bršljanovimi listi* (Povzetek) 150

Rimska doba

Bojan DJURIĆ, Luka GALE, Rok BRAJKOVIČ in sodelavci: *Kamnolom apnenca v Podpeči pri Ljubljani in njegovi izdelki* 155

Lucija GRAHEK, Jana HORVAT: *Rimsko grobišče Marof na Igu* 199

Borut TOŠKAN, Mateja KOVAČ, Tjaša TOLAR: *Bioarheološke raziskave rimskodobnega grobišča Marof na Igu: antropologija, arheozoologija, arheobotanika* 281

Pozna antika in zgodnji srednji vek

Joan PINAR GIL: *Bronasto ulito posodje na severnojadranskem območju (okrog leta 600). Rim in Ravena, Nocera Umbra in Budakalász* (Povzetek) 342

Gabrovčev dan 2020
Znanstveni simpozij Slovenskega arheološkega društva
“Halštatske kulturne skupine na območju Slovenije”
(Ljubljana, Narodni muzej Slovenije, 16. januar 2020)

Biba TERŽAN: *Svetolucijska halštatska kulturna skupina. Uvodnik in kratek oris* 347

Miha MLINAR, Sneža TECCO HVALA: *Poselitvena slika posoške/svetolucijske skupine – nova najdišča in spoznanja* 397

Patricija BRATINA: *Grašišče nad Grgarjem – utrjeno naselje iz starejše železne dobe* 471

Ana KRUH: *Železnodobno grobišče v Kobaridu: raziskave leta 1979* 507

Boštjan LAHARNAR, Miha MLINAR: *Železnodobno grobišče na Gradcu pri Krnu* 539

Patricija BRATINA, Boštjan LAHARNAR, Drago SVOLJŠAK: *Jelenšek nad Godovičem. Gradišče in grobišče iz starejše železne dobe* 585

Luka REPANŠEK: *Posoškovenetski areal v luči novejših epigrafskih najdb* 601

Serena VITRI, Susi CORAZZA: *Pozzuolo del Friuli in osrednja Furlanija v razviti fazi železne dobe (700–480 pr. n. št.)* (Povzetek) 645

Paul GLEIRSCHER: *Avstrijska Koroška in njene jugozahodne povezave v starejši železni dobi. Nekaj vidikov* (Prevod) 663

In memoriam

Viktor Saksida (1922–2021) (Ivan TURK) 667

Knjižne ocene in prikazi

Claude Albore Livadie, Giuseppe Vecchio (ur.): *Nola – Croce del Papa. Un villaggio sepolto dall'eruzione vesuviana delle Pomici di Avellino,* 2020 (Paola CÀSSOLA GUIDA) 669
Lorenzo Zamboti, Manuel Fernández-Götz, Carola Metzner-Nebelsick (ur.): *Crossing the Alps. Early Urbanism between northern Italy and Central Europe (900–400 BC),* 2020 (Lucija GRAHEK) 674
Stephan Karl: *Das römerzeitliche Marmorsteinbruchrevier Spitzelofen in Kärnten. Montanarchäologische Forschungen,* 2021 (Bojan DJURIĆ) 675
Johanna Kraschitzer: *Karbonatgemagerte Lavanttaler Schwarzhafnerware – Eine Kärntner Keramikart in der Steiermark,* 2019 (Katarina PREDOVNIK) 680
Enrico Cavada, Marcus Zagermann (ur.): *Alpine Festungen 400–1000. Chronologie, Räume und Funktionen, Netzwerke, Interpretationen / Fortezze Alpine (secoli V–X). Cronologia, spazi e funzioni, sistemi, interpretazioni,* 2020 (Kaja PAVLETIČ) 684

Contents

Prehistory

Nikola VUKOSAVLJEVIĆ, Goran GUŽVICA, Biserka RADANOVIĆ-GUŽVICA, Dražen KURTANJEK, Ivor KARAVANIĆ: *Mousterian lithic assemblage from Vinica cave (Hrvatsko zagorje, Croatia). New insights into regional Middle Paleolithic technological behavior* 7

Andrej MIHEVC: *Neolithic drawings in the Bestažovca Cave in the Kras region, Slovenia* (Translation) 43

Ida MURGELJ: *The pottery from the Bronze Age settlement at Podsmreka in the Dolenjska region* 49

Primož PAVLIN: *Prehistoric hilltop settlement Gradišče on Primskovo in the Dolenjska region* (Summary) 113

Martina BLEČIĆ KAVUR: *Hellenistic bell-shaped situlae with ivy leaves* 125

Roman Period

Bojan DJURIĆ, Luka GALE, Rok BRAJKOVIČ and contributors: *Limestone quarry at Podpeč near Ljubljana (Slovenia) and its products* (Translation) 186

Lucija GRAHEK, Jana HORVAT: *The Roman cemetery in Marof at Ig (Slovenia)* (Translation) 245

Borut TOŠKAN, Mateja KOVAČ, Tjaša TOLAR: *Bioarchaeological investigations of the Roman cemetery in Marof at Ig (Slovenia): anthropological, archaeozoological and archaeobotanical evidence* (Summary) 307

Late Antiquity and Early Middle Ages

Joan PINAR GIL: *Cast bronze vessels in the northern Adriatic region (c. 600 AD). Rome and Ravenna, Nocera Umbra and Budakalász* 313

Gabrovčev dan 2020
A scientific symposium of the Slovenian Archaeological Society
'The Hallstatt Cultural Groups in Slovenia'
(Ljubljana, National Museum of Slovenia, January 16, 2020)

Biba TERŽAN: *The Sveta Lucija Hallstatt cultural group. An introduction and brief outline* (Translation) 378

Miha MLINAR, Sneža TECCO HVALA: *Settlement in the Posočje/Sveta Lucija group – new sites and insight* (Translation) 445

Patricija BRATINA: *Grašišče above Grgar (Slovenia) – a fortified settlement from the Early Iron Age* (Summary) 493

Ana KRUH: *Iron Age cemetery in Kobarid (Slovenia): investigations in 1979* (Summary) 521

Boštjan LAHARNAR, Miha MLINAR: *Iron Age cemetery at Gradec near Krn (Slovenia)* (Translation) 558

Patricija BRATINA, Boštjan LAHARNAR, Drago SVOLJŠAK: *Jelenšek above Godovič (Slovenia). Hillfort and cemetery from the Early Iron Age* (Translation) 593

Luka REPANŠEK: *Isonzian Venetic inscriptions in the light of recent finds* (Summary) 612

Serena VITRI, Susi CORAZZA: *Pozzuolo e il Friuli centrale nella fase evoluta dell'età del ferro (ca. 700–480 a.C.)* 617

Paul GLEIRSCHER: *Carinthia and its south-western connections in the Early Iron Age. Some aspects* 653

In memoriam

Viktor Saksida (1922–2021) (Ivan TURK) 667

Book reviews

Claude Albore Livadie, Giuseppe Vecchio (eds.): *Nola – Croce del Papa. Un villaggio sepolto dall'eruzione vesuviana delle Pomici di Avellino,* 2020 (Paola CÀSSOLA GUIDA) 669

Lorenzo Zamboti, Manuel Fernández-Götz, Carola Metzner-Nebelsick (eds.): *Crossing the Alps. Early Urbanism between northern Italy and Central Europe (900-400 BC),* 2020 (Lucija GRAHEK) 674

Stephan Karl: *Das römerzeitliche Marmorsteinbruchrevier Spitzelofen in Kärnten. Montanarchäologische Forschungen,* 2021 (Bojan DJURIĆ) 675

Johanna Kraschitzer: *Karbonatgemagerte Lavanttaler Schwarzhafnerware – Eine Kärntner Keramikart in der Steiermark,* 2019 (Katarina PREDOVNIK) 680

Enrico Cavada, Marcus Zagermann (eds.): *Alpine Festungen 400–1000. Chronologie, Räume und Funktionen, Netzwerke, Interpretationen / Fortezze Alpine (secoli V–X). Cronologia, spazi e funzioni, sistemi, interpretazioni,* 2020 (Kaja PAVLETIČ) 684

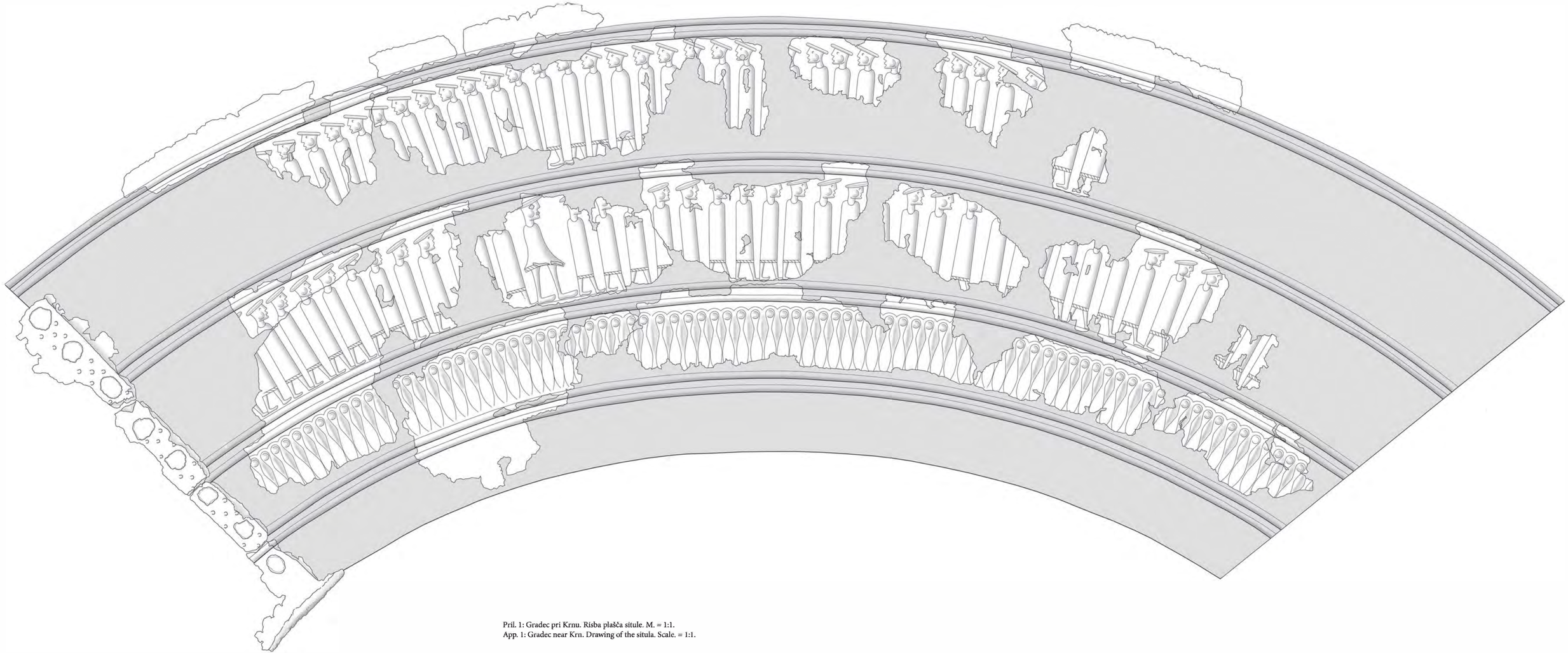

Pril. 1: Gradec pri Krnu. Risba plašča situle. M. = 1:1.
App. 1: Gradec near Krn. Drawing of the situla. Scale. = 1:1.